

KATHOLIEKE UNIVERSITEIT LEUVEN

FACULTEIT SOCIALE WETENSCHAPPEN

DEPARTEMENT SOCIOLOGIE

WOONGEMEENSCHAPPEN IN VLAANDEREN

Een verkennend onderzoek

Promotor : Prof. Dr. K. MATTHIJS
Verslaggever : Prof. Dr. A. MARTENS

VERHANDELING
aangeboden tot het
verkrijgen van de graad
van Licentiaat in de
Sociologie
door
Steven HACCOUR

academiejaar 2003-2004

Inhoudstafel

Inhoudstafel.....	2
Lijst van tabellen	5
Voorwoord	7
Algemene inleiding	8
1 Relevantie van onderzoek naar woongemeenschappen in Vlaanderen:	
Onderzoeksplan.....	10
1.1 Probleemformulering	10
1.1.1 Doelstelling	10
1.1.2 Vraagstelling	11
1.1.3 Onderzoeksvragen.....	11
1.1.3.1 Wat verstaan we onder het begrip woongemeenschap?.....	11
1.1.3.2 Hoe ziet het hedendaagse gezin eruit?	12
1.1.3.3 Wat zijn relevante kenmerken om verschillende woongemeenschappen te beschrijven en te onderscheiden?.....	13
1.1.3.4 Wat zijn specifieke kenmerken van bewoners en gezinnen in woongemeenschappen?.....	13
1.1.3.5 Welke levensloop kennen woongemeenschappen?.....	14
1.2 Onderzoeksopzet	15
1.2.1 Waar vindt het onderzoek plaats?	15
1.2.2 Wanneer vindt het onderzoek plaats?.....	16
1.2.3 Wie of wat wordt er onderzocht?	16
1.2.4 Hoe wordt het onderwerp bestudeerd?.....	16
2 Theoretisch kader	18
2.1 Sociologische theorie van waaruit naar het fenomeen wordt gekeken: Enkele belangrijke concepten uit Giddens structuratietheorie.....	18
2.1.1 Inleiding	18
2.1.2 Waarom Giddens structuratietheorie?.....	19
2.1.3 Structuur	20
2.1.4 Handelen.....	21
2.1.5 Ontologische veiligheid.....	23
2.1.6 Tijd en ruimte	23
2.1.7 Sociale positie	24
2.1.8 Opmerking.....	25
2.2 Definiëring van gezin en huishouden.....	26
2.2.1 Het gezin	26
2.2.2 Het huishouden.....	28
2.2.3 Besluit.....	29
2.3 Wat is een woongemeenschap?.....	30
2.3.1 Inleiding	30
2.3.2 Harry Jansen en woongroepen	31
2.3.2.1 Kenmerken	31
2.3.2.2 Definiëring	32
2.3.2.3 Classificatie	32

2.3.3	Tony Weggemans over woongroepen.....	34
2.3.3.1	Soorten definities.....	34
2.3.3.2	Op zoek naar een definitie.....	34
2.3.4	Beatrice Kesler en Centraal Wonen	37
2.3.4.1	Een definitie	37
2.3.4.2	Achtergrond bij de definitie	37
2.3.4.3	Doelstellingen.....	39
2.3.5	Cohousing.....	40
2.3.5.1	Verschillende definities.....	40
2.3.5.2	Doelstellingen.....	41
2.3.6	Gelijkenissen en verschillen met betrekking tot de triade.....	42
2.3.6.1	Vergelijkende tabel	42
2.3.6.2	Conclusies	43
2.3.6.3	Bepaling van een werkdefinitie voor dit onderzoek.....	43
2.4	De kenmerken van gezinnen zijn kenmerkend voor woongemeenschappen.....	45
2.4.1	Het gezin vanaf WO II tot aan de jaren 1960.....	45
2.4.2	Het gezin vanaf de jaren 1960.....	46
2.4.2.1	De bevrijding van de vrouw en nieuwe samenlevingsvormen... 46	46
2.4.2.2	Veranderingen in de gezinscyclus.....	47
2.4.2.3	Overzicht van gewijzigde huisvestingsbehoeften	48
2.4.2.4	De implosie van het instituut huwelijk.....	49
2.4.2.5	Demografisch cijfermateriaal	49
2.4.2.6	Het fenomeen echtscheiding	50
2.4.2.7	Herziening van de taakverdeling, de machtsverhoudingen en de intergenerationele relaties	51
2.4.2.8	Veranderingen in de relatievorming.....	54
2.4.2.9	Een functionele analyse van huisvesting voor gezinnen.....	55
2.4.3	Besluit.....	57
3	Methodologie	58
3.1	De Survey.....	58
3.1.1	Het bepalen van de onderzoekspopulatie	58
3.1.2	De vragenlijst	60
3.1.2.1	De inhoud	60
3.1.2.2	Return to sender	61
3.2	Diepte-interviews	63
3.2.1	Inleiding	63
3.2.2	Het interview als methode.....	63
3.2.3	Afname en verwerking van de interviews.....	64
3.2.3.1	De inhoud	64
3.3	Geschreven bronnen.....	66
4	Analyse van de data.....	67
4.1	Zelfdefinities	68
4.2	Materiële elementen	71
4.2.1	De terreinoppervlakte en de bewoonbare oppervlakte.....	72

4.2.2	Gemeenschappelijke voorzieningen en voorzieningen per huishouden	74
4.2.2.1	De relaties tussen voorzieningen op systeemniveau en subsysteemniveau.....	78
4.2.2.2	De mate waarin woongemeenschappen functies op systeemniveau delen gerelateerd aan de grootte van het terrein.....	81
4.2.2.3	De relatie tussen de mate van gemeenschappelijkheid en het bestaan van regels en afspraken	82
4.2.2.4	De relatie tussen de mate van gemeenschappelijkheid en de open- of geslotenheid van een project.....	87
4.2.2.5	De relatie tussen de mate van gemeenschappelijkheid en de variabele <i>ideologie</i>	88
4.2.3	De ligging.....	91
4.2.3.1	De terreinoppervlakte en de ligging.....	91
4.2.3.2	De relatie tussen de ligging van de woongemeenschap en het hebben van een gemeenschappelijk vervoersmiddel	93
4.2.3.3	De ligging van het project en de aanwezigheid van kinderen....	94
4.2.3.4	De ligging en de constructiewijze	95
4.3	Demografische gegevens.....	97
4.3.1	Het aantal huishoudens in relatie tot de aanwezigheid van was- en droogmachines en logies op systeemniveau.....	100
4.3.2	Het aantal huishoudens in relatie tot de algemene voorzieningen op systeemniveau	102
4.4	De levensloop van woongemeenschappen.....	103
4.5	Toegang tot de woongemeenschap	106
4.6	Regels en afspreken.....	107
4.6.1	De structuur rond regels en afspraken.....	107
4.6.2	Verschillende soorten regels en afspraken	110
4.6.2.1	Afspraken omtrent dagelijkse huishoudelijke taken	112
4.6.2.2	Inkomensnivellering.....	113
4.6.2.3	Conflicten, regels en afspraken	114
4.7	Besluit.....	116
	Algemeen besluit.....	117
	Bibliografie.....	122
	Bijlage 1. Introductiebrief	125
	Bijlage 2. De vragenlijst of survey.....	126
	Bijlage 3. SAS-datamatrix met de resultaten van de survey	136
	Bijlage 4. Codeboek	145

Lijst van tabellen

Tabel 1: Kruistabel die de relatie aangeeft tussen drie standaardtypes van woongemeenschappen en enkele concrete voorbeelden van samenlevingsvormen.....	42
Tabel 2: Frequentietabel van het aantal are per persoon.....	72
Tabel 3: Frequentietabel van het aantal m ² woonbare oppervlakte per persoon	74
Tabel 4: Tabel met de verschillende voorzieningen op gemeenschappelijk en op huishoudniveau, met onderaan de percentages van het totale aantal projecten dat een bepaalde voorziening op een bepaald niveau herbergt (N=18)	75
Tabel 5: Kruistabel met betrekking tot de aanwezigheid van een ontmoetings- of leefruimte op systeem en/of op subsystemniveau (N=18)	79
Tabel 6: Kruistabel met betrekking tot de aanwezigheid van een keuken op systeem- en/of op subsystemniveau (N=18).....	79
Tabel 7: Kruistabel met betrekking tot de aanwezigheid van een berging op systeem- en/of op subsystemniveau (N=18).....	80
Tabel 8: Kruistabel van de terreinoppervlakte en de voorzieningen op systeemniveau (N=18).....	81
Tabel 9: Kruistabel van de aanwezigheid van regels en de voorzieningen op systeemniveau (N=18).....	82
Tabel 10: Kruistabel van afspraken op papier en voorzieningen op systeemniveau (N=18)	83
Tabel 11: Kruistabel in verband met overeenstemming over regels bij de totstandkoming van de woongemeenschap en voorzieningen op systeemniveau (N=18).....	84
Tabel 12: Kruistabel over het al dan niet aanwezig zijn van een formele organisatiestructuur en voorzieningen op systeemniveau (N=18)	85
Tabel 13: Kruistabel van de ontstaans- en bestaansvormen van regels en voorzieningen op systeemniveau (N=18).....	86
Tabel 14: Kruistabel van de open- of geslotenheid van een WG en voorzieningen op systeemniveau (N=18).....	87
Tabel 15: Kruistabel van de variabele ideologie, optie leven/wonen en de voorzieningen op systeemniveau(N=18).....	88
Tabel 16: Kruistabel van de variabele ideologie, optie religie en de voorzieningen op systeemniveau(N=18).....	89
Tabel 17: Kruistabel van de variabele ideologie, optie ecologie en de voorzieningen op systeemniveau(N=18).....	90
Tabel 18: Kruistabel van de ligging en de terreinoppervlakte (N=18)	92
Tabel 19: Kruistabel van de ligging van de woongemeenschap en het hebben van een gemeenschappelijke auto of bus (N=18)	93
Tabel 20: Kruistabel van de ligging van de woongemeenschap en het hebben van een gemeenschappelijke fiets of bromfiets (N=18).....	94
Tabel 21: Kruistabel van de ligging van de WG en de aanwezigheid van kinderen (N=18)	95
Tabel 22: Kruistabel van de ligging en de constructiewijze van de woongemeenschappen (N=18).....	96

Tabel 23: Frequentietabel met het aantal mannen, vrouwen, kinderen, koppels gezinnen en alleenstaanden per project (N=18)	97
Tabel 24: Kruistabel van het aantal huishoudens in relatie tot de aanwezigheid van (een) was- of droogmachine(s) op gemeenschappelijk niveau (N=18).....	101
Tabel 25: Kruistabel van het aantal huishoudens in relatie tot de aanwezigheid van logies op gemeenschappelijk niveau (N=18)	101
Tabel 26: Kruistabel van de voorzieningen op systeemniveau en het aantal huishoudens (N=18)	102
Tabel 27: Frequentietabel van de bestaansduur in de huidige samenstelling van de projecten en het jaar waarin ze zijn ontstaan (N=18).....	103
Tabel 28: Frequentietabel van de afspraken op papier, het belang van regels bij de totstandkoming van woongemeenschappen, de aanwezigheid van een formele vergaderstructuur en de wijze waarop regelingen ontstaan (N=18).....	108
Tabel 29: Kruistabel van inkomensnivellering en de aanwezigheid van kinderen (N=18)	113

Voorwoord

Vooreerst wil ik de wereld bedanken voor de verwondering die ze bij me teweeg kan brengen. Verder dank ik mijn ouders als stille getuigen, mijn promotor voor zijn hartelijkheid en openheid, mijn vrienden dat ze met me willen leven. Ook bedankt aan diegenen die hierbuiten vallen en toch bijgedragen hebben aan de totstandkoming van dit werk.

Algemene inleiding

De wereld een kooi
De aarde kraakt

Is dit de tijd van de enkelingen
door kind nog kraai
vermenigvuldigd?

De lucht bespat met meeuwen
Hun gladde veren
Hun glimmende dooi

Het tederste lawaai
in de kamer is jouw hartslag

(Hugo Claus)

Het onbekende doet vaak vreemd aan. Ook woongemeenschappen wekken nog bij velen dit gevoel. “Onderzoek jij kloosters?” en “Sektes en zo!” zijn enkele van de antwoorden die ik kreeg op de mededeling van mijn onderzoeksobject. Iedereen heeft wel mythische ideeën over de communes van de jaren 1960, maar weinigen kennen de woongemeenschap als een alternatief voor de traditionele levenswijze van een doorsnee Vlaams gezin. Een alternatief dat veelal niet stoelt op grootse idealen, maar eenvoudigweg zoekt naar het doorbreken van onze gewoontes, die ons laten leven en wonen zonder stil te staan bij het waarom. Even onbekend als dit onderwerp is voor de doorsnee burger, even onbestudeerd is het binnen de sociale wetenschappen. Zodoende bestaat er omtrent dit fenomeen nog geen wetenschappelijke waarheid. Als laatstejaarsstudent is het dan ook een uitdaging als een van de eersten naar kennis, over Woongemeenschappen in Vlaanderen, op zoek te gaan. Zonder referentiekader van voorgaand onderzoek spreekt het voor zich dat het hier gaat om een explorerend onderzoek, zoals in de titel reeds weergegeven.

In het eerste deel: het onderzoeksplan, gaan we na wat allemaal aan bod zou moeten of kunnen komen in deze verhandeling. Er worden kort enkele verwachtingen geschetst onder de vorm van onderzoeksvragen. We beschrijven hoe, waar, wat en wanneer zal worden onderzocht. Dit plan dient als leidraad, als eerste richtlijn voor het onderzoek.

Het zeer uitgebreide, theoretische, tweede deel omvat drie grote luiken. Een eerste luik over Giddens structuratietheorie formuleert de sociologische theorie van waaruit we naar deze werkelijkheid willen kijken. Dit gedeelte helpt ons de wereld van de woongemeenschappen als een sociaal verschijnsel te ordenen en te begrijpen. Het wil daarbij toekomstige onderzoekers laten kennismaken met deze theorie in relatie tot een gezinssociologisch thema als woongemeenschappen. In het tweede luik worden de centrale onderzoekselementen: gezin, huishouden en woongemeenschap, gedefinieerd. Voor woongemeenschappen gaat het om een literatuurstudie en het beantwoorden van een eerste onderzoeksvraag: wat verstaan we onder het begrip woongemeenschap?. Het derde luik belicht de kenmerken van het hedendaagse gezin. Het behandelt een aantal veranderingen in de samenleving en binnen relaties en gezinnen, die op zich staan, maar ook een invloed hebben op woongemeenschappen en de bewoners ervan. Het theoretische deel als geheel brengt een sociologisch overzicht van een aantal fenomenen verwant aan het gezin en de woongemeenschap. Het fungeert daarnaast, mede, als voedingsbodem voor de selectie van de onderzoeksmethodes en de te onderzoeken variabelen, en dient tot slot als materiaal om de onderzoeksresultaten mee te vergelijken.

Deel drie geeft een genuanceerd beeld van de gebruikte onderzoeksmethodes. We lichten de methodes toe, argumenteren de keuzes en schetsen het verloop van het onderzoek.

De sluitsteen van deze licentiaatverhandeling vormt de analyse. In dit deel staan de onderzoeksresultaten centraal. Deze worden uitgebreid weergegeven en in relatie gebracht tot divers materiaal uit het theoretische stuk. De resultaten van de survey leveren informatie over de materiële aspecten van woongemeenschappen (o.a. de gebouwen, de ligging en het terrein) en over de bewoners (o.a. aantallen, gezinnen, alleenstaanden en kinderen). Verder vormt het belang van regels en afspraken binnen woongemeenschappen een belangrijk onderdeel van de enquête. Deze resultaten worden aangevuld met informatie uit diepte-interviews en anonieme bronnen.

1 Relevantie van onderzoek naar woongemeenschappen in Vlaanderen: Onderzoeksplan

1.1 Probleemformulering

1.1.1 Doelstelling

De doelstelling vormt het voeren van een sociologisch onderzoek naar woongemeenschappen in Vlaanderen. Er is weinig tot geen kennis voorhanden van actuele vormen van collectief wonen. Het is zodoende een fundamenteel explorerend onderzoek, op zoek naar kennis over kenmerken van bestaande woongemeenschappen, haar bewoners en de samenleving waarin zij zich bevinden. Dit onderzoek is wetenschappelijk relevant daar het een ‘niet te miskennen marginaal fenomeen’ in kaart brengt en spiegelt aan actuele veranderingen op het terrein van gezinnen, huishoudens en woonvormen. Het onderzoek vindt plaats in het kader van een licentiaatthesis. Het is vzw Samenhuizen die aan de afdeling Sociologie van Gezin, Bevolking en Gezondheidszorg van de Katholieke Universiteit Leuven de vraag stelde tot een eerste sociologisch onderzoek naar woongemeenschappen in Vlaanderen.

Het uiteindelijke onderzoeksrapport kent, naast het geven van een genuanceerde beschrijving en analyse van het fenomeen, een secundaire doelstelling. Het tracht vzw Samenhuizen wetenschappelijke gegevens te bezorgen over de Vlaamse situatie die haar in staat stelt de eigen dienstverlening te verbeteren, werkingsmiddelen te vergaren en interne expertise te vergroten.

1.1.2 Vraagstelling

De algemene vraagstelling luidt als volgt: welke vormen van duurzaam collectief wonen bestaan er in Vlaanderen? Om te komen tot een inventaris¹ van de verschillende vormen worden meerdere onderzoeksvragen gesteld:

- a) Wat verstaan we onder het begrip woongemeenschap?
- b) Hoe ziet het hedendaagse gezin eruit?
- c) Wat zijn relevante kenmerken om verschillende woongemeenschappen te beschrijven en te onderscheiden?
- d) Wat zijn specifieke kenmerken van bewoners en gezinnen in woongemeenschappen?
- e) Welke levensloop kennen woongemeenschappen? (ontstaan, levensduur, einde)

1.1.3 Onderzoeksvragen

1.1.3.1 Wat verstaan we onder het begrip woongemeenschap?

De eerste stap van dit onderzoek naar woongemeenschappen bestaat erin het terrein af te bakenen waarbinnen het onderzoek zal plaatsvinden. Er wordt gezocht naar een algemene operationele definitie van woongemeenschappen. Deze uiteindelijke werkdefinitie ontstaat in twee fasen. Een literatuurstudie schept een eerste beeld van het begrip en onderscheidt een aantal gangbare definities. Op basis hiervan wordt één definitie (die eventueel een samensmelting is van bestaande definities) weerhouden. In fase twee wordt deze provisoire definitie getoetst aan de specifieke Vlaamse situatie. Door middel van een beperkt aantal gesprekken met bewoners van diverse woongemeenschappen achterhalen we hun visie op het begrip woongemeenschap. Naast een eerste toetsing van onze

¹ Overzicht van in Vlaanderen bestaande vormen van collectief wonen met een daarbij horende beschrijving van kenmerken, typisch voor deze vormen van wonen en hun gezinssamenstelling.

operationele definitie wordt ook een eerste maal gevraagd naar, voor bewoners, typische kenmerken van woongemeenschappen.

Enkel de woonvormen die voldoen aan alle aspecten van de definitieve operationele definitie zullen in het onderzoek opgenomen worden. Daar het de bedoeling is tot een volledig beeld te komen van alle *duurzame* woongemeenschappen in Vlaanderen zal gezocht worden naar een ruime definitie van het begrip. Met betrekking tot het *duurzame* karakter kan worden uitgegaan van de intentionele duurzaamheid. De vraag wordt dan gesteld in hoeverre de woongemeenschap bestemd of geschikt gemaakt wordt om te duren. Deze intentie tot een lange leefduur kan zich uiten in de houding van de bewoners en in de aanwezige infrastructuur. Ook kan het criterium van een minimumleeftijd gehanteerd worden. In dat geval dient een woongemeenschap bijvoorbeeld minimaal vijf jaar te bestaan om in aanmerking te komen voor het onderzoek. Voor de duurzaamheid kan verder de levensduur van andere woonvormen als referentie dienen.

1.1.3.2 Hoe ziet het hedendaagse gezin eruit?

Naast het operationaliseren van het begrip woongemeenschap vraagt dit onderzoek ook een geactualiseerde kijk op het gezin. Gezinnen en gezinsleden vormen de primaire eenheden van woongemeenschappen. Indien het uitzicht van de gezinnen de laatste decennia gewijzigd is heeft dit tastbare gevolgen voor de samenstelling en het functioneren van woongemeenschappen.

Vanuit de literatuur wordt gezocht naar veranderingen binnen het gezin en veranderde gezinsvormen. Er wordt gekeken naar gezinscreatie –en ontbinding, taakverdeling en machtsverhoudingen, naar huisvesting en huishouden en ook naar gewijzigde omgang met relaties. Heel wat variabelen met betrekking tot het gezin komen naderhand in het analysegedeelte aan bod voor het kaderen en beschrijven van de verschillende woongemeenschappen.

1.1.3.3 Wat zijn relevante kenmerken om verschillende woongemeenschappen te beschrijven en te onderscheiden?

Binnen dit verkennend onderzoek naar woongemeenschappen in Vlaanderen wordt gezocht naar een ruime definitie om een zo breed mogelijk terrein te beslaan. Eenmaal alle woongemeenschappen die aan de definitie beantwoorden zijn samengebracht, gaan we op zoek naar die kenmerken die de essentie, het wezen van een woongemeenschap bepalen. Ook kijken we naar elementen die een opdeling in verschillende collectieve woonvormen mogelijk maakt. De bevraging van deze kenmerken gebeurt door middel van een enquête.

Voor de constructie van de vragenlijst wordt wederom beroep gedaan op voorgaande studies en literatuur. Nadien wordt aan diverse bewoners een lijst van criteria voorgelegd en vragen we de bewoners, via de methode van zelfdefiniëring, om zelf tot een constructie te komen van specifieke kenmerken. Concreet kunnen bijvoorbeeld volgende variabelen worden bekeken: onderscheid tussen private en collectieve voorzieningen; bewonersaantallen; leefregels; ontstaan- en ontwikkelingsgeschiedenis; infrastructuur; financiële structuur; leiderschap.

1.1.3.4 Wat zijn specifieke kenmerken van bewoners en gezinnen in woongemeenschappen?

Ondermeer op basis van de bevindingen uit de tweede onderzoeksvraag (hedendaagse gezinnen) willen we achterhalen of de populatie teruggevonden binnen woongemeenschappen al dan niet een afspiegeling vormt van de Vlaamse bevolking. Verwacht wordt dat ‘de bevolking’ van woongemeenschappen een eigen karakter bezit. Vooreerst zullen demografische variabelen worden onderzocht zoals leeftijd, geslacht, gezinssituatie, opleidingsniveau. Daarnaast hoop ik ook een waarden- en normenonderzoek te kunnen opnemen dat op een kwalitatieve manier de beleving van de bewoners schetst. Zo kan worden

onderzocht of er een groeiend draagvlak bestaat voor collectieve woonvormen, of deze woonvormen een oplossing kunnen bieden aan een aantal veranderingen binnen de gezinnen, en of tenslotte deze woonvormen inspelen op een veranderde keuzebiografie van een aantal Vlamingen.

Dit blijven echter onderzoeksopties. De essentie vormt het beschrijvend onderzoek dat een basis kan bieden voor nader onderzoek en verdergaande conclusies.

1.1.3.5 Welke levensloop kennen woongemeenschappen?

Als kers op de taart trachten we tenslotte in te schatten hoe het leven van deze woongemeenschappen verloopt. Dit is mogelijk door de woongemeenschap in zijn geheel te bekijken. We proberen te achterhalen wanneer ze is ontstaan, hoe ze verder is gegroeid en dreigt aan haar einde te komen. Evenzeer brengt de studie van het verloop binnen een gemeenschap klaarheid in het interne functioneren en de 'gezondheid' van de woongemeenschap. We trachten op basis van deze informatie tot een beter begrip te komen van de functie die collectief wonen inneemt in het leven van haar bewoners. Betreft het meestal een tijdelijke (overgangs-) fase in iemands biografie of hebben de engagementen een lange-termijn-karakter.

1.2 Onderzoeksopzet

In de onderzoeksopzet buigen we ons over de aanpak en de uitvoering van het beoogde onderzoek. In verband met de opzet stellen we ons volgende vragen:

- a) Waar vindt het onderzoek plaats?
- b) Wanneer gebeurt het onderzoek?
- c) Wie of wat wordt er onderzocht?
- d) Hoe wordt het onderwerp bestudeerd?

1.2.1 Waar vindt het onderzoek plaats?

Het algemene onderzoeksveld betreft Vlaanderen. De grenzen van het Vlaamse landsgedeelte vormen eveneens de grenzen van het onderzoeksgebied. Nemen we gans België in het onderzoek op dan stuiten we op het probleem van de Franse taal. De survey zou vertaald moeten worden en het zou problemen opleveren voor de interviews.

In de eerste onderzoeksfase wordt gewerkt met een enquête die we naar de verschillende projecten versturen. Voor de aanvulling van het kwalitatieve luik van het onderzoek worden diepte-interviews afgenomen. Deze zullen in verschillende woongemeenschappen plaatsvinden, waardoor de onderzoeker voeling kan krijgen met deze woonvorm, door effectief aanwezig te zijn en een aantal dingen in levende lijve te kunnen observeren. Er wordt van uitgegaan dat de antwoorden van de respondenten het dichtst bij de waarheid aanleunen indien zij bevraagd worden in hun natuurlijke omgeving. De respondenten worden steeds individueel of als koppel geïnterviewd en wel in een afzonderlijke ruimte zodat zij niet gestoord of beïnvloed worden door medebewoners.

1.2.2 Wanneer vindt het onderzoek plaats?

De onderwerpen die onderzocht worden zijn niet specifiek tijdsgebonden. Wel dient het onderzoek te gebeuren tijdens één academiejaar. Het betreft namelijk een licentiaatthesis. Het onderzoek zal continu plaats vinden met meer en minder intensieve periodes. Het tijdstip van de interviewafname is enigszins belangrijk om een optimale respons te genereren bij de respondent. Het dient op tijdstippen te gebeuren die de geïnterviewde best passen. De onderzoeker dient zich voldoende flexibel op te stellen.

1.2.3 Wie of wat wordt er onderzocht?

We onderscheiden in het onderzoek verschillende onderzoekseenheden. Enerzijds zijn er de woongemeenschappen die worden bestudeerd en waarover we tot een aantal uitspraken willen komen. Daarnaast vormen gezinnen, gezinsleden en alleenstaande bewoners ook onderzoekseenheden. We onderzoeken dan hét gezin binnen woongemeenschappen. Binnen de diverse leefgemeenschappen vormen de groepsleden, naast andere materiële en immateriële elementen, evenwel ook onderzoekselementen die mede het karakter van een specifieke woongemeenschap bepalen.

1.2.4 Hoe wordt het onderwerp bestudeerd?

Deze vraag betreft de werkwijze waarop en de methode waarmee het onderzoek zal gebeuren. Voor dit onderzoek wordt gebruik gemaakt van een enquête of survey en (diepte)interviews.

De onderzoeksstrategie van het enquêteren laat toe een groot aantal onderzoekseenheden te bevragen over feiten en opvattingen (o. a. gevoelens, ervaringen, houdingen, wensen, kennis) met betrekking tot hun

woongemeenschap. Enerzijds vormt de enquête een praktische manier om *feiten* te verzamelen over de woongemeenschappen en haar bewoners. Anderzijds maakt een survey het mogelijk *subjectieve elementen* te achterhalen. Ook is een survey perfect geschikt om grootschalig beschrijvend onderzoek te doen. We gebruiken gestandaardiseerde vragenlijsten zodat de gegevens onderling perfect vergelijkbaar zijn. De survey gebeurt aan de hand van zelfinvullijsten die per post of via het internet worden verspreid. De beschikbare middelen en de tijd binnen het onderzoek laten niet toe ‘face to face’ te enquêteren.

Een vooronderzoek wordt opgenomen in de planning om de duidelijkheid en de volledigheid van de vragenlijst na te gaan. We traceren op die manier ontbrekende antwoordcategorieën, meerzinnige vragen en andere tekortkomingen. In functie van het vooronderzoek worden twee à drie personen bevraged.

Nadien versturen we voor elk van de woongemeenschappen een vragenlijst, die door één of meerdere personen van een woongemeenschap wordt ingevuld. Op basis van deze vragenlijst verzamelen we gegevens met betrekking tot de infrastructuur en andere algemene kenmerken van de woongemeenschap. Verder worden hierbij algemene inlichtingen ingewonnen betreffende de bewoners. Deze bevraging schetst een algemeen beeld van de verschillende woongemeenschappen hetgeen toelaat een (eerste) typologisch onderscheid te maken.

In een tweede fase wordt een reeks diepte-interviews afgenomen als supplementaire kwalitatieve dataverzameling en wel aanvullend aan de survey. Interviews laten toe veel dieper in te gaan op een aantal belevingsaspecten rond woongemeenschappen. Ook kan ondertussen de psychologische consistentie van de survey bekeken worden. Namelijk de mate waarin de antwoorden uit de survey consequent worden gevolgd in de interviews. Meer informatie over beide onderzoeksmethodes en het gebruik ervan is verderop terug te vinden in het deel: methodologie.

2 Theoretisch kader

2.1 Sociologische theorie van waaruit naar het fenomeen wordt gekeken: Enkele belangrijke concepten uit Giddens structuratietheorie

2.1.1 Inleiding

Teneinde gezinnen en woongemeenschappen te benaderen vanuit het conceptueel kader van Giddens structuratietheorie tracht ik deze op transparant wijze weer te geven. Wie hem kent weet dat het Giddens erom te doen is het ‘sociale handelen’ ontologisch te herdenken als uitweg voor de binnen bestaande werkelijkheidsconstructies volhardende impasse van de actor-structuur dualiteit (Ruebens, 1989, pp. 281-283; Thursby, 2003, pp. 1-3; Shilling, 1992, pp. 1-2). Giddens wil de fundamenteën van de sociale werkelijkheid hertekenen. Belangrijk is niet op welke wijze de werkelijkheid wordt benaderd, maar hoe de werkelijkheid zélf in mekaar zit. Hij vertrekt met een *tabula rasa* en reconceptualiseert het actor- en handelingsbegrip. Giddens zoekt zodoende het dualisme te overstijgen door een logische verbinding tussen handeling en structuur (Ruebens, 1989, p. 284).

Belangrijk hierbij is dat Giddens geen sluitend theoretisch kader giet, maar veeleer een arsenaal van ideeën, bronnen en benaderingen aanreikt die, alleenstaand of geassembleerd, dialogeren met de traditionele benaderingen (Layder, 1994, p. 125). Zo kunnen sociologen zelf tot een *bricolage* van structureel-functionalistische, Marxistische, etnomethodologische of interactionistische invloeden komen. Te meer daar Giddens aanspoort tot hergebruik en manipulatie van theoretisch materiaal (Ibid, p. 127). Op deze leest wordt verder gewerkt teneinde theorie en praktijk in een nieuwe dialoog te gieten zodat een kader ontstaat waarbinnen de latere onderzoeksdata kunnen worden geplaatst.

2.1.2 Waarom Giddens structuratietheorie?

Centraal staat bij Giddens de relatie tussen handelen en structuur. Waar, voor het structuralisme en het functionalisme, maatschappelijke structuren en instituties enorm determinerend zijn voor het handelen van het subject wil Giddens deze structurele elementen wel in rekening brengen, maar primeert het handelingsgebeuren. Dit handelingsgebeuren fungeert als een medium tussen de omgeving en de actor, waarbij beiden een functie vervullen in het tot stand komen van de sociale werkelijkheid. Giddens herwaardeert op die manier het aandeel van het subject dat in staat wordt geacht zijn of haar situatie te overzien, te begrijpen en daardoor ook te beïnvloeden. Het is juist die mogelijkheid, om zelf vorm te geven aan het eigen leven, die ook binnen woongemeenschappen tot uiting komt. Bewoners van woongemeenschappen doorbreken de verwachte handelingspatronen en de door instituties opgelegde leef- en woonwijze. Ze gaan zelf op zoek, weliswaar beperkt door bepaalde structurele elementen, naar een eigen, persoonlijke, aparte levensstijl.

Deze veranderde keuzebiografie kadert binnen een algemene maatschappelijke tendens naar individualisering van het subject. De individualisering zorgt voor een verbreding van de leefwereld en toename van het aantal keuzes die men kan maken binnen de verschillende domeinen van de samenleving. Daarbij is het belangrijk te beseffen dat die toegenomen handelingsvrijheid ook impliceert dat er keuzes *worden* gemaakt. De keuze wordt zodoende bepaald door de vrijheid van het subject en door het aanbod aan mogelijkheden waaruit gekozen kan worden. Binnen dit handelingsmoment van de keuze verzoent de actor zich met zijn omgeving. Zo wordt het mogelijk vanuit Giddens theorie, fenomenen als emancipatie, individualisering, detraditionalisering, echtscheiding, nieuwe samenlevingsvormen en zo verder, beter te gaan begrijpen. De structuratietheorie leent zich er toe sociale verschijnselen te analyseren waarbij sprake is van sociale verandering teweeg gebracht vanuit de samenleving *en* vanuit de individuele actoren die behoren tot deze samenleving.

2.1.3 Structuur

De rigide, dwingende, geïnternaliseerde structuur die in de ‘grand theories’ het individuele handelen bepaalt krijgt bij Giddens een mediërende rol en wordt voor het individu onderhandelbaar. Structuren zijn niet langer feiten (objectivistische visie), maar komen in het actueel proces van de handelende actor tot stand (Ruebens, 1989, p. 289). Structuren zijn hierdoor zowel oorzaak als gevolg, waardoor ze een dualiteit in zich dragen. Hiervoor koppelt Giddens structuur los van sociale systemen. Sociale systemen kennen structurele eigenschappen, doch zijn meer dan louter buitenstaande infra- of superstructuur. Op dit punt krijgt de structuratietheorie kritiek. Door het loskoppelen van structuur en sociale systemen krijgt de institutionele dimensie, die zeer duurzame vormen van regels en bronnen belichaamt, geen plaats. Deze leemte wordt door Giddens ten dele opgevuld door zijn focus op tijd en ruimte en sociale positie (zie verderop) (Shilling, 1992, p. 8).

In Giddens visie vormen structuren sets van regels en bronnen als handelingsmateriaal voor ‘agents’ bij het produceren en reproduceren van de sociale werkelijkheid. Regels zijn veelvormig en kennen formele en informele, expliciete en impliciete gedaanten. Ze zijn bijvoorbeeld formeel en prescriptief aanwezig in de vorm van voorschriften met betrekking tot de aankoop van een unit binnen een woongemeenschap. Impliciet, bijvoorbeeld, coderen ze de alledaagse omgang met anderen, zoals kinderen van andere ouders, groepsleden en zo verder. Regels structureren de ‘*manieren van doen*’, steeds in het achterhoofd houdend dat deze structuur zich evenzeer oplegt aan de actor dan dat deze door de actor zelf wordt geconstrueerd (Shilling, 1992, p. 7 en Layder, 1991, p. 138). Bronnen kunnen worden opgedeeld in materiële bronnen (goederen) en immateriële bronnen (diensten) waarover men controle heeft en die de actoren in staat stelt ‘*dingen te doen*’. Bronnen zijn bijvoorbeeld: de syntaxis van de taal, de infrastructuur van de woongemeenschap, de reputatie van een ‘ancien’, en zo verder (Ibid.).

Bronnen en regels komen tot uiting in de interacties en communicaties van de (individuele) actoren, maar kunnen evenzeer boven de controle van de actor als van instituties uitstijgen. Het is dan aan de sociologie te onderzoeken hoe diep primaire structuren geworteld zijn in de sociaal-historische context (Shilling, 1992, p. 8).

2.1.4 Handelen

Giddens is alert voor een al te subjectivistische benadering van het handelen. Het handelen is voor hem niet enkel begrijpbaar vanuit bewuste intenties en doeleinden, redenen en motieven. Giddens focust zich op de zuivere ‘praxis’ van het handelen, op de mogelijkheid van het handelen op zich, op de ingrepen, interventies, transformaties die langsheen dit handelen in de sociale werkelijkheid plaats vinden. Hij verlaat het spoor van het intentionele subject ten gunste van de ‘agent’ (Ruebens, 1989, p. 284).

De handelingscapabiliteit van de agent resulteert in een effect, *can make a difference*. (Layder, 1991, p. 137). Deze capabiliteit, als vermogen om een wending aan te brengen in het verloop van de gebeurtenissen in de wereld vormt de eerste component van Giddens actorconcept (Ruebens, 1989, p. 285). De mogelijkheid om anders te doen dan verwacht, geeft de actor een zekere macht te interveniëren in de sociale werkelijkheid (Shilling, 1992, p. 9).

Dit handelen is geenszins *free floating*, maar gebaseerd op de hierboven reeds aangehaalde regels en bronnen. Het zich toe-eigenen en hanteren van de in deze regels en bronnen vervatte sociale vaardigheden, methoden en procedures duidt op de *knowledgeability* van de ‘agent’ (Ruebens, 1989, p. 285). Deze tweede component van het actorbegrip suggereert de aanwezigheid van een uitgebreide kennis van de samenleving waarvan de actoren zich bewust zijn. Dit bewustzijn is driedelig en bestaat, naast een verborgen onderbewustzijn, uit een discursief en een praktisch bewustzijn. Door aandacht te besteden aan dit onderbewuste toont Giddens zijn interesse voor de psychoanalyse en de mate waarin ook onbewuste

driften en neigingen hun aandeel hebben in het menselijke handelen. Giddens ziet hierin een belangrijk onderdeel van de motivationele component van het handelen. Het gaat om behoeften die tot handelen aanzetten. Het discursieve bewustzijn staat de actor toe op rationele wijze de context van het handelen te overzien. Binnen deze context kan de actor het eigen en andermans handelen begrijpen, interpreteren en duiden waardoor controle en inzicht over *de situatie* ontstaat. Een sterker onderdeel van de *knowledgeable agent* vormt het eerder verborgen en daardoor minder zichtbare praktische bewustzijn. Het betreft vaardigheden en kennis die we niet zomaar onder woorden kunnen brengen, maar die ons helpen een juiste *definitie van de situatie* op te bouwen zodoende *ons gezicht niet te verliezen* (cf. Goffman). De actoren zijn niet in staat hun handelen toe te lichten, maar bezitten wel impliciete kennis van omgeving en omstandigheden die het handelen aanstuurt. In het dagelijkse continueert het handelen zich als het ware spontaan, toch volgt het bepaalde patronen, ingegeven door het praktisch bewustzijn. Tussen het discursief en praktisch bewustzijn bestaat een glijdende grens. Bewuste strategieën verworden tot routines, routines kunnen terug onder de aandacht geplaatst worden (Layder, 1991, pp. 134-135; Thursby, 2003, pp. 3-6; Shilling, 1992, p. 10).

De 'knowledgeability' van de actor is aan twee zijden begrensd. Elk handelen heeft onvoorziene of niet bedoelde handelingsgevolgen. Het betreft een resteffect dat als onbedoelde consequentie van de handeling ingrijpt op de sociale omgeving. Daar Giddens sociale interactie en communicatie ziet als een proces is er sprake van recursiviteit en referentialiteit. Hierdoor beïnvloedt de door een voorafgaande handeling gecreëerde rest de context van het toekomstige handelen. Onbedoelde handelingsgevolgen kunnen terugkeren als niet-onderkende handelings-voorwaarden (Ruebens, pp. 287-288).

2.1.5 Ontologische veiligheid

Het begrip ontologische veiligheid introduceert Giddens ter duiding van een menselijke behoefte aan stabiliteit, routine, zekerheid, continuïteit die tot uiting komt in het reproduceren van steeds dezelfde structurele principes, gedragen door terugkerende regels en bronnen. Deze ontologische veiligheid zoekt een verklaring voor het veelal negeren van de constante mogelijkheid *to make a difference* als primaat van Giddens handelingsopvatting en houdt zichzelf in stand uit vrees voor ongemak, onzekerheid, angst, gezichtsverlies als gevolg van verandering (Shilling, p. 10). Ook Garfinkel en Goffman delen deze opvatting (Layder, p. 135). Deze sterke routinisering van de sociale praktijk, steunt, zoals hoger werd duidelijk gemaakt, op het praktische bewustzijn en realiseert zich in dagelijkse gewoontes. Giddens gebruik van de ontologische veiligheid gaat in tegen de structuralistische opvatting die routinematig handelen toeschrijft aan subjectexterne onbemiddelbare determinanten of aan geïnternaliseerde normen. Evenzeer botst deze opvatting met de interpretatieve idee van het door persoonlijke doelstellingen en opvattingen aangestuurde handelen. Binnen de notie van ontologische veiligheid staat niet langer de intentionele actor betrokken op diep gegronde maatschappelijke waarden en normen, maar de agent op zoek naar routine en comfort door stabiliteit, centraal (Thursby, 2003, p. 3 en Shilling, 1992, p. 10).

2.1.6 Tijd en ruimte

Zoals reeds gesteld zijn actoren via hun bewustzijn in staat tot een reflexieve sturing van hun handelen. Binnen dit handelen spelen ook de noties tijd en ruimte een belangrijke rol (Ruebens, p. 287). In eerste instantie reflecteren tijd en ruimte de maatschappelijke instituties die niet enkel te vatten zijn vanuit het hier en nu, maar zich evenzeer situeren in verleden en toekomst, waarbij zij zich ook op verschillende plaatsen in de wereld gelijkaardig manifesteren (thursby, 2003, p. 4). We nemen allen deel aan het dagelijks leven, continueren een zekere mate van

sociale orde die aan ons is vooraf gegaan en ons zal overleven. Dit geldt niet in het minst voor het gezin.

Een belangrijke ruimtelijke factor wordt door Giddens gevormd door de 'locatie', de ruimte of setting van de sociale interactie, bijvoorbeeld de 'living'. Deze locatie verbindt de fysieke ruimte met de institutionele betekenis van de 'plek'. Deze institutionele component vult de ruimte met interactiematerie die zich aan de actoren opdringt: autoriteit, beleefdheidsvormen, taalgebruik, en zo verder (Layder, 1994, pp. 136-137).

“Alle sociale interactie is in deze betekenis een snijpunt van 'presence' en 'absence'. Op elk moment van de sociale interactie grijpen drie vormen van temporaliteit op mekaar in. De onmiddellijke activiteitenstroom van het dagelijks leven is tegelijkertijd verweven zowel met de levenscyclus van het individu als met de lange-termijn-ontwikkeling van de maatschappelijke instituties (Ruebens, pp. 286-287).”

2.1.7 Sociale positie

Het concept sociale positie wordt door Giddens (Shilling, p. 8) als volgt omschreven:

“A social identity that carries with it a certain range (however diffusely specified) of prerogatives and obligations that an actor who is accorded that identity (or is an 'incumbent' of that position) may activate or carry out.”

Hieronder wordt geenszins hetzelfde verstaan als onder de functionalistische notie 'rol'. Rollen worden voorgeschreven en opgelegd door de samenleving en zijn vrij stabiel. De rolvoorschriften worden zo nauw mogelijk opgevolgd, anders valt men uit zijn 'rol'. Giddens structuratietheorie verwerpt deze roldefinitie en de bijhorende idee dat rollen de basisfuncties zijn van sociale systemen. Sociale systemen bestaan daarentegen uit gereproduceerde praktijken. Het zijn juist deze sets van sociale praktijken die dienen geproduceerd te worden door actoren in bepaalde sociale posities, weliswaar afgebakend in tijd en ruimte. Ondanks het feit dat sociale posities bepaalde praktijken in zich dragen blijven ze volgens de structuratietheorie medieerbaar. Men kan bijvoorbeeld in conflict komen met de

sociale positie waarin men zich bevindt en zich anders gaan gedragen. Men blijft in zijn positie maar gaat het handelen wijzigen en hoeft de positie niet te verlaten zoals in het rolconcept, waarbij men in geval van een rolconflict uit zijn rol valt. De rol blijft in dit geval onaangetast. Hieruit blijkt wel dat ook bij Giddens het concept sociale positie een verklaring biedt voor het uitzicht van de sociale orde die bestaat doorheen de reproductie van duurzame praktijken. Kortom, reproductie van de basisbeginselen van het sociale systeem. De stabiliteit van de sociale positie wordt ook deels verzekerd door de, bij de actoren ingebakken, behoefte aan ontologische veiligheid. In tegenstelling echter tot de rol, is de sociale positie sterk onderhandelbaar langsheen de besproken capabiliteit (tot sociale praxis) en knowledgeability van de actoren (Shilling, pp. 8-9).

2.1.8 Opmerking

Giddens structuratietheorie reikt een aantal concepten aan die het menselijk handelen terecht centraler stellen, waarbij sociale systemen niet langer als een *buiten-ding*, maar als medieerbaar worden gezien. De sociale praktijk kent bij Giddens niet langer een hiërarchische gelaagdheid (micro, meso, macro) zoals men die binnen het functionalisme kent. Giddens riskeert hierbij een te groot voluntarisme naar voren te dragen, waarbij de verlijming van structuur en *agency* tot een eenheid, het onderscheid doet vervagen. Evenzeer als de agent, bezit ook structuur een zekere macht. Macht is volgens Foucault (Vancoillie, 1999, p. 116), terecht, een “algemeen en diffuus aanwezig fragmentarisch geheel van praktijken” dat niet lokaliseerbaar is.

2.2 Definiëring van gezin en huishouden

Zoals reeds vermeld in het onderzoeksplan vormen gezinnen en meer bepaald huishoudens een centraal gegeven binnen woongemeenschappen. Huishoudens zijn zelfs een *conditio sine qua non* voor elk soort van wonen in gemeenschap. Veelal valt er in een gemeenschap een trapsgewijze structuur te onderkennen. Bovenaan heb je de woongemeenschap als geheel, deze bestaat uit een bepaald aantal huishoudens. Onder deze huishoudens bevinden zich, in vele gevallen een aantal gezinnen. Elk huishouden of gezin herbergt tenslotte één of meerdere bewoners van de gemeenschap. Belangrijk is nu te komen tot een eerste kernachtige omschrijving van wat we verstaan onder gezin en huishouden. Later volgt een genuanceerder beeld en een evolutieschets van het gezin en andere samenlevingsvormen.

2.2.1 Het gezin

Kijken we naar definities van het gezin dan stellen we vast dat op het niveau van de Verenigde Naties het *pluriforme karakter* van het gezin sterk wordt benadrukt. De verschillende verschijningsvormen en taken van het gezin zijn hierbij afhankelijk van de historische en sociaal-economische context. Het gezin wordt beïnvloed door economische, demografische, gender, biotechnologische, politieke, religieuze en vele andere factoren (Dumon, 1994, p. 343). Toch blijkt uit crossnationale studies dat de gezinsontwikkelingen in geïndustrialiseerde landen, weliswaar niet gelijktijdig, over het algemeen dezelfde richting uitgaan. De belangrijkste katalysator hiervoor is de toenemende vraag van vrouwen om te participeren op de arbeidsmarkt die parallel loopt met de economische groei (Chekki, z.d., p. 178). Ook Roussel (1998, pp. 195-196) bevestigt de toenemende eenheid met betrekking tot de diversiteit van gezinsvormen binnen Europese en Noord-Amerikaanse landen. Er is sprake van een toenemende homogenisering.

Deze veelheid aan gezinsvormen hebben voor de Verenigde Naties gemeen dat het allen '*persons supporting networks*' zijn die een *natuurlijk gegeven* blijven dat zorgt voor de *emotionele, materiële en financiële pijlers* waarop de *groei en ontwikkeling van de gezinsleden* gestoeld is. Daarnaast dicht de VN het gezin een centrale rol toe in de *conservatie en overdracht van het eigen cultureel kapitaal* (cf. Pierre Bourdieu). Vanuit dit oogpunt blijft het gezin voor de Verenigde Naties de basiseenheid van de samenleving (Dumon, 1994, p. 344). De Verenigde Naties formuleren het begrip gezin erg ruim. Elke groep mensen die overeenkomstig de verschillende pijlers samen leeft kan een gezin genoemd worden. Wanneer er echter sprake is van een *natuurlijk gegeven* en *overdracht van eigen cultureel kapitaal*, kunnen we ons niet van de indruk ontdoen dat het hier gaat om *natuurlijke* banden, zoals die bestaan tussen familieleden en *overdracht* die een opvoeding impliceert. Zodoende wordt mijn inziens toch verwezen naar samenlevingsvormen waarbinnen een hoge mate van intimiteit en betrokkenheid geldt, waar sprake is van partnerschap en nageslacht.

Een aanvulling hierop vormt volgende definitie van het kerngezin (Van Bavel, 1995, p. 220):

Elk kerngezin is een groep die een man, een vrouw en hun eigen of geadopteerde kinderen bevat en waarin (functioneel) co-residentie, economische coöperatie, ouderschap en partnerschap gecombineerd zijn.

Van Bavel ontleent deze definitie, die dateert van 1946, aan Murdock. Van Bavel geeft daarmee een concretere, doch, meer tijdsgebonden formulering, die vandaag de dag nog moeilijk houdbaar is. Afhankelijk van de definiëring van het gezin vervallen de elementen co-residentie, ouderschap en partnerschap. Enkele voorbeelden komen uit het onderzoek van Matthijs en Van den Troost (1998, p. 118). Voor het onderzoek werd in 1997 aan 674 studenten gevraagd of volgende leefvormen als een gezin worden beschouwd:

(i) Kurt is gescheiden van Griet. Zij hebben samen een dochtertje die nu bij Griet woont. Kurt woont in het andere deel van de stad. Kurt ziet zijn dochtertje minstens om de twee weekends. Vormen dochter en vader een gezin?

(ii) Kristel is uit de echt gescheiden en hertrouwd met een man zonder kinderen. Zij heeft uit haar vorig huwelijk een zoon van zes jaar. Vormen deze drie een gezin?

(iii) Jan, An en Jasper zijn broers en zus en allen ongeveer dertig jaar oud. Zij leven samen in één huis. Vormen zij een gezin?

Het eerste voorbeeld beantwoordde voor 37 procent van de respondenten aan hun beeld van een gezin. Het percentage ja-antwoorden was bij voorbeeld twee, 91 procent en voor nummer drie komt 61 procent tot een positief antwoord.

Deze veranderingen in de beeldvorming wijzen op een groeiende vrijheid van denken over leefvormen die een toenemende experimentele praktijk veronderstellen. Nemen we de omschrijvingen van wat onder een gezin verstaan kan worden samen, dan kunnen heel wat samenlevingsvormen hiertoe gerekend worden. Duidelijk, in deze definities, is dat verschillende elementen tegelijkertijd aanwezig dienen te zijn om te spreken van een gezin. Hiervoor is een zekere duurzaamheid en hechtheid noodzakelijk.

2.2.2 Het huishouden

Wat te verstaan onder huishouden? Behoort elk gezin tot een huishouden? Impliceert een huishouden steeds een gezin of is het andersom? Is er een lineair verband tussen huisvesting en huishouden? Volgens de Europese Gemeenschap (Bronsema, 1996, p. 80) luidt de definitie van een huishouden als volgt:

Een huishouden wordt gevormd door een alleenstaande of een groep personen met of zonder familieband die op eenzelfde adres woonachtig zijn en een gemeenschappelijke huishouding voeren, dwz meestal samen de maaltijd gebruiken of met elkaar een woon- of zitkamer delen.

Volgens Dumon (1998, p. 167) bestond er voor 1950 een vanzelfsprekende relatie tussen gezin en huisvesting of onderdak. In België ligt het zelfs vervat in de taal: huisgezin. Demografen vonden het meestal voor de hand liggend, gezin en

huisvesting op één lijn te zien. Gezinnen werden gepercipieerd als huishoudens, en elk huishouden heeft een woning. Huishouden zelf werd meestal gedefinieerd als *'personen die onder hetzelfde dak wonen'* (Dumon, 1998, p. 168). Elk huishouden stond daarbij voor een gezin. Zowel de omschrijvingen van huishoudens als van gezinnen laten vandaag ruimte voor een bredere interpretatie, hetgeen beide nog steeds op de zelfde lijn laat liggen. Eén ding is duidelijk: een huishouden is gebonden aan een bepaalde plaats. Ten tweede gaat het niet zozeer om emotionele banden, partnerschap en opvoeding, eerder om een aantal praktische aspecten van het samen leven, zoals het delen van maaltijden, het samen onderhouden van de woondelen. Huishouden wordt gezien als het (onder)houden van een huis of woonst, waaraan de nodige zorg verbonden is.

2.2.3 Besluit

Definities van gezin leggen meer de nadruk op het *sociale*, tegenover het *materiële* van het huishouden. Daar, naast het traditionele gezin, ook nieuwe gezins- en samenlevingsvormen het daglicht zien, verbreedt ook de basis van hetgeen als huishouden kan worden beschouwd.

Voor dit onderzoek is het belangrijk het onderscheid tussen beide in het achterhoofd te houden. Het is namelijk zo dat in heel wat woongemeenschappen verschillende huishoudens naast en boven mekaar bestaan. In sommige gevallen delen verschillende gezinnen één huishouden, anderzijds kan een alleenstaande verbonden zijn aan twee huishoudens. In wat volgt wordt op dit alles dieper in gegaan.

2.3 Wat is een woongemeenschap?

2.3.1 Inleiding

In dit eerste luik wordt getracht een antwoord te geven op volgende vragen: wat is een woongemeenschap? en welke soorten woongemeenschappen bestaan er? Een antwoord op de eerste twee vragen is een mogelijksvoorwaarde om het onderzoek naar Woongemeenschappen in Vlaanderen *überhaupt* te kunnen doen. Verder leek het mij, alleen al voor het schrijven van dit werk, noodzakelijk een verzamelnaam te hebben waarmee gewerkt kan worden in het geval men deze wijze van leven en wonen wil afzetten tegen de meer ‘gangbare’ of ‘reguliere’ vormen. Waarmee ik geenszins wil gezegd hebben dat *woongemeenschappen* of *projecten* (de verzamelnamen die ik van nu af zal hanteren voor een nog nader te definiëren concept) als abnormale, atypische of deviante leefwijzen moet aanzien worden. Onder de titel woongemeenschappen worden vanuit de literatuur verschillende dominante verschijningsvormen van wonen in gemeenschap in kaart gebracht. Ik ga op zoek naar bestaande definities en omschrijvingen om uiteindelijk te komen tot een operationele definitie, waaraan de onderscheiden gelijkaardige fenomenen in Vlaanderen kunnen worden getoetst.

2.3.2 Harry Jansen en woongroepen

Als eerste laat ik Harry Jansen (1985, pp. 67-74) aan het woord. Als socioloog doet hij al jaren onderzoek naar het leven in woongroepen.

2.3.2.1 Kenmerken

Jansen vangt aan met een aantal beschrijvende kenmerken die mogelijke verschillen tussen de woongroepen kunnen aangeven. Hij noemt de ‘modale’ woongroep waarbinnen seksuele relaties een taboe vormen. Andere groepen laten seksualiteit en intimiteit tussen de groepsleden primeren. Bepaalde groepen delen hun economisch bezit en weer anderen een bepaald geloof of politieke overtuigingen. Zo zijn het velerlei factoren die aan de basis liggen van de grote diversiteit en eigenheid van woongroepen. Het amalgaam aan functies en bindingen, mogelijk binnen één huishouden, vormt volgens Jansen de kracht en de belangrijke maatschappelijke betekenis van de woongroep. In sociologentaal klinkt het als volgt:

De woongroep is een oplossing voor het structurele kernprobleem van huwelijk en gezin, namelijk de (automatische en normatieve) koppeling van diverse contactsoorten en functies aan het samenwonen (Jansen, 1985, p. 68).

Jansen richt zich op een aantal pijnpunten van het ‘klassieke’ gezin. De exclusiviteit van het gezin wordt doorbroken. Een gehuwd paar heeft in haar directe omgeving de mogelijkheid tot intieme contacten met anderen. Zware spanningen in het gezin kunnen moeilijk, tot niet, aan de omgeving onttrokken worden. Te sterke machtsposities bij een van de gezinsleden worden door de groep ontkracht. Het gezin komt op die manier tot meer (gezonde) openheid. Verder merkt Jansen op dat het een foute zaak is woongroepen te sorteren onder andere nieuwe leefvormen zoals ongehuwd samenwonen, Lat-relaties, homohuwelijken

en dergelijke meer, juist omdat elk van deze vormen binnen een woongroep kunnen bestaan.

2.3.2.2 Definiëring

Voor Jansen is het klare wijn dat er heel wat soorten woongroepen kunnen voorkomen. Hij houdt hierdoor vast aan een ruime definitie:

Woongroepen zijn primaire huishoudelijke eenheden met meer dan twee volwassenen die niet op andere wijze met elkaar verbonden zijn (Jansen, 1985, p. 67).

Die niet op andere wijze met elkaar verbonden zijn impliceert voor Jansen dat er normaliter geen huwelijks- of familiale band bestaat tussen de leden. Of hij hiermee stelt dat paren (met kinderen) wel kunnen indien ze niet gehuwd zijn, is niet helemaal duidelijk.

2.3.2.3 Classificatie

Vanuit deze definitie lijkt het Jansen opportuun een verdere classificatie te maken op basis van het al dan niet uitoefenen van functies op groepsniveau die los staan van het wonen en het huishouden en aan de hand van de subgroepenstructuur (Jansen, 1985, pp. 69-73).

Indien de groep behoort tot eenzelfde bedrijf, politieke drukkingsgroep, kunstenaarscollectief of religieuze orde, betreft het meestal krakerbewegingen, woonwerkgroepen, religieuze communiteiten, en zo verder. Verschil met de veel grotere restgroep vormt de doelstelling die het louter samen wonen en leven overstijgt in functie van een zeer specifieke gedeeldheid.

Een indeling volgens subgroepenstructuur houdt rekening met het aanwezig zijn van paren, en/of ouder-kindeenheden binnen de groep. Jansen

motiveert deze keuze vanuit zijn onderzoekservaring. Hij stelde vast dat, evenals in de samenleving, het gedrag van mensen in woongroepen sterk beïnvloed wordt door de aanwezigheid van een partner en/of kinderen. Hij komt op die manier tot vier types:

- (i) alleenstaandengroepen: geen paren en kinderen
- (ii) parengroepen: meer dan één paar en zonder kinderen
- (iii) gezinnengroepen: meer dan één gezin met kinderen
- (iv) gemengde groepen: slechts één paar (met kinderen) en verder alleenstaanden

De subsystemen met meer dan één element (paren met en zonder kinderen) delen op systeemniveau een woning en op subsystemeniveau nogmaals gemeenschappelijke vertrekken en communicaties wat hen duidelijk doet verschillen van de ondeelbare variant, de alleenstaande. Uitgaande van een vaak voorkomend ‘incestverbod’ tussen samenwonende alleenstaanden is deze groep, voornamelijk voor intieme (interseksuele) contacten, gericht op groepsexterne relaties. Terwijl paren vaak sterkere groepsinterne relaties aangaan met andere gezinnen binnen de leefgroep. Jansen (1985, p. 72) vergelijkt de woongroep voor alleenstaanden met een ouderlijk nest waar zij steeds terecht kunnen en waar lief en leed (onvoorwaardelijk) kan gedeeld worden. Een groot gedeelte van hun sociaal leven speelt zich af buiten de groep. In de paren- en nog meer in de gezinnengroepen is het net andersom en wordt veel tijd gespendeerd binnen en samen met de groep. Bij de opvoeding van de eventuele kinderen wordt heel de groep betrokken, toch blijven de ouders verantwoordelijk. Het delen van de zorg en vooral oppas voor de kinderen, samen met de andere huishoudelijke taken ontlast vooral vrouwen die in een standaardgezin heel wat meer tijd moeten besteden aan het huishouden. Men dient duidelijk voor ogen te houden dat Jansen de Nederlandse situatie bespreekt die ondanks waarschijnlijke parallellen met andere landen, niet zomaar mag worden gegeneraliseerd.

2.3.3 Tony Weggemans over woongroepen

Ook Tony Weggemans houdt zich reeds jaren met woongroepen bezig en schreef hierover zelfs zijn proefschrift (1990). Waar Jansen een duidelijke eigen definitie formuleert gaat Weggemans op zoek naar in de literatuur bestaande definities en kijkt naar overeenkomsten en verschillen. Verder onderscheidt Weggemans verschillende soorten definities.

2.3.3.1 Soorten definities

Er is voor de socioloog de *operationele definitie* die bepaalt welk deel van de werkelijkheid geïsoleerd en bestudeerd wordt. Deze definitie bakent het begrip af opdat interferentie met aanverwante fenomenen uitgesloten wordt en er klaarheid bestaat voor onderzoeker en doelgroep. Deze definitie is voldoende abstract waardoor na het onderzoek mogelijk wordt over het fenomeen uitspraken te doen die de particulariteit overstijgen (Weggemans, 1990, p. 24).

Een andere *vanuit het constructivisme gedachte definiëring* ligt bij de groepsleden zelf. Tot welke omschrijving, definiëring komen de groepsleden? Weggemans (1990, pp. 25-26) stelt dat deze definities veelal erg ruim en vaag blijven omdat de zelfontplooiing van de individuele groepsleden niet gehinderd mag worden door een te rigide definiëring van hun woon- en leefwijzen.

Daarnaast onderscheidt Weggemans (1990, p. 28) nog de *bepaalde definitie* als middel om een bepaalde essentie van het groepswonen te benoemen.

2.3.3.2 Op zoek naar een definitie

Weggemans wil het fenomeen dan ook niet vangen in één definitie. Wel beschrijft hij woongroepen aan de hand van 29 door hem verzamelde definities. Op volgende punten vindt hij redelijke mate van overeenstemming:

- (i) minstens drie volwassen leden
- (ii) er worden minstens een aantal gemeenschappelijke voorzieningen gedeeld
- (iii) er is een zekere gemeenschappelijke huishouding
- (iv) men treedt vrijwillig toe tot de woongemeenschap
- (v) de woongroep is gehuisvest in één of enkele aaneengesloten panden

Deze elementen komen sterk overeen met de definitie van Jansen. Interessant wordt het wanneer Weggemans zijn oog laat vallen op elementen die niet voor consensus zorgen. Mag er verwantschap bestaan tussen de leden? Weggemans oppert dat verwantschap haaks kan staan op de zelfontplooiingideologie van woongroepsleden. Zij willen op een vrije en onafhankelijke manier zelf vorm geven aan hun relaties. Verwantschap impliceert voor de leden niet onmiddellijk een sterke band, de kwaliteit van de relatie dient zich te bewijzen in de beleving. Door expliciet te stellen dat er geen verwantschap mag bestaan wordt de maatschappelijk verwachte verwantschap vooraf geëlimineerd of alleszins buiten spel gezet (Weggemans, 1990, p. 29). Kan een woongroep bestaan uit meerdere subhuishoudens? De mogelijkheid van verschillende huishoudingen binnen één huishouden garandeert wederom bovenvermelde zelfontplooiingideologie. Een gemeenschappelijk huishouden maakt in bepaalde gevallen de leden economisch afhankelijk van mekaar. Subhuishoudens garanderen voldoende autonomie. Elk groepslid staat meestal slechts een gedeelte van zijn loon af voor gemeenschappelijke uitgaven (Weggemans, 1990, pp. 29-30). Er vallen nog vele gelijksoortige vragen te stellen over woongroepen. Een hele reeks van dit soort vragen komt verder in dit werk zeker nog aan bod.

Tot slot expliciteert Weggemans zijn definiëring van een woongroep door deze in contrast te stellen met een commune, een klooster, een studentenhuus, met wat hij noemt een 'duiventil' en met een gezin. Geen van allen is voor hem een commune en wel om volgende redenen. In een commune is er volgens Weggemans (1990, p.34) te weinig privacy. Weggemans blijft hierover erg oppervlakkig. Hij hanteert onder andere de betekenis van commune die bij het volk bestaat zonder

deze betekenis toe te lichten. Kloosters vallen niet onder zijn definitie omdat zij een erg aparte niche vormen binnen het woongroepgebeuren en hierdoor te sterk afwijken in een representatief staal. Ook is het geen studentenhuus. Woonduur van woongroepleden is niet gekoppeld aan studieduur en gemiddeld zijn de privé-vertrekken groter dan in een studentenhuus. Het is geen 'duiventil' daar niet iedereen zomaar in een woongroep kan neerstrijken. Het kunnen kiezen van de medebewoners is erg belangrijk.

Ondanks het feit dat Weggemans herhaaldelijk wijst op het weerbarstige karakter van de woongroep als het op een definitie aankomt, formuleert hij uiteindelijk toch twee definities in functie van zijn onderzoek. Evenals Jansen geeft hij zich op deze manier de nodige ruimte om onderzoekseenheden uit te kiezen voor het verzamelen van empirische gegevens. Zijn operationele definitie luidt als volgt:

Een woongroep is een leefverband van minimaal drie volwassenen die samen een huus bewonen en minstens enkele keren per week gezamenlijk eten (Weggemans, 1990, p. 33).

Daarnaast gebruikt hij de zogenaamde zelfdefinitie:

Een woongroep is een leefverband dat zichzelf woongroep (of woongemeenschap of wooncollectief) noemt (Ibid.).

Voor Weggemans dekt de term woongroep alle vormen van wonen in gemeenschap uitgezonderd het zogenaamde 'Centraal Wonen'. Dit is een typisch Nederlandse vorm waarbij verschillende zelfstandige wooneenheden bestaan naast een eenheid met gemeenschappelijk gedeelde functies. Een bij Centraal Wonen aanverwante vorm betreft 'cohousing', een fenomeen dat in Denemarken is ontstaan, daar veelvuldig voorkomt en ook in de Verenigde Staten erg populair is geworden. Verderop ga ik op beide vormen dieper in.

2.3.4 Beatrice Kesler en Centraal Wonen

Beatrice Kesler maakte in 1991 een proefschrift over Centraal Wonen in Nederland².

2.3.4.1 Een definitie

In het tweede deel van dit onderzoeksschrift komt zij tot volgende operationele definitie (Kesler, 1991, p. 143):

Centraal Wonen is een leef- en woonvorm (gerealiseerd of in ontwikkeling), met een groep van ten minste drie zelfstandige huishoudens, waarvan de leden van de verschillende huishoudens (overwegend) geen bloedverwanten, met een gemeenschappelijk doel, zijnde ten minste de volledige ontplooiing van allen die daarbij betrokken zijn en een woonvorm (in ontwikkeling), die voldoet aan de volgende uitgangspunten:

- 1 de betrokkenheid van (toekomstige) bewoners bij de voorbereiding en de totstandkoming;
- 2 de beschikking over centrale voorzieningen in gezamenlijke verantwoordelijkheid;
- 3 het voldoende ruimte laten voor verdere uitgroei van contacten en solidariteit;
- 4 de zelfstandigheid van deelnemende eenheden;
- 5 de deelname vanuit verschillende maatschappelijke groeperingen.

2.3.4.2 Achtergrond bij de definitie

Inhoudelijk baseert Kesler zich voor deze definitie grotendeels op de (toen) meest actuele versie van de Landelijke Vereniging Centraal Wonen (Kesler, 1991, p. 140). Een aantal criteria op te nemen in de definitie ontleent ze aan Jansen. Jansen (1990, pp. 40-41) gebruikt drie criteria, die betrekking hebben op de groep:

² Centraal Wonen is hier met hoofdletters geschreven om aan te geven dat het een eigennaam is, die geldt voor een bepaalde woonvorm, met zowel ruimtelijke kenmerken als doelstellingen die door de bewoners worden nagestreefd in de planontwikkelingen, in de bewoningsfase, ook in de dagelijkse omgang. In die zin is Centraal Wonen een leef –en woongemeenschap (Kesler, 1991, p. 415).

samenstelling; functies en doelstellingen. De samenstelling splitst zich voor Kesler (1991, p. 141) op in:

- (i) onderlinge relaties tussen de deelnemers;
- (ii) groepsgrootte;
- (iii) autonomie van de leden.

De relatie betreft de gedeelde huishouding door een groep van huishoudens. Waarbij huishouding en huishouden respectievelijk gezien worden als ‘het geheel van activiteiten gericht op het verzorgen en verzorgd worden’ en ‘(...) de sociale eenheid van (één of meer) personen, die zelfstandig deelnemen en woonruimte toegewezen krijgen en die een eigen huishouding voeren (...)’ (Kesler, 1991, p. 141). Waaruit verstaan mag worden dat elke eenheid of elk subsysteem zowel een eigen als een gedeelde huishouding doet. Voor de grootte wordt door Kesler (Ibid.) een ondergrens van drie subsystemen (één of meerpersoonshuishoudens) gehanteerd. Jansen (1990, p. 40) trekt die ondergrens ook op basis van de redenering, dat twee een paar is en drie een groep, en dat dit verregaande consequenties heeft voor de onderlinge relaties. Kesler redeneert waarschijnlijk vanuit het geval dat het om éénpersoonshuishoudens gaat. De autonomie garandeert vrijwillige participatie van huishoudens. Kesler (1991, p. 141) verstaat hieronder dat niemand mag uitgesloten worden, noch dat men onvrijwillig ‘geplaatst’ wordt in een gemeenschap of het beheer ervan moet ondergaan. De functies differentieert Kesler (1991, p. 142) tot een subsysteem- en een systeemniveau. De functies van het huishouden versus die van de groep. De subsystemen blijven zelf geheel verantwoordelijk voor alle huishoudfuncties, zowel de economische, de relationele als de socialisatiefunctie. Het is daarbij duidelijk dat gezinshuishoudens niet dezelfde functies kennen als andere huishoudens (bijvoorbeeld drie samenwonende vrienden). De subsystemen zijn vrij in het bepalen van de op systeemniveau gedeelde functies. Elke functie kan in principe op groepsniveau gebracht worden.

Er is naast de primaire huishouding sprake van een secundaire huishouding op groepsniveau, minimaal omvattend: een aantal gemeenschappelijke ruimten en voorzieningen, waarvoor de verantwoordelijkheid voor het gebruik en het beheer ligt bij de leden van de groep (Kesler, 1991, p. 142).

Het luik doelstellingen in Keslers definitie werd haast letterlijk overgenomen van de formulering van de LVCW (Landelijke Vereniging Centraal Wonen) uit 1982 (Kesler, 1990, p. 140). Uiteindelijk is Keslers operationele definitie bij benadering een kopie van het door de LVCW in 1982 geformuleerde doel en de uitgangspunten van Centraal Wonen.

2.3.4.3 Doelstellingen

Naast de basisdoelstellingen, terug te vinden in de definitie, kennen de meeste groepen aanvullende doelstellingen zoals: emancipatie, huisvesting van gehandicapten, wonen en werken, ecologisch wonen en bouwen, en zo meer. Er zijn dus zowel technische als relationele doelstellingen (Kesler, 1991, p. 416). Problemen bij het formuleren van doelstellingen liggen in het vinden van een consensus. Indien de doelstelling niet door de ganse groep wordt gedragen verwatert de motivatie. Kesler (1991, pp. 418-420) onderscheidt twee stromingen in het realiseren en in de praktijk brengen van de doelstellingen: de praktische versus de relationele stroming. In de aanvangsfase dienen heel wat praktische beslissingen te worden genomen binnen een erg korte tijdsspanne. De relationele contacten en de groepsvorming kunnen hierdoor op een zijspoor terecht komen. In het slechtste geval ontstaan zo twee kampen met elk hun eigen stijl. Bepaalde leden zullen hierdoor afhaken. Deze twee elementen dienen steeds in een gewaarborgd evenwicht te bestaan. Belangrijk is dat de groep hiervoor de nodige tijd en ruimte voorziet. Bij de komst van nieuwe leden is het essentieel te toetsen of de motivatie van de nieuwe leden, om toe te treden tot een Centraal Wonen project, gebaseerd is op de doelstellingen evenzeer als op de woning en haar omgeving (Kesler, 1991, p. 420). Kesler (Ibid.) heeft de indruk dat het voortbestaan van een project sterk afhankelijk is van het bestaan van duidelijke doelstellingen waarvoor het enthousiasme van de pioniers dient te worden overgebracht op de nieuwkomers. De opmerkingen die Kesler hier maakt gelden mijn inziens evenzeer

voor woongroepen, waar ook gedeelde doelstellingen de zaak draaiende houden. Komen daar barsten in dan komt het voortbestaan in het gedrang.

2.3.5 Cohousing

2.3.5.1 Verschillende definities

Op de webstek van 'The Cohousing Network' (21/03/03) vind je naast een definitie van deze woon- en leefvorm ook een indicatie over de spreidingsgraad van het cohousing fenomeen. In de Verenigde Staten vindt men meer dan honderd projecten. Andere landen waar cohousing aanwezig is, zijn: Australië, Nieuw-Zeeland, Denemarken, Zweden, Groot-Brittannië, Nederland en België. De definitie luidt als volgt:

Cohousing is een vorm van collectief wonen dat de strijd wil aanbinden met de vervreemding eigen aan moderne woonwijken waar niemand zijn burens nog kent en er geen gemeenschapsgevoel meer bestaat. Cohousing bestaat uit autonome huishoudens met eigen keukens, woon- en eetkamer, met daarnaast uitgebreide gemeenschappelijke voorzieningen. Het gemeenschappelijk huis kan uit volgende delen bestaan: grote eetkamer, keuken, zitkamer, ontmoetingsruimtes, recreatie-infrastructuur, bibliotheek, workshops en ruimtes voor de kinderen.

Cohousing is rond 1967 in Denemarken ontstaan als een alternatief voor het geïsoleerde gezin en de daarop betrokken huisvesting. Als reactie hierop ontstaan verschillende projecten bestaande uit tientallen woningen en gemeenschappelijke voorzieningen (Kesler, 1991, p. 165). Het centrale motief vormt het creëren van betere sociale condities voor het kerngezin en niet zozeer een drastische verandering van de bestaande leef- en familierelaties. Volgens Fromm wonen er vooral 'traditionele gezinnen' (gehuwde koppels met kinderen). In de betaalbare projecten wonen ook veel alleenstaanden (De Leeuw, 2001, p. 59). Fromm (1991, p. 269) hanteert volgende definitie:

(...) gemeenschappelijke ruimtes en voorzieningen, met plaatsen voor samen koken en eten, gecombineerd met private, op zich voorziene

wooneenheden (met privé badkamers en keukens). Sociale en ondersteunende diensten kunnen voorzien zijn. Een intergenerationele mix van bewoners beheren en onderhouden het woonproject met een klemtoon op gemeenschap.

Tot slot wil ik nog een derde definitie aanhalen die wederom bevestigt dat er grote parallellen bestaan tussen Centraal Wonen en cohousing die voor bepaalde auteurs zelfs haast synoniemen vormen. Karen Zahle en Peder Duelund Mortensen haalden hun definitie uit een Deense publicatie van 1991 (De Leeuw, 2001, p. 84):

Cohousing is een leefomgeving waar een groep van mensen essentiële voorzieningen delen, de basisstructuur is steeds dezelfde: een aantal kleine zelfstandige woningen met eigen keukens en badkamer, één of meer gemeenschappelijke ruimtes en buitenruimtes. Dit maakt het gemakkelijker om samen te eten, individueel of samen bepaalde interesses of hobby's te onderhouden, aan sport te doen en te ontspannen.

2.3.5.2 Doelstellingen

'The cohousing network' (21/03/03), dat een erg groot aantal leden kent, stelt specifiek voor deze collectieve woonvorm, een aantal doelstellingen op. Toekomstige bewoners dienen deel te nemen aan de planning en het ontwerp van het project (dit is een expliciete voorwaarde). Het fysieke ontwerp dient een evenwicht te zoeken tussen individualiteit en collectiviteit, waarbij de 'zin voor gemeenschap' centraal staat. Het ontwerp dient dit te vergemakkelijken. Binnen een cohousing project bestaat er geen hiërarchie tussen de deelnemers. Er zijn vaak wel verschillende trekkersfiguren die bepaalde beslissingen nemen, of zich over een specifiek domein ontfermen, maar zij stappen slechts in de rol van leider in functie van concrete taken. Dit leiderschap is legitiem zolang het door de hele gemeenschap gedragen wordt.

2.3.6 Gelijkenissen en verschillen met betrekking tot de triade

2.3.6.1 Vergelijkende tabel

In deze tabel worden definities, ideeën en opvattingen van verschillende auteurs samengebracht. Een plusteken wil zeggen dat het voorbeeld onder de definitie valt, een minteken wijst op het tegenovergestelde. De gevallen aangeduid met een plus- en een minteken, wijzen meestal op het feit dat ze wel onder de definitie kunnen vallen, maar dat deze definitie specifieke voorwaarden aanhaalt waarvan men onvoldoende weet of ze vervuld zijn. De tabel wil een vergelijking tussen de verschillende definities vergemakkelijken.

Tabel 1: Kruistabel die de relatie aangeeft tussen drie standaardtypes van woongemeenschappen en enkele concrete voorbeelden van samenlevingsvormen

	Woongroepen		Centraal Wonen	Cohousing		
	A	B	C	D	E	F
kraakpand	+	+	+/-	-	+/-	-
religieuze communautiteit	+	-	-	-	+/-	-
studentenhuis	+	-	-	-	-	-
gemeenschapshuis	+	+	-	-	-	-
3 samenwonende zussen	-	+/-	-	-	-	-
getrouwd koppel met 2 kinderen	-	-	-	-	-	-
scenario 1	-	-	-	-	-	-
scenario 2	+	+/-	+/-	+/-	+/-	-
scenario 3	+	-	+/-	+/-	+	+

A = definitie Jansen

B = definitie Weggemans

C = definitie Kesler

D = definitie cohousing network

E = definitie Fromm

F = definitie Zahle en Duelund Mortensen

- scenario 1: Oude fabriekshal verbouwd tot drie private woningen, door de drie partijen samen gekocht. De gezinnen leven volledig autonoom.
- scenario 2: Vier ondernemers wonen met hun gezin op een site waarop zich ook het bedrijf bevindt dat ze samen beheren. De site is gemeenschappelijk bezit. De gezinnen wonen samen in een gebouw, waarin heel wat ruimtes gemeenschappelijk zijn.
- Scenario 3: Op één site bevinden zich vijf zelfstandige wooneenheden en één complex met gemeenschappelijke voorzieningen.

2.3.6.2 Conclusies

Bij Weggemans en Jansen vinden we erg ruime definities terug. Eigenlijk zijn beide definities haast dezelfde. Belangrijkste is dat het om een groep van volwassenen gaat, dus steeds meer dan twee. Jansen stelt expliciet dat er geen verwantschap tussen de groepsleden mag bestaan. Weggemans vermeldt een aantal collectieve woonvormen die hij buiten zijn definitie wil houden waarmee in de tabel rekening gehouden werd. De definitie teruggevonden bij Kesler is een erg exclusieve omschrijving met heel wat voorwaarden en doelstellingen. Het gaat hier duidelijk om een zeer specifieke vorm van wonen in gemeenschap die zij hanteert. In haar kolom staan dan ook alleen plus/min tekens. Met betrekking tot cohousing vinden we onder D een erg enge definitie. Ook de definitie van Zahle en Duelund Mortensen stelt een aantal concrete voorwaarden. Fromm houdt er de meest ruime definitie op na in verband met cohousing.

2.3.6.3 Bepaling van een werkdefinitie voor dit onderzoek

Welke van de hoger beschreven woonvormen komen in aanmerking voor dit onderzoek? Dat is de vraag die we in deze paragraaf behandelen. Gezien het nog onduidelijke beeld dat er in Vlaanderen bestaat over woongemeenschappen (er bestaat hierover nog geen enkele studie) is het belangrijk een brede blik te behouden. De werkdefinitie dient uit te sluiten wat *niet* tot het scala van

woongemeenschappen behoort (woongemeenschap/niet woongemeenschap) zonder evenwel een gedeelte van de draagwijdte van dit begrip uit het zicht te verliezen. Een ruime definiëring kadert ook binnen één van de voornaamste doelstellingen van dit onderzoek: het fenomeen *woongemeenschap in Vlaanderen* onder de loep nemen. Concreet luidt de werkdefinitie als volgt:

Een woongemeenschap is een *duurzame* woonvorm die onderdak biedt aan minstens drie éénpersoonshuishoudens of twee meerpersoonshuishoudens waarbij zeker *één (primaire) huishoudfunctie* (ook) op gemeenschappelijk niveau plaats vindt.

De vereiste van duurzaamheid plaatst onmiddellijk het studentenhuis buiten het onderzoek en duidt op de intentie van de bewoners zich voor langere tijd te willen engageren. Het tijdelijk samenwonen op basis van praktische overwegingen (bijvoorbeeld ten gevolge van watersnood die verschillende huizen onbewoonbaar heeft gemaakt) dient te worden onderscheiden van een bewuste keuze voor deze woonvorm waarbij het wonen in gemeenschap centraal staat. Het minimaal aantal samenwonenden garandeert een zeker engagement. Twee vrienden gaan makkelijker samen wonen en kunnen (indien nodig) even snel weer uit mekaar. Een groter aantal bewoners bemoeilijkt de consensus en de effectieve overstap naar het samen wonen. Daarbij heeft een paar een te sterk particulier karakter, hetgeen algemene uitspraken bemoeilijkt. Naast primaire functies kennen bepaalde woongemeenschappen ook secundaire functies zoals het runnen van eenzelfde bedrijf, behoren tot een politieke drukkingsgroep, en zo verder. Wonen in gemeenschap onderscheidt zich van vele andere woonvormen door een formele gemeenschappelijke zorg voor een onderdeel van het huishouden. Deze gedeeldheid vereist meestal een gemeenschappelijke ruimte waarbinnen de huishoudfunctie gedeeld wordt. Zo is er het koken in een gemeenschappelijke keuken, het onderhoud van de gemeenschappelijke tuin, de schoonmaak van een gedeelde leefruimte.

2.4 De kenmerken van gezinnen zijn kenmerkend voor woongemeenschappen

2.4.1 Het gezin vanaf WO II tot aan de jaren 1960

Vanaf de tweede wereldoorlog tot in de jaren 1960 vormt het gezin, bestaande uit een getrouwd echtpaar met (meestal meer dan twee) kinderen, de hoeksteen van de samenleving. Dit 'kernegezin' is een kind van de industriële ontwikkeling die een einde maakte aan het 'pre-industriële gezin', waar gezin en arbeid veelal nog een eenheid vormden. Door het proces van industrialisatie verlaat het gezin haar economische functie. (Matthijs, 2000, p. 104). Er zijn voor de partners duidelijk afgebakende rolpatronen. De vrouw besteedt het grootste deel van haar tijd in de 'binnenwereld', waar zij voor de kinderen en het huishouden zorgt, terwijl haar man in de 'buitenwereld' het gezinsinkomen verwerft. Mede in functie van het opheffen van de erbarmelijke situatie waarin vrouwen en kinderen zich eind 19de eeuw bevonden, werd besloten tot dit kostwinnersstelsel dat vrouwen afhankelijk maakt van hun echtgenoot. Daar de welvaart van de vrouw en haar kind(eren) wordt bepaald door het inkomen van de man, bepaalt zijn economische status hetgeen haar tot hem aantrekt en hetgeen haar bindt (Monster, 1997, p. 345). Er is daarbij aansluitend sprake van een specifieke moederschapideologie die stelt dat vrouwen biologisch zijn voorbestemd om moeder te worden. De vader kent geen dwingend kader waarbinnen zijn handelen zich dient af te spelen. Dit moederschap vormt hun primaire levensvervulling en de daaruit geboren kinderen behoeven de voortdurende aanwezigheid van de moeder. Deze ideologie ontwikkelde zich volgens Huisman (1984, pp. 42-44) voornamelijk onder invloed van Freud, Erikson, Bowlby en Parsons. Er heerste kortom een gezinscultuur gebaseerd op een christelijk geïnspireerde burgerlijke moraal waarbij men huwt uit liefde en voor het leven. Huwen impliceert voortplanting in functie van kinderen hetgeen binnen dit kader de seksualiteit legitimeert. Dit alles versmelt probleemloos met Huismans moederschapideologie. Het 'kernegezin' kan beschouwd worden als een institutie van de moderniteit daar het een duidelijke functie en fundering heeft binnen de industriële samenleving (Beck, 1998, p. 106). Dit gezin geeft een

onderkomen aan een aantal menselijke aspecten die belemmerend zijn voor de optimalisering en rationalisering van de productie. Het lokaliseert emoties, liefde, seksualiteit en zorg voor de kinderen en vormt een plaats van rust en herstel na een dag hard werken. De periode na de tweede wereldoorlog tot aan de jaren 1960 is een enorm rustige periode, zowel in Europa als in de VS, wat betreft het nemen van initiatieven voor communautaire leefvormen. Men dacht toen blijkbaar niet aan alternatieve leefvormen (Poldervaart, 1985, p. 40).

2.4.2 Het gezin vanaf de jaren 1960

2.4.2.1 De bevrijding van de vrouw en nieuwe samenlevingsvormen

Vanaf de jaren 1960 is er sprake van een toenemende erosie van deze traditionele gezinsvorm en daarbij horende waarden en normen. Door de industrialisatie, de technologisering en toenemende urbanisatie stijgt de mobiliteit in de samenleving. De klassieke driehoek familie-buurt-kerk verbreekt en er is steeds meer sprake van een individualisering van het gezin. Het gezin verliest haar verankering in de ouderlijke familie, waardoor het huwelijk de poort vormt tot een autonoom bestaan. Dit geliberaliseerde gezin zet zelf haar koers uit binnen een gesecculariseerde context en wars van al te stringente voorschriften uit het verleden (Jansen, 1985, pp. 54-55). Het betreft hier voornamelijk een *los komen van de vrouw* van familie en huishouden. Eerst en vooral ontstaat er door de hogere levensverwachting een *'demographic liberation of women'*. Vrouwen kennen nu ook een lange periode waarin hun leven niet wordt gedomineerd door actief moederschap, waardoor nieuwe biografieën kunnen ontstaan. Ten tweede is er sprake van een *'deskilling of housework'*. Ten gevolge van technologische innovaties komen een aantal *automaten* op de markt die het huishouden op significante wijze verlichten. De introductie van anticonceptiemiddelen, de verhoogde permissiviteit tot abortus en de techniek van in vitro fertilisatie staat vrouwen toe het moederschap te controleren en te plannen. Moederschap is niet

langer hun lot. Ten vierde zorgt de opkomst van de welvaartstaat voor een minimuminkomen dat vrouwen verzekert van een bepaalde financiële autonomie. Het groeiend aantal echtscheidingen maakt vrouwen attent op hun kwetsbaarheid als huismoeder. Hebben ze geen eigen inkomen dan zijn ze slechts een echtgenoot verwijderd van een leven in armoede. De belangrijkste transformatie die zich tenslotte heeft voltrokken is de massale toegang van vrouwen tot het onderwijssysteem en de arbeidsmarkt (Beck, 1998, pp. 109-112 en Castells, 1997, pp. 136-139).

Daarnaast is er de laatste decennia sprake van een explosie van nieuwe samenlevingsvormen. De eerste barsten in de heersende gezinsideologie kwamen er door een toenemend aantal echtscheidingen en de eerste vormen van ongehuwd samenwonen. Ook dringt de moeilijkheid zich op, huwelijk, werk en eigen leven met mekaar te combineren. Naarmate de creativiteit toeneemt en de barrières in verval raken ontstaan communes, Lat-relaties, worden buitenechtelijke kinderen gangbaar en worden uiteindelijk zelfs homohuwelijken mogelijk (Matthijs, 2000, p. 104; Castells, 1997, pp. 138-139 en Jansen, 1985, pp. 64-66). Deze explosie van nieuwe samenlevingsvormen toont zich ook op het vlak van woongemeenschappen. In 1972 waren er in Nederland 52 communes. In 1981 is er reeds sprake van 7000 woongroepen die wat betreft omvang en achtergrondkenmerken van de leden haast niet verschillen van de communes (Poldervaart, 1985, p. 42).

2.4.2.2 Veranderingen in de gezinscyclus

Er is sprake van een overgangsfase tussen de, voorheen exclusief door het huwelijk mogelijke, overstap van het gezin van oriëntatie naar het gezin van procreatie. Het huwelijk wordt uitgesteld, het samenwonen neemt toe, evenals scheiding en echtscheiding. Periodes van 'gezinsleven' en 'gezinsloos' leven, als alleenstaande, wisselen mekaar af. Het aantal Bom-moeders groeit. Daarnaast heb je vele jongeren die al snel sociaal onafhankelijk zijn, maar toch nog in het ouderlijk gezin

verblijven waar ze economisch op (moeten) terugvallen. Vroeger dienden de jongeren zich, zolang ze het ouderlijk dak deelden, veel strikter aan de ‘regels van het huis’ te houden. Nu kunnen ze zich vanuit dit nest reeds volledig vrij ontplooien (Castells, 1997, pp. 280-281 en Van Bavel, 1995, p.220).

2.4.2.3 Overzicht van gewijzigde huisvestingsbehoeften

Bovenvermelde heeft ook zijn weerslag op de huisvestingsbehoeften. Dumon (1998, p. 172) stelt dat er in de periode na 1950 een consensus is ontstaan over het vitale belang van huisvesting en haar primaire functie voor het gezin. Ondermeer door de mogelijkheid van ongehuwd samenwonen ontstaan verschillen in grootte en inrichting, daar de functie van huisvesting verschilt voor een gehuwd echtpaar en een (tijdelijk) samenwonend ongehuwd koppel. Mensen gaan gemiddeld ook sneller alleen wonen en verlaten het huis later om met een partner te gaan wonen (Dumon, 1998, pp. 174-175).

Het toenemend aantal echtscheidingen heeft een nog grotere impact op de woonsituatie. Vaak keert een van beide partners terug naar het ouderlijke huis of zoekt een éénpersoonsonderkomen. De vraag is wie er in de gezinswoning blijft en hoe men deze situatie financiert. In het geval van herstichte gezinnen behoeft men grotere woningen die de gemiddelde gezinsgrootte overstijgen. Ook dienen deze woningen een hoge mate van flexibiliteit mogelijk te maken. Kinderen van de stiefouders wonen vaak niet permanent maar logeren met terugkerende regelmaat bij het herstichte gezin. Conclusie is dat er een toenemende flexibiliteit verwacht wordt van de bewoners, of dat de woning zelf aanpasbaar is aan veranderende omstandigheden (Dumon, 1998, p. 177).

Voor de kinderen, zo stelt Dumon (1998, p. 176), heeft de gezinswoning een belangrijke waarde die de echtscheiding emotioneel kan verzachten indien deze er kunnen blijven wonen. Ook bij vertrek uit een woongemeenschap worden soms bij kinderen gelijkaardige emoties vastgesteld als bij een scheiding. De

kinderen worden losgerukt van een aantal pseudo-ouderfiguren en van de gezinswoning (Desain, e.a., 1985, pp. 187-188).

2.4.2.4 De implosie van het instituut huwelijk

Dat de sacraliteit van het huwelijk uiteindelijk doorbroken werd heeft deze institutie deels aan zichzelf te danken omwille van haar intrinsieke exclusiviteit. Seksuele contacten of sterke emotioneel-affectieve bindingen buiten de huwelijkscontext waren en zijn taboe. Het huwelijk en de bijhorende relatie zijn weinig toegankelijk en worden afgesloten van de buitenwereld. Het huwelijk dient plaats te vinden binnen de intimiteit van het gezin. De uitholling van het huwelijk kent ook extrinsieke oorzaken, namelijk de verzwakking van de sociale sturingsmechanismen (ondermeer religie, sociale controle) en toenemende emancipatie en verzelfstandiging van de vrouw en de groeiende welvaart (Langeveld, 1985, p. 17). Dit gesloten karakter heeft ook een bepaalde dynamiek doen ontstaan op het terrein van woongemeenschappen (cf. Jansen). Er is in deze periode dan ook een heropleving van het communautaire leven, dat, ontstaan uit een utopisch-sociale beweging steeds meer over gaat naar een alternatieve leef – en woonwijze. De communes zijn na 1965 veel meer een doel op zichzelf geworden (Poldervaart, 1985, pp. 41-42).

2.4.2.5 Demografisch cijfermateriaal

Door demografen wordt deze destandaardisering van gezinsvormingpatronen gekarakteriseerd als de tweede demografische transitie. De standaardschikking van gebeurtenissen in de levensloop is veranderd. Klassieke biografieën zoals het verlaten van het ouderlijk huis en het toetreden tot de arbeidsmarkt worden herschreven of zelfs verworpen. Het ouderlijk huis wordt niet meer louter verlaten om te huwen en kinderen te krijgen. Nieuwe fasen in de levensloop hebben zich

aangediend, zoals het alleen wonen zonder partner, samenwonen of zwanger worden voorafgaand aan, of zonder huwelijk. Hedendaagse sociaalwetenschappers spreken over 'hoge moderniteit', reflexieve modernisering' of 'late moderniteit' (Beck, 1998, p. 104; Matthijs, 2000, pp. 105-111 en van den Elzen, z.d., pp. 53-54). Voor België en een aantal andere Europese landen is er sprake van een sterk gedaalde geboortecijfer van 1.6 in 2000, tegenover de 2.6 in de periode van de babyboom (1945-1965). Daarnaast meet men een vergrijzing van de bevolking door de toegenomen levensverwachting, die contrasteert met een ontgroening waardoor de bevolkingspiramide aan het wankelen gaat (Matthijs, 2000, pp. 105-107 en Dumon, 1994, p. 344).

In gans Europa maar ook in België is er een duidelijke daling van het aantal huwelijken (de Europese Unie, z.d.). Dit duidt mede op de mogelijkheid om buiten het huwelijk het ouderschap te beoefenen en seksuele gemeenschap te hebben. Het gezin komt los van het huwelijk. Ook zien we een achteruitgang van de fertiliteitscijfers hetgeen zou kunnen impliceren dat een daling van de huwelijken uitloopt in een daling van de geboortecijfers. Een toenemend aantal buitenechtelijke geboortes corrigeert deze these (Ibid.).

2.4.2.6 Het fenomeen echtscheiding

Verder zien we in het begin van de jaren 1970, in België, een echtscheidingsratio van 10 à 15 procent die anno 1995 is geëvolueerd naar 30 à 35 procent. Dit vormt een primeur in de geschiedenis waardoor echtscheiding een zeer belangrijke nieuwe variabele voor gezinssociologisch onderzoek wordt (zie o.a. de veelheid aan onderzoek naar stiefgezinnen). Echtscheidingen zijn steeds meer een onderdeel van onze dagelijkse realiteit. Het instituut huwelijk laat zich vandaag in één adem met echtscheiding noemen, dat er meer en meer een vanzelfsprekend onderdeel van uitmaakt. Zowel op juridisch vlak als in de sociale sfeer is er een groeiend begrip voor dit fenomeen dat zich, steeds vaker, op een vredige en rationele manier kan voltrekken, in tegenstelling tot de vele 'vechtscheidingen'.

Echtscheiding wordt steeds minder gezien als een pathologische desorganisatie van het gezin (Van Bavel, 1995, p. 220). Voor de implicaties van dit echtscheidingsgebeuren komen we terecht bij de herstichte gezinnen. Wat gebeurt er na de scheiding met de (eventuele) kinderen? Welke gezinsvorm ontstaat wanneer de alleenstaande moeder een nieuwe partner heeft? Deze en vele andere vragen benadrukken de complexiteit van nieuwe gezinsvormen als gevolg van het verbreken van de huwelijksband. Ondanks de mogelijkheid van voorhuwelijkse seksualiteit en procreatie zien we bijna iedereen uiteindelijk toch trouwen. Er is een toegenomen tweerichtingsverkeer tussen het huwelijk en het ongehuwd samenwonen. België kent, evenals de rest van de Europese landen, veranderingen in de levensloop of cyclus van de gezinnen en in de gezinsorganisatie die endogeen wijzigt (Dumon, 1994, pp. 345-353; Matthijs 1998, pp. 111-115). De veranderingen in de gezinscyclus situeren zich op het niveau van de gezinsvorming en de huwelijksontbinding.

2.4.2.7 Herziening van de taakverdeling, de machtsverhoudingen en de intergenerationele relaties

Binnen de huidige gezinnen wijzigden ook de taakverdeling, de machtsverhoudingen en de relatie tussen de generaties. Deze factoren bepalen hoe een gezin van binnenuit wordt georganiseerd. Er is de welbekende transitie van een bevels- naar een onderhandelingshuishouding (o.a. van den Elzen, p. 49 en Dumon, 1994, p. 350). Dit democratiseringsproces heeft zowel de relatie tussen de partners als tussen ouders en kinderen beïnvloed. De kwaliteit van de relatie, de intimiteit, het respect en het vertrouwen nam toe. De traditionele rolpatronen verwateren ook verder onder invloed van het feminisme en de emancipatie van de vrouw. Dumon (1994, p. 350) onderkent hierin drie fenomenen: ‘het verdwijnen van de huisvrouw of moeder aan de haard; het verschijnen van wat men genoemd heeft de nieuwe vaders; en een zekere emancipatie van het kind’. Hier duikt ook het bovenvermelde grote belang weer op van de door vrouwen aan de dag gelegde

strijdvaardigheid tot het egaliseren van de toegang tot de arbeidsmarkt. Dumon (Ibid.) merkt op dat dit thema hierdoor ook op de politieke agenda is gekomen en in België zelfs op prioritaire wijze, wat resulteert in een voorbeeldfunctie voor Europa. Gevolg is wel dat de werklast van de buitenhuiswerkende moeder er niet op achteruit gegaan is. Dit heeft meermaals geleid tot reflexies over de geëmancipeerde situatie. De gelijkheidsideologie dwingt vrouwen tot internalisering van de vigerende masculiene normen en waarden. Hierdoor is een *geslachtsspecifieke* ontwikkeling terug tot de opties gaan behoren (Huisman, 1984, p. 40). Gezien de veranderde opvattingen over de sekserollen een nog moeizame implementatie in de dagelijkse praktijk vonden, kozen vooral vrouwen (aanvankelijk) voor het open systeem van de woongemeenschap. Binnen deze context vervlakken de traditionele machtsverhoudingen en bestaat er een groter draagvlak voor evenredige verdeling van (onder andere) huishoudelijke taken (Poldervaart, 1985, p. 40)

Complementair aan het herzien van de vrouwelijke rol wordt ook de rol van de man herschikt (ondermeer onder invloed van onderzoek, politiek en economie). Van deze nieuwe ‘man’ wordt verwacht dat hij zich ‘herpakt’ in het huishouden, een grotere betrokkenheid toont als vader en de emotionele gezinslast deelt met zijn ‘evenwaardige’ partner. Matthijs (2000, p. 119) heeft het over de ‘...opwaardering van de moeder in de vader...’, volgens hem mede verklaard door de discriminatie van de vaders bij het toewijzen van de kinderen aan de moeders in geval van echtscheiding. Het is evenzeer de man zelf die zich een grotere identiteit toedicht als vader en hiervoor wil snoeien in zijn buitenhuiselijke activiteiten. Besluiten kunnen we alleszins dat er sprake is van een geëgaliseerde machtsverhouding en taakverdeling tussen de seksen. Of zoals Beck (1998, p. 116) het stelt: “In all biographical dimensions, *opportunities* for and *constraints* on choice open up, as if forced upon us.”

Wat met de ouder-kind relatie? Van Acker (1992, pp. 544-546) merkt op dat er enerzijds signalen wijzen op hechtere relaties tussen de generaties: ouders worden vrienden. Anderzijds verwerven kinderen een grotere onafhankelijkheid en autonomie: het kind als consument en als gezinslid met eigen

verantwoordelijkheden. Men dient zich hierbij af te vragen hoe de ouders erin slagen de veeleisende opvoeding van de kinderen te combineren met de ontwikkeling van de eigen (keuze)biografieën. Kinderen dienen niet louter meer te worden gedisciplineerd, maar willen op een volwaardige manier deelnemen aan de gezinscommunicatie en eisen genuanceerde aandacht voor hun eigen leven. De ouders werken meestal beiden, hebben uitgebreide sociale verplichtingen en dienen levenslang te blijven leren (Langeveld, , pp. 38-42 en Van Acker, 1992, pp. 544-546). Hierbij aansluitend vormt ook de Conventie voor de rechten van het kind (door België ondertekend in 1991) en het daaruit voortkomend beleid, een extra directe –en indirecte controle op de opvoeding van het kind en het gezinsklimaat (Dumon, 1994, pp. 351-352). Met betrekking tot de opvoeding van het kind zien we binnen woongemeenschappen doorgaans een complexer en gewijzigd socialisatiepatroon. Er zijn meer volwassen identificatiefiguren die de veel(zijdig)heid aan (pseudo)ouderrollen sterk vergroot. Ook de groeiende autonomie van het kind en zijn nieuwe status als ‘kleine volwassene’ dragen bij tot dit complexer socialisatieschema. Kinderopvangmogelijkheden is een van de troeven van collectief wonen. Zeker voor éénoudergezinnen biedt de omgeving van de woongemeenschap een enorme verruiming. Terwijl het ook een praktische oplossing kan bieden voor de groeiende versnippering van huishoudens ten aanzien van de woningmarkt (Desain, e.a., 1985, pp. 177-188).

In het licht van wat hoger werd beschreven blijft het kind de bron “...of the *last remaining irrevocable, unexchangeable primary relationship*. Partners come and go. The child stays.” (Beck, 1998, p. 118).

2.4.2.8 Veranderingen in de relatievorming

Verliefdheid en passie werden in onze cultuur gedurende eeuwen buiten de sfeer van het huwelijk gehouden. Reden was dat aan passie en verliefdheid per definitie vluchtigheid werd verbonden. Het huwelijk daarentegen moest een stabiele blijvende band zijn (Jacobs & Bauwens, 2000, p. 75).

Jacobs (2000, 76-78) stelt dat, nu de romantische liefde toegang heeft gevonden tot de dagelijkse praktijk, en niet enkel bestaat in literatuur en dagdromen, de verwachtingen ten aanzien van de partner en de relatie naar een onbereikbaar ideaal neigen. Zij vindt hierin een mogelijke verklaring voor het toenemend aantal echtscheidingen. Het persoonlijke denken en handelen heeft zich binnen onze sterk geïndividualiseerde cultuur pas in de tweede helft van de vorige eeuw volledig bevrijd uit het oude monolithische wereldbeeld. De romantische liefde binnen het dwingend huwelijk van voor 1950, verwordt in de postmoderniteit tot een zoeken naar 'pure relaties'. Giddens (in Jacobs, 2000, p. 76-78) beschrijft deze relaties als zuiver, puur en louter om zichzelf bestaand. Zekerheid, stabiliteit en duurzaamheid, zowel sociaal als economisch vallen buiten de criteria van deze relatievorming. Verschillende relaties kunnen elkaar opvolgen en partners zijn steeds inwisselbaar. De regels worden vrij bepaald en de vorm kan steeds opnieuw veranderen. De sterke individualisering maakt het zelfs mogelijk de exclusiviteit van de relatie op een bepaald moment te doorbreken. Zo is er voor de burger de keuze ontstaan tussen een klassiek monogaam, een serieel of een polygaam relatieconcept. In het eerste geval kiest men voor het romantische idee met een partner voor het leven (uit het onderzoek van Jacobs 48.9 procent van de Belgen). De variant hierop vormt de pure relatie of de opeenvolging van meerdere grote liefdes (46.4 procent). Tot slot is er de optie tot het hebben van meerdere, gelijktijdig beleefde liefdes, de polygamie (een marginale 4.7 procent). Jacobs (ibid.) vindt in het onderzoek geen opmerkelijke verschillen tussen de seksen. Er is wel een duidelijk leeftijdseffect dat wijst op een samengaan van jonge leeftijd en toenemende keuze voor de pure relatie of de polygame relatie. Een hoger opleidingsniveau correleert op dezelfde wijze. Wederom wordt bevestigd dat, alsook binnen woongemeenschappen (vastgesteld tijdens een bezoek aan

woongemeenschappen in Denemarken), hoger opgeleiden frequenter experimenteel gedrag stellen. Laagopgeleiden zijn doorgaans veel behoudsgezinder, conservatiever in hun omgang met relaties en leefvormen. Ook de leeftijd speelt hierin een belangrijke rol.

Verder worden door Jacobs (2000, pp. 73-95) ook succesfactoren voor een geslaagde relatie (trouw, respect, taakverdeling, seksuele tevredenheid, kinderen en gedeelde interesse); aanvaardbare redenen voor scheiding; huidige leefsituatie (niet samenwonenden, samenwonenden, gehuwden) en ervaring met scheiding onderzocht. Hieruit blijkt dat samenwoners in grotere mate de relationele onzekerheid in rekening brengen. Ervaring met scheiding, tijdens de kindertijd of als partner, leidt tot grotere scepsis tegenover het romantische liefdesideaal.

Algemeen zorgt een groeiende keuzevrijheid voor een vrijere invulling van de relatie die een toegenomen aantal varianten kent. Naarmate het fenomeen van de seriële monogamie toeneemt (in de vorm van opeenvolgende huwelijken of samenwonen) zal het aantal (meestal tijdelijke) alleenstaanden en eenoudergezinnen stijgen. Ook volgt hieruit evenzeer een toename van het aantal herstichte gezinnen, met de nodige consequenties voor het toekomstige woon- en leefgedrag. Deze gepluriformeerde kijk op relaties vormt een interessant item om te bevragen binnen woongemeenschappen daar de zelfontplooiingsautonomie een belangrijk criterium is om te participeren aan een collectief woonproject.

2.4.2.9 Een functionele analyse van huisvesting voor gezinnen

Dumon (1998, p. 187) refereert aan Walter Siebel voor een functionele analyse van huisvesting voor gezinnen. Een eerste belangrijke differentie vormt werkplaats versus thuis. Of je gaat naar het werk of je blijft thuis. Dit onderscheid is duidelijk geslachtsgebonden. Deze tegenstelling wordt totaal verschillend beleefd door mannen en vrouwen en heeft ook consequenties naar de opvoeding van de kinderen en hun ideeën hierover. Voor de huisvrouw bestaat er namelijk geen onderscheid. Daardoor is het belang van 'thuis' voor haar groter. Zij dient in het

klassieke gezin ook een thuis te creëren, een plaats waar geborgenheid en intimiteit heerst en waar de man tot rust kan komen van het drukke buitenleven (Dumon, 1998, pp. 178-179). In het tijdperk van de tweeverdieners heeft de woning heel wat van haar geslachtsspecifieke kenmerken verloren. In de plaats is de symbolische waarde van het 'thuis zijn' en 'thuis komen' sterker gedeeld en gewijzigd. Eenmaal de gezinsleden thuis komen, vallen ze in een andere rol, ze doen, vaak letterlijk, andere kleren aan en genieten van de eigen wereld. Men heeft de middelen om het huis steeds aangenamer te maken (Dumon, 1998, p. 179). Het creëren van een voortreffelijke sfeer in functie van de familie en het samenzijn van het gezin, met later ook de partners van de kinderen en uiteindelijk de kleinkinderen vereist een ruime huiselijke omgeving.

De vraag zal gesteld worden hoe leden van woongemeenschappen het 'wonen' percipiëren. Opvallend is de sterke gerichtheid van het klassieke gezin op familieleden en familiebanden. Woongroepsleden hebben zich veelal ontvoogd van deze natuurlijke banden en kiezen veel vrijer en bewuster hun sociale relaties. We zien dit formeel bevestigd in de intentieverklaringen van woongroepen, Centraal Wonen en cohousing.

De thuis speelt ook een rol in de vrijetijdsbeleving. Een aanbod van ontspanningsmogelijkheden worden, waar mogelijk, in het huis geïntegreerd. Er is de multimediaruimte, de jacuzzi, de fitnesskamer, en zo verder. In dit huis krijgen, steeds opnieuw, verschillende relaties vorm tussen de gezinsgenoten die afhankelijk van hun posities, bepaalde communicaties op zetten. De thuis zorgt hier voor de nodige privacy om deze intieme relaties te beleven (Dumon, 1998, p.180).

Er heeft steeds een restgroep bestaan voor wie de economische activiteit thuis wordt uitgeoefend: kleine ondernemers, boeren, schrijvers. Bij deze groep was, en is het meestal zo, dat zij in het huis een aantal ruimtes specifiek voorbehouden voor, en afzonderen van de woongedeelten (Dumon, 1998, p.181).

Beck (1998, p. 125), tot slot, wijst op de hoge kosten die een erg geïndividualiseerde huisvesting met zich mee brengt, zowel op vlak van infrastructuur als met betrekking tot huishouden en opvoeding. De woningmarkt

laat niet toe dat verschillende gezinnen samen wonen, maar hij suggereert dat de burgers zelf hun creativiteit dienen te gebruiken om nieuwe woonvormen uit te testen, getuige de woongemeenschappen uit dit onderzoek.

2.4.3 Besluit

Het klassieke gehuwde twee-oudergezin met kinderen bestaat nog steeds, daarnaast zijn heel wat nieuwe gezinsvormen ontstaan. Processen van individualisering, emancipatie, economische groei en technologische ontwikkeling hebben hierin de voornaamste rol gespeeld. Er zijn veranderingen in de gezinscyclus en de gezinsorganisatie merkbaar die niet unilateraal te verklaren zijn, maar waarin een complex van factoren een rol spelen. Echtscheiding is ingeburgerd en herstichte gezinnen zijn een uitdaging voor de sociologen van vandaag en morgen. De intieme relatie is niet langer het monopolie van een gehuwd heteropaar. Motieven tot het aangaan van relaties zijn gewijzigd. De vrouw heeft zich losgemaakt uit het huishouden en het moederschap. Al deze veranderingen hebben hun invloed op het gezin, maar overstijgen dit ook, door de invloed binnen andere domeinen in de samenleving.

Woongemeenschappen dienen binnen deze vernieuwde samenleving te worden begrepen. Het is duidelijk dat de mogelijkheden tot alternatieve woon- en leefwijzen de laatste decennia sterk zijn toegenomen. Zij behoren tot de legitieme keuzevrijheid van de doorsnee burger. Kiezen voor een woongemeenschap is niet langer een deviante keuze, maar een van de vele alternatieven die er de laatste jaren zijn ontstaan.

3 Methodologie

3.1 De Survey

In het onderzoeksopzet vermeldden we reeds dat voor de enquête werd gekozen omdat deze onderzoekswijze toelaat grote(re) aantallen onderzoekseenheden te bevragen over feiten en opvattingen. Door het gebruik van gestandaardiseerde vragenlijsten scheppen we de mogelijkheid verschillende eenheden onderling makkelijker te vergelijken. Aan de hand van de antwoorden op de vragen uit de survey kan men het te onderzoeken fenomeen accuraat beschrijven. Zeker omdat het hier gaat om een erg nieuw onderzoeksdomein, is het belangrijk met zulk een beschrijvend onderzoek te starten.

3.1.1 Het bepalen van de onderzoekspopulatie

Waar aanvankelijk werd gedacht het fenomeen van de woongemeenschappen in gans Vlaanderen te onderzoeken, werden we uiteindelijk gedwongen ons te beperken tot het adressenbestand en de mailinglijst van vzw Samenhuizen. Tijdens één van de eerste overlegmomenten met de vereniging kwam naar voren dat liefst werd begonnen met een soort van inventaris van alle projecten in Vlaanderen, zodoende de relevantie van het fenomeen voor gans Vlaanderen te kunnen aantonen. Naderhand bleek het adressenbestand met bestaande projecten, dat de vereniging ter beschikking had, weinig omvangrijk. Dit bestand werd over een periode van een kleine 10 jaar opgebouwd op basis van toevallige contacten, informatiegaring op informatiedagen, via correspondentie en mondelinge overdracht. De bestandsdata waren geenszins gelijkmatig verspreid over de verschillende provincies of regio's. Het aantal contactpersonen was daarenboven te

klein om via de sneeuwbal methode³ gans Vlaanderen te registreren. Ook kan men stellen dat zeker niet alle woongemeenschappen aansluiting vinden bij de netwerken die verondersteld worden bij de sneeuwbal methode.

Het adressenbestand bevat ongeveer 70 datalijnen in een Excel file. Aan de hand van een mailinglijst van vzw Samenhuizen werd ter aanvulling van het bestand gezocht naar extra projecten. Hiervoor werd de introductiebrief⁴ gebruikt, en bijkomstig vermeld te reageren indien men een project kende of er zelf deel van uitmaakte. Deze mailing zorgde voor twee nieuwe projecten en reacties van enkele personen die, eventueel, persoonlijk verhaal wilden doen over hun ervaringen in en met woongemeenschappen. Een eerste fase in het onderzoek bestond eruit de adressen en telefoonnummers van de projecten zoveel mogelijk te vervolledigen. Ik gebruikte hiervoor in hoofdzaak de ‘witte’ telefoongids en het informatienummer ‘1207’ van ‘Belgacom’. Met sommige projecten, waarvan bijvoorbeeld geen adres voorhanden was, maar wel een telefoonnummer, werd door de coördinator van de vzw, contact opgenomen. Dubbele adressen en projecten die ondertussen niet meer bestonden werden geschrapt. In een tweede fase stuurden we naar 36 overblijvende gemeenschappen een introductiebrief⁵ met de vermelding dat zij zich in het adressenbestand bevonden en of zij bereid waren mee te werken aan het onderzoek. Enkele weken later werd met alle projecten getelefoneerd. De projecten konden zodoende persoonlijk hun medewerking verlenen. Deze telefonische opvolging beoogde de betrokkenheid van de respondenten op het onderzoek te vergroten en maakte het ook mogelijk rechtstreeks in te gaan op vragen en eventuele weigeringen. Het aantal weigeraars dient, zeker in dit onderzoek, gezien de geringe onderzoekspopulatie en de diversiteit aan projecten, zo laag mogelijk te worden gehouden. Het duurde uiteindelijk verschillende weken om alle contactpersonen aan de lijn te krijgen en om aanvankelijke weigeraars of twijfelaars een tweede of derde maal te

³ Bij deze methode gaat men ervan uit dat mensen uit woongemeenschappen behoren tot bepaalde netwerken die regelmatig met mekaar contact houden. Men kan dan bij een beperkt aantal personen vertrekken en zo het hele netwerk in kaart brengen (Hart, H., van Dijk, J. & de Goede, M., 1998, p. 238).

⁴ Zie Bijlage 1

⁵ Idem

contacteren. In deze fase van het onderzoek weigerden slechts twee projecten, na aandrang, hun medewerking. Er bleven uiteindelijk 25 van de 36 projecten over. Buiten de twee weigeraars vielen dus nog negen projecten af. In hoofdzaak betrof het ‘dubbels’ (twee adressen en/of contactpersonen per project) of projecten die volledig buiten de onderzoeksdefinitie vielen en dus niet meer in aanmerking kwamen. De definitieve vragenlijst werd tijdens de tweede helft van oktober naar 25 projecten verstuurd.

3.1.2 De vragenlijst⁶

3.1.2.1 De inhoud

De vragenlijst heeft tot doel een eerste, doch vrij volledig, beeld te geven van de verschillende, nog volstrekt onbekende projecten. De vragenlijst werd opgesteld met het idee in een tweede onderzoeksrunde hierop verder te bouwen. De dataverzameling via de eerste enquête verliep minder vlot dan verwacht (zie verderop), waardoor voor aanvullende data enkel tot een zuiver kwalitatief luik met diepte-interviews werd besloten.

Bij het opstellen van de vragenlijst werd de nodige aandacht besteed aan verschillende soorten vraagverwoordingseffecten. Vragen dienen neutraal te worden geformuleerd. Het taalgebruik hoort verstaanbaar doch niet simplistisch te zijn. Men dient zich ervoor te hoeden niet teveel het eigen denkkader aan de respondent op te dringen. Er mag telkens maar één onderwerp per vraag worden gebruikt. Ook de context van de vraag speelt een belangrijke rol (Harm 't, e.a., 1998, pp. 250-253).

Vanuit de idee dat de werkelijkheid slechts bestaat langsheen de betekenis die de actoren er zelf aan geven (cf. Schütz, e.a.), wordt in de vragenlijst gestart met een zelfdefinitie. Het tweede onderdeel van de vragenlijst betreft de materiële

⁶ Zie Bijlage 2

dimensie in de strikte zin. Fysieke kenmerken zoals grondoppervlakte en bewoonbare oppervlakte worden in vragen gegoten. Deze informatie geeft, deels, het niveau van de levensstandaard weer en toont welke infrastructuur nodig is of verwacht wordt voor het realiseren van een woongemeenschap.

De vragen werden in tweede instantie gekoppeld aan de (hoger) geformuleerde werkdefinitie:

Een woongemeenschap is een *duurzame* woonvorm die onderdak biedt aan minstens drie éénpersoonshuishoudens of twee meerpersoonshuishoudens waarbij zeker *één (primaire) huishoudfunctie* (ook) op projectniveau plaats vindt.

De elementen *duurzaamheid, verschillende huishoudens en functies op systeem- en subsysteemniveau* worden zoveel mogelijk vertaald in afzonderlijke, of clusters van, vragen. De vragen hier rond werden opgenomen in het gedeelte over de woongemeenschap en haar bewoners. Het finale deel van de vragenlijst peilt naar het bestaan van regels en afspraken. Om samen te kunnen leven en wonen bestaan er een hele reeks regels en afspraken. Deze komen soms in samenspraak of louter toevallig tot stand. Ze worden schriftelijk vastgelegd of men geeft ze mondeling door. In deze survey wordt, voornamelijk, naar regels en afspraken omtrent de basistaken binnen het huishouden getoetst.

3.1.2.2 Return to sender

Van de 25 verzonden vragenlijsten werden er 18 teruggestuurd. Er vielen hier wederom zeven projecten weg. Twee projecten, waarvoor telkens twee contactpersonen met verschillend adres stonden vermeld, werden geschrapt. Bij twee andere projecten was er sprake van een expliciete weigering. Eén project deelde enkel een collectieve vastgoedaankoop en haakte na een tijdje af. Na aandring en verschillende contacten werd van twee projecten nooit een vragenlijst ontvangen, terwijl ‘ze er wel mee bezig waren’. De laatste vragenlijsten werden 3 maanden na verzending ontvangen. In bepaalde gevallen bleven de vragenlijsten

lange tijd liggen vooraleer ze terug te sturen of in te vullen. Sommige vragenlijsten kwamen nooit toe, of bleven ‘verstopt’ tussen de post van een andere bewoner dan de contactpersoon. Na het inzien van de vragenlijst ontstonden toch nog twijfels die de medewerking vertraagden. Soms werd er geen expliciete contactpersoon op de omslag van de vragenlijst vermeld, ervan uitgaande dat er voldoende communicatie tussen de gemeenschapsleden is. Dit werd door mezelf als onderzoeker verkeerd ingeschat waardoor bepaalde vragenlijsten binnen de gemeenschap rondzwierven omdat slechts één persoon telefonisch was gecontacteerd na het versturen van de introductiebrief. Deze omstandigheden hebben ervoor gezorgd dat de dataverzameling via deze survey ernstige vertraging op liep.

3.2 Diepte-interviews

3.2.1 Inleiding

Naast een eerder kwantitatieve onderzoeksmethode werd in dit onderzoek ook gebruik gemaakt van diepte-interviews. In dit gedeelte bespreken in grote lijnen deze methode en de manier waarop ze in het onderzoek werd toegepast.

3.2.2 Het interview als methode

Er werd geopteerd voor halfopen interviews om te komen tot een begrip van de sociale werkelijkheid vanuit het perspectief van de onderzochten. Op die manier zouden we een beeld kunnen krijgen van de betekenissen die de bewoners geven aan hun sociale ervaringen en hun leefwereld. Het gaat om een weinig gestandaardiseerde methode, waarbij enkel aan de hand van een beperkte topiclijst een minimaal kader wordt gecreëerd waarbinnen het gesprek verloopt. De respondent dient zoveel mogelijk zijn 'gang te kunnen gaan', zodat deze zelf het wonen en leven in een woongemeenschap (re)construeert. Er is dus sprake van interactie, van een gesprek, waarbij het interviewereffect op de onderzoekssituatie dient te worden geminimaliseerd. De onderzoeker heeft voornamelijk tot taak de onderwerpen te 'bewaken' in functie van de latere analyses. Interviewereffecten kunnen bepaald worden aan de hand van de interviewervariantie. Wanneer van eenzelfde respondent door verschillende interviewers over hetzelfde onderwerp een interview wordt afgenomen, is de variantie veroorzaakt door de interviewers het interviewereffect. De interviewer dient daarom rekening te houden met zijn fysieke voorkomen, met de manier waarop hij de vragen verwoordt, het gesprek inleidt, feedback geeft, doorvraagt, parafraseert, en zo verder. Deze halfopen interviews dienen te worden gezien als diepte-interviews daar er sprake is van nauwkeurige en langdurige gesprekken, waarbij zowel feiten als meningen en gevoelsuitingen kunnen aan bod komen. Naderhand, in de analyses, komt het er

dan op neer zich in te leven in het standpunt van de respondent, en de data te hanteren met respect voor de context waaruit ze zijn voortgekomen.

3.2.3 Afname en verwerking van de interviews

3.2.3.1 De inhoud

Zoals hoger reeds vermeld tracht men aan de hand van diepte-interviews het doen en laten van de respondent vanuit zijn of haar indrukken, oordelen, ideeën, gevoelens, en zo verder, tot leven te laten komen. Daarvan uitgaande selecteren we respondenten wiens betekeniswereld we in functie van ons onderzoek willen ontrafelen. In de meeste gevallen is de onderzoeker enkel geïnteresseerd in een segment van die wereld. Wij gaan bewust niet in op een klein onderdeel van dit leven in gemeenschap omwille van het explorerend karakter van het onderzoek. We willen, ondanks het zoeken naar enige nuance en diepgang, ons blikveld zo ruim mogelijk laten. Naast een proefinterview om de interviewsituatie en de topiclijst te verbeteren, werd beslist zes effectieve interviews af te nemen. Dit aantal zou haalbaar zijn binnen de resterende onderzoeksperiode, en is voldoende groot om de geschiktheid van de methode te bepalen. Ook zou uit deze interviews voldoende informatie moeten komen om bepaalde data uit de survey te bevestigen of tegen te spreken. Verder werd gekozen om alleenstaanden te interviewen, in functie waarvan, voor deelname, projecten met meerdere alleenstaanden werden gecontacteerd. Er werd beslist om niet zomaar op toevallige wijze projecten op te bellen en diegene die de telefoon beantwoordde te overhalen tot medewerking. Het gevaar zou dan bestaan dat het toeval, gezien de kleine aantallen, ons bij een bepaald ‘soort’ bewoners bracht en niet bij de ‘doorsnee’ bewoner van woongemeenschappen. Door bewust te kiezen konden we het toeval sturen. Daarbij komt dat alleenstaanden ook letterlijk en figuurlijk alleen staan binnen woongemeenschappen. Hun indruk wordt niet mede bepaald door het gezin

waartoe zij behoren. Zoals zal blijken zijn alleenstaanden ook vaak de meest dynamische mensen binnen woongemeenschappen. Zij zien dit wonen dikwijls als een tijdelijke situatie en wegen deze leefsituatie makkelijker af ten aanzien van andere samenlevingsvormen. Alleenstaanden zijn vaker nog ‘onder weg’ waardoor er een grotere kans bestaat dat ze de huidige met de verleden situatie kunnen vergelijken. Zonder hier vooruit te willen lopen op de bevindingen over alleenstaanden binnen woongemeenschappen wilden we toch aangeven wat ons voor deze subgroep heeft doen kiezen.

Aan de hand van de literatuur en de resultaten van de survey werd een topiclijst samengesteld. Deze lijst fungeerde tijdens de interviews als een raamwerk waarbinnen het gesprek plaats vond. Toch werd getracht de topics ‘spontaan’ aan bod te laten komen. In bepaalde gevallen werden de topics dus gebruikt om specifieke thema’s te bespreken en fungeerden ze als inhoud voor de vragen. Daarnaast was het steeds een checklist in functie van volledigheid. Uit een proefinterview leerden we de relevantie kennen van de topics in de context van een gesprek. Bepaalde zaken die de onderzoeker interesseren leven niet in de hoofden van de respondenten. Zij hebben er hoegenaamd geen mening over. Hierop loopt het gesprek snel vast. Bovendien komen in een proefinterview vaak ook nieuwe elementen aan bod. Om deze effecten te optimaliseren worden, voor grootschalig onderzoek, best verschillende proefinterviews afgenomen.

Vooraf aan de gesprekken werden de respondenten telefonisch gecontacteerd en gevraagd of ze bereid waren mee te werken. De gesprekken vonden plaats binnen de woongemeenschap, en zodoende binnen de leefwereld van de respondenten. Op locatie wordt kort het doel van het interview aangegeven, het gebruik van een recorder gemeld, en de anonimiteit verzekerd. De interviews werden na de afname uitgeschreven. Ze werden niet gecodeerd of onderworpen aan een of andere analysemethode. We wilden het beperkte aantal interviews niet in een bepaalde structuur dwingen of onderbrengen in een aantal categorieën. De verschillende verhalen zijn erg uiteenlopend. De gemeenschappen waaruit de respondenten geselecteerd werden verschillen op een aantal vlakken heel erg van mekaar.

3.3 Geschreven bronnen

Aanvullende informatie op de survey en de interviews werd verkregen aan de hand van artikels, interne publicaties, nieuwsbrieven en dergelijke meer. Gezien, naar aanleiding van het surveyonderzoek en de interviewafname, volledige anonimiteit aan de deelnemende projecten werd verzekerd, willen we deze ethische handelswijze niet doorbreken door te refereren aan bronnen die de identiteit van de projecten zouden blootleggen. We willen geenszins het vertrouwen van de woongemeenschappen en hun bewoners schaden, waardoor ook in de toekomst medewerking aan wetenschappelijk onderzoek op een correcte en respectvolle manier mogelijk blijft. Daarom werd besloten de informatie op basis van deze documenten te beschouwen als *Anonieme Bronnen*, en er in de tekst als volgt naar te refereren: (Anonieme Bron). Wetende dat deze werkwijze de transparantie van het onderzoek schaadt was dit toch de enige weg om dit bronnenmateriaal te kunnen gebruiken in de analyse.

4 Analyse van de data

In dit laatste deel kijken we naar de resultaten van de survey en de interviews uit ons verkennend onderzoek naar woongemeenschappen. We trachtten antwoorden te vinden op de in het onderzoeksplan geformuleerde onderzoeksvragen: *wat verstaan we onder het begrip woongemeenschappen?; hoe ziet het hedendaagse gezin eruit?; wat zijn relevante kenmerken om verschillende woongemeenschappen te beschrijven en te onderscheiden?; wat zijn specifieke kenmerken van bewoners en gezinnen in woongemeenschappen?; welke levensloop kennen woongemeenschappen?*. Ten dele werden deze onderzoeksvragen in het theoretische deel beantwoord. We willen in dit analysegedeelte achterhalen in hoeverre onze onderzoeksresultaten de theoretische bevindingen bevestigen of tegenspreken. Hiervoor volgen we geenszins de chronologie en het corpus van de onderzoeksvragen, daar zij slechts een eerste richtlijn vormen tot het onderzoek van woongemeenschappen. De structuur van dit hoofdstuk wordt bepaald door de opdeling aanwezig in de enquête, de sociologische theorie van Giddens, de resultaten van de kwalitatieve en kwantitatieve analyses⁷ en de interviewdata. Onder de verschillende titels wordt getracht deze elementen tot een synthese te brengen. Het is dus niet de bedoeling duidelijk geformuleerde hypotheses te toetsen. We zoeken veeleer naar een genuanceerde beschrijving van het fenomeen woongemeenschappen waarbinnen diverse invalshoeken worden samengebracht. De beschrijving beslaat wel slechts die aspecten die in dit eerste onderzoek werden bevraagd.

We focussen in een eerste deel op de *zelfdefinities* van de bewoners waarnaar werd gevraagd. We bekijken welke elementen aan bod komen en hoe de betekenisconstructies te begrijpen zijn. Een tweede deel brengt ons bij de *materiële*

⁷ Gezien de kleine onderzoekspopulatie (N=18) is slechts een beperkte kwantitatieve data-analyse mogelijk. Een Chi-kwadraat toets vereist een minimum van vijf elementen per cel om geldig te zijn, waardoor deze optie weg valt. Buiten het berekenen van totalen en gemiddelden van bepaalde variabelen zullen kruistabellen worden aangemaakt om te kijken waar interessante relaties opduiken. Hiervoor gebruikten we het dataverwerkingsprogramma SAS 8.2.. De volledige datamatrix en het bijhorende codeboek vinden we terug in bijlagen 3 en 4.

aspecten van de woongemeenschap. Welke omgeving creëren of prefereren de bewoners en welke gevolgen heeft dit voor hun handelen. Ook worden hier, en verderop, relaties met andere variabelen in tabellen geplaatst. In een derde deel gaat het om de beperkte *demografische informatie* die over de projecten werd verzameld. Een vierde deel behandelt kort aspecten van de *levensloop* van woongemeenschappen, zoals de bestaansduur en het verloop. Daarbij aansluitend bespreken we de *toegang tot woongemeenschappen*. We kijken hoe nieuwe leden worden geselecteerd en waarom men wordt toegelaten. Een uitgebreid zesde deel behandelt *regels en afspraken* binnen woongemeenschappen. Deze vormen een tweede structureel element dat ontstaat binnen het handelen van de bewoners. Regels en afspraken vormen, zoals we zullen zien, een belangrijk onderdeel van het gemeenschappelijke leven van de bewoners.

4.1 Zelfdefinities

Deze zelfdefinities zijn een antwoord op de eerste vraag uit de survey: “*Hoe zou u de woon/leefwijze van uzelf en de (uw) medebewoners omschrijven of definiëren?*” De definities vormen een structureel element, een bron waarop de bewoners zich beroepen om hun handelen te sturen. Het is voor de actoren een neergeschreven *definitie van de situatie* waarin ze zich bevinden. Evenzeer zoals: wie ben ik?; wat doe ik van werk?, is ook dit een vraag die refereert aan de eigen identiteit. Verwacht wordt dat binnen het antwoord elementen worden geselecteerd die de persoon essentieel vindt in de beleving en ervaring van de bevraagde situatie.

In het theoretische deel werd gesteld dat woongemeenschappen zichzelf vaak op een vrij ruime algemene manier omschrijven, opdat de nodige handelingsvrijheid niet in het gedrang komt. Toch zijn er heel wat concrete elementen in de definities terug te vinden. Vooreerst is er in de meeste gevallen sprake van een *algemene term* die door de respondent op het woon- en leefgebeuren wordt geplakt, hetgeen soms reeds een sterk kader vormt, maar vaak

voldoende ruimte laat. Een viertal projecten spreekt van een *leefgemeenschap*. Verder vinden we uiteenlopende noemers zoals: *woongemeenschap*; *woongroep*; *woonwerkgroep*; *woonvorm*; *cohousing project* en *Centraal Wonen*. Hiermee verwijst men onmiddellijk naar begrippen en bijhorende betekenissen aanwezig in de samenleving of de subcultuur waartoe men behoort. Een heel aantal projecten gebruikt geen algemene term en komt onmiddellijk tot een omschrijving. Enerzijds worden dus algemene, eerder neutrale labels gebruikt. Anderzijds zien we een aantal woongemeenschappen die zich klaarblijkelijk willen onderbrengen in of associëren met een bepaald *type* woongemeenschap. In de theorie wordt een duidelijk onderscheid gemaakt tussen *woongroepen*, *cohousing* en *Centraal Wonen*, benamingen die we ook terug vinden in de zelfdefinities.

De beschrijving, in de definities, die nadien volgt, dringt, door haar specificiteit, dieper door tot het concrete beeld dat de respondent van de woongemeenschap ophangt. De grote diversiteit aan omschrijvingen is zeker te wijten aan het open karakter van de vraag en de vrijheid om hierop te antwoorden, maar niet minder aan de variatie tussen de projecten binnen deze onderzoekspopulatie (cf. infra). We bekijken welke elementen aan bod komen. Allereerst zijn er bepaalde waarden, ideeën en opvattingen die worden geponeerd. Het betreft een divers aantal ideologische categorieën, die in zowat alle zelfdefinities verdeeld aanwezig zijn. Bij vier tot vijf van de woongemeenschappen worden deze categorieën explicieter naar voor gebracht. Hierdoor krijgen deze gemeenschappen ook een bepaalde ‘kleur’. Voorbeelden van zulke ideologische elementen zijn: *rijk en arm door mekaar*; *gerechtigheid*; *utopie*; *jezelf kunnen zijn*; *ecologie*; *spirituele diepgang*. Het gaat dan om een aantal extra doelstellingen, naast de basisdoelstellingen van samen leven en wonen.

Daarnaast vinden we vaak praktische en materiële kenmerken in de omschrijvingen terug: informatie over het aantal woondelen, de ligging, infrastructurele elementen en dergelijke meer. Deze opdeling ligt in de lijn van wat Kesler omschrijft als het onderscheid tussen relationele en de praktische stromingen. Er kunnen verschillende stijlen tussen en binnen woongemeenschappen bestaan naargelang de stroming die wordt gevolgd. Krijgen,

bij de totstandkoming en ook later, voornamelijk relationele en groepsvormingelementen de meeste aandacht of ligt de focus op het praktische en materiële aspect van het wonen in gemeenschap. In bepaalde definities komt deze stroming expliciet tot uiting. Een van de bewoners formuleert het zo:

Je hebt aan de ene kant mensen die veel bezig zijn met die groepsvorming, en aan de andere kant deelnemers die uitsluitend denken aan de realisatie van het project, bakstenen dus (Anonieme Bron).

Deze stijlen zijn essentieel om de motieven van de bewoners te kunnen verklaren. Men kiest voor deze woonvorm omwille van de materiële voordelen, bijvoorbeeld kunnen wonen in de stad én het hebben van een (grote) tuin of omwille van sociaal-culturele factoren, een aparte levenswijze in gemeenschap. Even vaak is het een combinatie van beiden.

Een derde aspect, aanwezig binnen de definities vormt het element *privacy*. Het mag duidelijk zijn dat het evenwicht tussen individualiteit en collectiviteit bepalend is voor het dagelijks leven in de woongemeenschap. Vandaar dat we heel wat verwijzingen naar dit evenwicht terug vinden in de definities. Volgende uitspraken refereren hiernaar: *leefgemeenschap waar alles wordt gedeeld; onafhankelijke woningen, ieder doet zijn ding; waar ieders privacy gerespecteerd wordt; niet alles samen moeten doen; wie wat meer privacy wenst kan die nemen; zoveel mogelijk delen; en zo verder*. De vaststelling dat zowat *elk* project naar dit evenwicht verwijst toont nogmaals het grote belang ervan en de hoge mate waarin de bewoners zich hiervan bewust zijn. Dit bewustzijn wordt, vooral bij cohousing en Centraal Wonen projecten, materieel belichaamd door de aanwezigheid van subhuishoudens die zich afhankelijk van de eigen behoeften zowel ruimtelijk als sociaal kunnen isoleren, dan wel open stellen. Zonder uit het oog te verliezen dat een minimaal engagement vereist is.

Door de specifieke ideologische categorieën en het bewustzijn van het onderscheid individualiteit/gemeenschap, evenals vanuit de infrastructuurelementen ontstaan sets van regels en bronnen als handelingsmateriaal voor de bewoners binnen woongemeenschappen. In de

zelfdefinities vinden we reeds sporen van de 'knowledgeability' die de bewoners in staat stelt te reflecteren over de eigen situatie en die van de naaste ander.

4.2 Materiële elementen

Tot de materiële elementen behoren het terrein, de gebouwen, de gemeenschappelijke infrastructuur, en de voorzieningen per huishouden. Voor Giddens (cf. supra) behoren deze elementen tot het fysieke en tastbare bronnenarsenaal dat de bewoners in staat stelt *dingen te doen*. Men kan zich verwarmen aan de kachel, kookt met de beschikbare potten en pannen, en zo verder. De bewoners van woongemeenschappen breken uit het verwachtingspatroon van de markt die hen een gezinswoning wil aanpraten en opteren zelf op zoek te gaan naar een structuur die hen toelaat op een andere dan de traditionele manier te wonen. Belangrijk bij deze zoektocht is wederom het evenwicht tussen individualiteit en collectiviteit. Welk samenleven staat het pand de bewoners toe. Op die manier structureert deze omgeving het handelen van de bewoners, waarbij de bewoners, gezien hun handelingscapabiliteit ook steeds de omgeving structureren, ondermeer door een bepaald gebruik van het bronnenmateriaal. Door aanwezigheid van de materiële elementen ontstaat of bestaat er dus een *setting*. Binnen deze *setting* kent de fysieke ruimte ook de institutionele, of individuele betekenis van de 'plek'. De verschillende ruimtes binnen de woongemeenschappen herbergen een eigen betekeniswereld die op elk moment kan worden herinnerd. In de speelruimte krijgen de kinderen veel meer vrijheid om spontaan en creatief te handelen dan bijvoorbeeld in de computerkamer. Elke ruimte draagt een verhaal uit, kent bepaalde regels en afspraken die er rond bestaan. De positie van de bewoners wijzigt afhankelijk van de ruimte: Een goede kok heeft meer autoriteit in de keuken dan elders. In de bibliotheek drukt men zijn stem, en zo verder.

4.2.1 De terreinoppervlakte en de bewoonbare oppervlakte

De gemiddelde terreinoppervlakte per project bedraagt 2.047 hectare⁸. Dit cijfer wordt sterk de hoogte ingetrokken door een *outlier* met een oppervlakte van 18 hectare. Laten we dit project buiten beschouwing, dan komen we tot een gemiddelde van 0.98 hectare. Delen we de terreinoppervlakte door het aantal bewoners per project dan zien we in de volgende tabel dat het aantal are⁹ per persoon uiteenloopt van 0.5 tot 163.6, met een gemiddelde van 15.4 are. Laten we opnieuw de *outlier* buiten beschouwing dan vermindert de gemiddelde terreinoppervlakte tot 5.5 are per persoon. In 1991 is het gemiddeld aantal inwoners per woning gelijk aan 2.6 (Departement Sociologie, 31/05/2002).

Tabel 2: Frequentietabel van het aantal are per persoon

Aantal are per persoon	Frequentie	Percentage	Cumulatieve Frequentie	Cumulatief Percentage
0.50	1	6.25	1	6.25
0.56	1	6.25	2	12.50
0.68	1	6.25	3	18.75
0.80	1	6.25	4	25.00
1.55	1	6.25	5	31.25
1.56	1	6.25	6	37.50
2.17	1	6.25	7	43.75
2.67	1	6.25	8	50.00
2.86	1	6.25	9	56.25
3.50	1	6.25	10	62.50
3.89	1	6.25	11	68.75
4.67	1	6.25	12	75.00
13.64	1	6.25	13	81.25
13.79	1	6.25	14	87.50
29.17	1	6.25	15	93.75
163.64	1	6.25	16	100.00

(Frequentie missing = 2)

⁸ 1 hectare = 10 000 m²

⁹ 1 are = 100 m²

Vermenigvuldigen we deze index met de gemiddelde terreinoppervlakte per persoon dan komen we aan 14.3 are per huishouden. Er werden geen gegevens gevonden om na te gaan of deze 14.3 are groter of kleiner is dan de gemiddelde oppervlakte van de Belgische of Vlaamse huishoudens. Men dient hierbij ook rekening te houden met de grote verschillen naargelang de ligging (rurale of urbane zones).

Stappen we over op de bewoonbare oppervlakte dan zien we een erg grote spreiding, van 36 m² als laagste tot een riant 250 m² bewoonbare oppervlakte per persoon. Het gemiddelde bedraagt 94 m², hetgeen ver boven het nationale bevolkingsgemiddelde van 34 m² ligt (Departement Sociologie, 31/05/2002). De kloof is groot genoeg, rekening houdend met eventuele meetfouten, om te besluiten dat de bewoners van deze woongemeenschappen heel wat meer leefruimte te beschikking hebben dan de doorsnee burger. Een mogelijke verklaring hiervoor vormt het feit dat bewoners van woongemeenschappen veelal wonen en huisvesting centraal stellen in hun leven en hiervoor offers maken. Anderzijds besparen zij soms enorm op de individuele voorzieningen door deze te delen met de gemeenschap. In het theoretische deel merkten we reeds op dat het centrale motief voor cohousing, in Denemarken, erin bestond de sociale condities voor het kerngezin te verbeteren en niet zozeer een drastische verandering van de bestaande leef- en familierelaties. Cohousing ontstaat als een alternatief voor het geïsoleerde gezin *en de daarop betrokken huisvesting*. Sommige projecten volgen duidelijk deze lijn en kiezen voor meer ruimte en open gezinssfeer.

(...) hebben we gezegd ja, we gaan proberen om huizen te vinden die, waar dat we dichterbijeen komen, waar dat we een aantal materiële dingen, maar ook andere dingen, de zorg voor de kinderen en zo, dat we die kunnen delen. Dat was eigenlijk het opzet. (...) we kenden de gezinnen vanuit de parochie, ja en zijn met drie gezinnen en een alleenstaande naar hier gekomen. (R5)¹⁰

¹⁰ De respondenten worden genummerd weer gegeven. De eerste geïnterviewde wordt in de tekst vermeld als R1, de tweede als R2, enzoverder.

Tabel 3: Frequentietabel van het aantal m² bewoonbare oppervlakte per persoon

Bewoonbare oppervlakte per persoon	Frequentie	Percentage	Cumulatieve Frequentie	Cumulatief Percentage
36.36	1	5.88	1	5.88
45.45	1	5.88	2	11.76
48.28	1	5.88	3	17.65
50	1	5.88	4	23.53
53.33	1	5.88	5	29.41
56	1	5.88	6	35.29
62.50	1	5.88	7	41.18
64.29	1	5.88	8	47.06
80	1	5.88	9	52.94
86.36	1	5.88	10	58.82
91.67	1	5.88	11	64.71
95	1	5.88	12	70.59
104.17	1	5.88	13	76.47
106.67	1	5.88	14	82.35
111.11	1	5.88	15	88.24
250	2	11.76	17	100.00

(Frequentie missing = 1)

4.2.2 Gemeenschappelijke voorzieningen en voorzieningen per huishouden

De gemeenschappelijke voorzieningen vormen de infrastructuur die zich op het systeemniveau van de woongemeenschap bevindt, waardoor alle bewoners er, in principe, evenveel toegang toe hebben of gebruik van kunnen maken. Hier toont zich een groot stuk van het gemeenschapsleven binnen de projecten. De aanwezigheid van deze collectieve bronnen vormt een bepaalde *mogelijkheidsvoorwaarde* om samen te zijn, te leven, te koken, te praten, uit te rusten, op verhaal te komen, en zo verder. Daarnaast *dwingen* de gemeenschappelijke voorzieningen, door hun bestaan, de bewoners en de verschillende huishoudens tot interactie, samenwerking, afspraken, taakverdeling, en dergelijke meer. De keuzes die hieromtrent bij aanvang en later gemaakt worden zijn erg determinerend voor het samenleven.

Op het zogenaamde subsysteemniveau bevinden zich de verschillende éénpersoons- en meerpersoonshuishoudens en de voorzieningen die per huishouden aanwezig zijn. Deze voorzieningen zorgen voor een autonome zone, staan toe zich (tijdelijk) uit de gemeenschap terug te trekken en zorgen zodoende voor privacy. Wanneer een subsysteem een gezin herbergt, dienen ook autonome zones van de tweede orde in rekening te worden gebracht. Het gezin is in staat zich uit de gemeenschap terug te trekken, maar zijn de gezinsleden in staat zich uit de gemeenschap van het gezin terug te trekken?

Het is daarom, niet op zijn minst, de vervlechting van al deze voorzieningen die bepalend is voor het handelen van de bewoners. Indien bijvoorbeeld enkel een keuken op systeemniveau bestaat zijn de bewoners verplicht zich dagelijks op dit niveau te begeven om te kunnen eten en koken, maar leven zij verder onafhankelijk van mekaar. In de survey werd een beperkte lijst aangereikt waarop de respondent die voorzieningen diende aan te kruisen die zich op systeem- of subsysteemniveau bevinden. In onderstaande tabel worden de resultaten weergegeven.

Tabel 4: Tabel met de verschillende voorzieningen op gemeenschappelijk en op huishoudniveau, met onderaan de percentages van het totale aantal projecten dat een bepaalde voorziening op een bepaald niveau herbergt (N=18)

project	gemeensch. voorzieningen/ruimtes ¹¹	voorzieningen per huishouden ¹²
1	1-13	1, 3-6
2	1-3, 5, 7, 9, 14	4
3	13, 14	1-4 , 6-7
4	1-4, 7, 13, 14	1-7
5	1-5, 9, 13, 14	4
6	1, 2, 13	1-7
7	1-5, 7, 8, 13, 14	4
8	1-9, 11, 13	4

¹¹ 1=inkomhal; 2=ontmoetingsruimte; 3=eet/kookruimte; 4=wasmachine(s)/droogmachine(s); 5=berging; 6=ontspannings- en/of ontmoetingsruimte voor (de) kinderen; 7=fietsenstalling; 8=bureau/office; 9=logeerkamer(s); 10=hobby/knutsel/atelierruimte; 11=auto(s)/busje; 12=brommer/fiets; 13=tuin + tuin- en/of ander gereedschap; 14=andere; 15=geen

¹² 1=keuken; 2=leefruimte; 3=badkamer; 4=slaapkamer; 5=tuin/terras; 6=wc; 7=berging

9	4-5, 10, 13, 14	1-7
10	1-5, 7-9, 13, 14	1-7
11	1-5, 7-9, 13-14	4
12	1-7, 9-10, 13	1-3, 6
13	1, 3-5, 7, 9-10, 13	4, 7
14	7, 13, 14	1-7
15	5, 7, 13	1-7
16	4-5, 7, 10-13	1-7
17	2-7, 9-10, 13	1-7
18	2-7, 10, 13, 14	1-4, 6-7
	Aantal projecten die x gemeenschappelijk hebben wanneer:	Aantal projecten dat x voorziet per huishouden wanneer:
	x=1: 11/18= 61 %	x=1: 12/18= 67 %
	x=2: 12/18= 67 %	x=2: 11/18= 61 %
	x=3: 12/18= 67 %	x=3: 12/18= 67 %
	x=4: 13/18= 72 %	x=4: 17/18= 94 %
	x=5: 14/18= 78 %	x=5: 9/18= 50 %
	x=6: 4/18= 22 %	x=6: 13/18= 72 %
	x=7: 14/18= 78 %	x=7: 11/18= 61 %
	x=8: 5/18= 28 %	
	x=9: 9/18= 50 %	
	x=10: 7/18= 39 %	
	x=11: 3/18= 17 %	
	x=12: 2/18= 11 %	
	x=13: 17/18= 94 %	
	x=14: 9/18= 50 %	
	x=15: 0/18= 0 %	

Teneinde orde in de chaos te brengen werd berekend welk percentage van het totale aantal projecten een welbepaalde gemeenschappelijke voorziening deelt. Meer dan 70 procent heeft een *was-* of *droogmachine*, een *berging* en een *fietsenstalling* in gemeenschap. Het gaat om voorzieningen die weinig ruimte en onderhoud vragen, met een lage kost. Het op gemeenschapsniveau plaatsen van deze wasautomaten doorbreekt de individuele band die de vrouw in het traditionele gezin met deze wasfunctie heeft. Indien al geen afspraken ontstaan om de ‘was’ samen te doen, dan wordt het gebeuren op zijn minst meer publiek. Wanneer mannen uit bepaalde gezinnen, of alleenstaande mannen ook de was doen kan deze voorbeeldfunctie en nieuwe rolinvulling makkelijker worden opgepikt door andere

bewoners van de gemeenschap. Gedeelde berging en fietsenstalling zorgen voornamelijk voor betrokkenheid door de afspraken die hieromtrent dienen gemaakt te worden.

Een goeie 60 procent van de projecten deelt op systeemniveau een *inkomhal*, een *ontmoetingsruimte* en een *eet- of kookruimte*. Deze laatste twee vervullen primaire functies binnen het samen wonen en leven van de bewoners, zeker wanneer dezelfde voorzieningen op huishoudniveau niet bestaan. Indien deze keuken en living enkel op gemeenschapsniveau bestaan versterken zij, waarschijnlijk, in hoge mate het sociale weefsel binnen de gemeenschap. De bewoners zijn verplicht dagelijks langere periodes met mekaar door te brengen tijdens het bereiden en consumeren van de maaltijden en ook nadien in de leefruimte. Zich onthouden van de mogelijkheid om subsysteemniveau te koken en te eten heeft verregaande consequenties en is tekenend voor een bepaald engagement naar de anderen. 33 procent van de projecten heeft enkel een keuken op systeemniveau. Een heel aantal onder hen zijn woongroepen met voornamelijk alleenstaanden die toch veelal ieder voor zich koken en vaak apart eten. *R2* die al lang in een woongroep leeft:

(...) mja, er zijn de afspraken over de klussen en kuisen, maar samen gekookt wordt er zelden, nee da komt er niet van. Het is altijd zo'n gedoe van afspreken en zo. Dan hebben wij liever de vrijheid om te kiezen wanneer da we eten. Soms gebeurt da wel is met twee of zo, maar..., of er is dan iemand die op 't zelfde moment ook gaat eten.

In woongemeenschappen met gezinnen is dit niet mogelijk daar de infrastructuur het veelal niet toelaat dat elk gezin apart kookt. De kwantitatieve relaties tussen enkele *primaire* voorzieningen op systeem- en subsysteemniveau worden verderop bekeken.

In minder dan 30 procent van de gevallen is er een *ontspannings-* en/of *ontmoetingsruimte voor de kinderen*, een *bureau*, een *auto* of *busje* en een (*brom*)fiets voor de gehele gemeenschap aanwezig. Rest ons nog te vertellen dat 50 procent een *logeerkamer* heeft en 39 procent vrij is te kunstelen of knutselen in een gedeeld *atelier*. Zoals in verband met de wasautomaten kan deze typische 'mannenruimte' haar geslachtsspecifieke karakter makkelijker verliezen in een

woongemeenschap dan binnen het traditionele gezin waar het ‘gereedschapskot’ meestal enkel door de man in huis wordt betreden. Volgend interviewfragment illustreert deze stelling:

Je bent een heel jaar verantwoordelijk voor de tuin, de financiën, technische dienst, en dat verandert dus elk jaar. Er zijn hier dus ook de vrouwen die in ‘den hof’ werken of ‘den elentrik’ na zien (R4).

In verband met de faciliteiten *per huishouden* werden niet zoveel keuzes aangereikt. Enkel de essentiële voorzieningen stonden in de lijst van de survey vermeld. We bespreken onmiddellijk de percentages, die aangeven dat het (over)grote deel van de projecten primaire voorzieningen op subsysteemniveau kent. Hiermee geven de bewoners, zoals ook in de zelfdefinities, het belang aan, zich, indien wenselijk, uit de gemeenschap te kunnen verwijderen. De concrete percentages luiden als volgt: meer dan 60 procent van de projecten heeft een *keuken*, *badkamer* en *berging* per huishouden; meer dan 70 procent individualiseert een *wc*, een *leefruimte* en een *slaapkamer*. ‘Slechts’ 50 procent van de woongemeenschappen bezit een *tuin* of *terras* per huishouden.

De implicaties van dit alles voor het leven en wonen van de actoren werd hoger reeds aangegeven. De variatie in aanwezigheid van bepaalde voorzieningen geeft wederom aan hoe divers de bestudeerde populatie is. Nu worden nog enkele relaties tussen voorzieningen op de verschillende niveaus beschreven.

4.2.2.1 De relaties tussen voorzieningen op systeemniveau en subsysteemniveau

We bekijken achtereenvolgend of een living, keuken of berging op systeemniveau, impliceert dat deze ook werd voorzien op subsysteemniveau. Op systeemniveau heeft 67 procent van alle projecten een living of leefruimte. Zes projecten van deze groep hebben geen living op subsysteemniveau, zes projecten hebben die extra ruimte wel.

Tabel 5: Kruistabel met betrekking tot de aanwezigheid van een ontmoetings- of leefruimte op systeem en/of op subsysteemniveau (N=18)

Frequentie Percentage Rijpercentage Kolompercentage	nee	ja	totaal
nee	1 5.56 16.67 14.29	5 27.78 83.33 45.45	6 33.33
ja	6 33.33 50.00 85.71	6 33.33 50.00 54.55	12 66.67
totaal	7 38.89	11 61.11	18 100.00

Er is dus geen relatie tussen het hebben van een living op systeem- of subsysteemniveau. Op één project na vinden we identiek dezelfde situatie voor de eet- en kookvoorzieningen, de keuken.

Tabel 6: Kruistabel met betrekking tot de aanwezigheid van een keuken op systeem- en/of op subsysteemniveau (N=18)

Frequentie Percentage Rijpercentage Kolompercentage	nee	ja	totaal
nee	0 0.00 0.00 0.00	6 33.33 100.00 50.00	6 33.33
ja	6 33.33 50.00 100.00	6 33.33 50.00 50.00	12 66.67
totaal	6 33.33	12 66.67	18 100.00

Hetzelfde patroon als bij de living en de keuken duikt ook terug op als het gaat over de berging. 61 procent van de woongemeenschappen heeft een berging op systeemniveau. Vier projecten hiervan hebben geen berging op subsysteemniveau, de resterende zeven hebben dit wel.

Tabel 7: Kruistabel met betrekking tot de aanwezigheid van een berging op systeem- en/of op subsysteemniveau (N=18)

Frequentie Percentage Rijpercentage Kolompercentage	nee	ja	totaal
nee	0 0.00 0.00 0.00	4 22.22 100.00 36.36	4 22.22
ja	7 38.89 50.00 100.00	7 38.89 50.00 63.64	14 77.78
totaal	7 38.89	11 61.11	18 100.00

We kunnen besluiten dat voorzieningen op systeemniveau niet erg bepalend zijn voor de infrastructuur aanwezig op subsysteemniveau. Wat we wel duidelijk merken (cf. supra) is dat in bepaalde gevallen primaire voorzieningen zoals een living of keuken door alle huishoudens worden gedeeld, zonder dat er sprake is van private vertrekken met dezelfde functies voor de verschillende huishoudens. Zo is de structuur, zoals we al zeiden, in min of meerdere mate, erg determinerend voor het handelen van de actoren. Binnen de verschillende woongemeenschappen is men zich hiervan bewust, men kiest en organiseert zodoende deze leefwereld wars van de bestaande instituties rond gezin en huisvesting.

De enige typologie die kon worden gemaakt met betrekking tot de voorzieningen op systeemniveau, bestond erin de projecten op te delen in twee groepen. De variabelen *v5_1* tot *v5_14* geven een inventaris van de voorzieningen die per project op systeemniveau worden gedeeld. Deze 14 variabelen werden

samengenomen en gehercodeerd tot de variabele *sys*. De variabele *sys* splitst de projecten op in twee groepen. Een code 0 krijgen de projecten die weinig gemeenschappelijke voorzieningen en functies kennen (een score lager of gelijk aan vier op de variabele *system*). De verschillende huishoudens leven, qua voorzieningen, erg gescheiden van mekaar. Wanneer een project de code 1 krijgt, wijst dit op een sterke gedeeldheid van voorzieningen en functies (een score groter dan vier). De score vier werd gehanteerd als demarcatie gezien de daarop volgende score onmiddellijk zeven is en uit zeven gedeelde voorzieningen reeds een duidelijk engagement tot gemeenschappelijkheid blijkt. In een volgend aantal tabellen wordt de variabele *sys* kruisgewijs vergeleken met andere variabelen.

4.2.2.2 De mate waarin woongemeenschappen functies op systeemniveau delen gerelateerd aan de grootte van het terrein

Tabel 8: Kruistabel van de terreinoppervlakte en de voorzieningen op systeemniveau (N=18)

Frequentie Percentage Rijpercentage Kolompercentage	klein	groot	totaal
weinig gemeenschappelijke voorzieningen	3 18.75 60.00 30.00	2 12.50 40.00 33.33	5 31.25
veel gemeenschappelijke voorzieningen	7 43.75 63.64 70.00	4 25.00 36.36 66.67	11 68.75
totaal	10 62.50	6 37.50	16 100.00

(frequentie missing = 2)

Werpen we een blik op de kolompercentages, dan zien we onmiddellijk dat er geen specifieke relaties te onderkennen zijn. Tussen de terreinoppervlakte en het aantal

huishoudens per project werd geen relatie gevonden gezien hier de ligging een belangrijke determinerende factor is.

4.2.2.3 De relatie tussen de mate van gemeenschappelijkheid en het bestaan van regels en afspraken

Deze kruistabel brengt de variabelen *sys* en *regel* met mekaar in verband. De nieuwe variabele *regel* werd aangemaakt aan de hand van de variabelen *v24_1* tot *v24_16*. De variabele *v24_5* werd uit deze reeks weggelaten omdat hij niet hetzelfde meet als alle anderen, namelijk het bestaan van een regeling voor een bepaald gebeuren. Na het sommeren van het aantal bestaande regelingen, op de diverse indicatoren, per project (variabele *regels*) werd het mogelijk om tot drie subgroepen te komen, geklasseerd onder *regel*.

Tabel 9: Kruistabel van de aanwezigheid van regels en de voorzieningen op systeemniveau (N=18)

Frequentie Percentage Rijpercentage Kolompercentage	weinig gemeenschappelijke voorzieningen	veel gemeenschappelijke voorzieningen	totaal
weinig	3 17.65 75.00 60.00	1 5.88 25.00 8.33	4 23.53
matig	2 11.76 28.57 40.00	5 29.41 71.43 41.67	7 41.18
veel	0 0.00 0.00 0.00	6 35.29 100.00 50.00	6 35.29
totaal	5 29.41	12 70.59	17 100.00

(Frequentie missing = 1)

De verdeling gebeurde op basis van frequenties waardoor drie gelijke klassen ontstaan: projecten met weinig, matig en veel regels en afspraken. De resultaten in de tabel volgen de veronderstelling dat een hogere mate van gemeenschappelijkheid en de aanwezigheid van (veel) formele regels en afspraken samen gaan. Projecten met weinig regels en afspraken behoren in 75 procent van de gevallen tot de groep van projecten met beperkte voorzieningen op systeemniveau. Projecten met veel regelingen behoren steeds (100 procent) tot de groep met een groot aantal gedeelde functies of voorzieningen. Ook bij een matige geregeldheid zien we een overgewicht van projecten met code 1.

Stellen we de vraag of een deel van de afspraken al dan niet op papier werd gezet binnen de projecten (*v23_1*), en brengen we de antwoorden hierop in relatie tot de variabele *sys*, dan krijgen we volgende tabel.

Tabel 10: Kruistabel van afspraken op papier en voorzieningen op systeemniveau (N=18)

Frequentie Percentage Rijpercentage Kolompercentage	weinig gemeenschappelijke voorzieningen	veel gemeenschappelijke voorzieningen	totaal
ja	5 27.78 35.71 100.00	9 50.00 64.29 69.23	14 77.78
nee	0 0.00 0.00 0.00	4 22.22 100.00 30.77	4 22.22
totaal	5 27.78	13 72.22	18 100.00

In 78 procent van de gevallen komen er bepaalde afspraken op papier. Waar er in regel meer regels en afspraken bestaan in categorie 1 van de *sys* variabele zien we ook dat deze in de meeste gevallen (69 procent) gedeeltelijk op papier worden gezet. Interessant wordt het wanneer we kijken naar categorie 0 van de *sys* variabele. Ondanks de beperkte gemeenschappelijke voorzieningen, afspraken en

regels, zien we toch dat bij alle projecten in deze categorie bepaalde regelingen op papier komen. We kunnen veronderstellen dat gezien de beperkte sociale contacten tussen de verschillende subhuishoudens er meer nood is aan expliciet vastgelegde regelingen waar, indien nodig, formeel naar gerefereerd kan worden. Deze projecten delen ook vaker de onroerende goederen als een financieel en materieel surplus zonder tot een sterk samenleven te komen.

Tabel 11: Kruistabel in verband met overeenstemming over regels bij de totstandkoming van de woongemeenschap en voorzieningen op systeemniveau (N=18)

Frequentie Percentage Rijpercentage Kolompercentage	weinig gemeenschappelijke voorzieningen	veel gemeenschappelijke voorzieningen	totaal
1¹³	2 11.76 20.00 40.00	8 47.06 80.00 66.67	10 58.82
2	2 11.76 66.67 40.00	1 5.88 33.33 8.33	3 17.65
3	1 5.88 33.33 20.00	2 11.76 66.67 16.67	3 17.65
4	0 0.00 0.00 0.00	1 5.88 100.00 8.33	1 5.88
totaal	5 29.41	12 70.59	17 100.00

(frequentie missing = 1)

Voor deze, en andere woongemeenschappen bieden juridische documenten en overeenkomsten een bepaalde zekerheid ten aanzien van de andere huishoudens.

¹³ 4-puntenschaal waarbij: 1=zeer zeker, en 4=niet zo zeker

Getuige deze bron:

Om deze woonideeën reëel te ondersteunen, kozen we voor heldere, zakelijke, duidelijke en eenvoudige afspraken. Er werd bijvoorbeeld een onderlinge overeenkomst uitgewerkt voor het beheer van het goed en de eventuele overdracht ervan bij overlijden of vertrek van één van de eigenaars (Anonieme Bron).

Variabele *v23_2* geeft het belang aan van overeenstemming over regels en afspraken bij de totstandkoming van de woongemeenschappen. Hier wordt in de enquête gevraagd naar informatie uit het verleden, soms een ver verleden. Van belang is eigenlijk niet hoe men toen dacht, maar wel de betekenis die men er nu (terug) aan zou toekennen. Hetgeen duidelijk naar voren komt is dat 60 procent van alle projecten overeenstemming over regels en afspraken, bij de totstandkoming van woongemeenschappen, zeer belangrijk vindt. Verder nemen projecten met veel gemeenschappelijke voorzieningen hieromtrent een iets extremer standpunt in dan projecten met minder van dit soort voorzieningen, die men voor 40 procent ook terug vindt onder categorie 2 van *v23_2*. De variabele *v23_3* geeft aan of er sprake is van een formele organisatiestructuur waarbinnen regels en afspraken tot stand komen en gewijzigd kunnen worden.

Tabel 12: Kruistabel over het al dan niet aanwezig zijn van een formele organisatiestructuur en voorzieningen op systeemniveau (N=18)

Frequentie Percentage Rijpercentage Kolompercentage	weinig gemeenschappelijke voorzieningen	veel gemeenschappelijke voorzieningen	totaal
ja	1 5.56 20.00 20.00	4 22.22 80.00 30.77	5 27.78
nee	4 22.22 30.77 80.00	9 50.00 69.23 69.23	13 72.22
totaal	5 27.78	13 72.22	18 100.00

In 72 procent van de gevallen bestaat er zo een structuur. Er is echter bijna geen differentiatie ten aanzien van de *sys* variabele. We kunnen dus besluiten dat in de meeste projecten van een formele overlegstructuur sprake is, los van de mate waarin voorzieningen en functies gedeeld worden tussen bewoners en huishoudens. Het bestaan van deze structuur vertelt ons wel niets over de gebruiksfrequentie ervan, die erg kan verschillen naargelang het project.

De laatste variabele met betrekking tot de ontstaans- en bestaansvormen van regels en afspraken betreft *v23_4*. Deze variabele gaat na in hoeverre regelingen op informele, of eerder formele wijze ontstonden.

Tabel 13: Kruistabel van de ontstaans- en bestaansvormen van regels en voorzieningen op systeemniveau (N=18)

Frequentie Percentage Rijpercentage Kolompercentage	weinig gemeenschappelijke voorzieningen	veel gemeenschappelijke voorzieningen	totaal
grotendeels ‘vanzelf’ ontstaan	2 11.76 28.57 40.00	5 29.41 71.43 41.67	7 41.18
deels in bewonersbijeenkomsten, deels vanzelf ontstaan	3 17.65 30.00 60.00	7 41.18 70.00 58.33	10 58.82
totaal	5 29.41	12 70.59	17 100.00

(Frequentie missing = 1)

Omtrent deze items zijn de meeste projecten het met mekaar eens. Los van het aantal functies op systeemniveau zien we dat voor 41 procent van de woongemeenschappen regelingen grotendeels in bewonersbijeenkomsten worden afgesproken. Voor alle overige projecten (59 procent) ontstaat ook een gedeelte ‘vanzelf’. Er wordt dus bevestigd dat, voor projecten met veel gemeenschappelijke voorzieningen, regels en afspraken een noodzaak zijn, juist omwille van dit

gemeenschappelijke karakter. Een aantal van deze afspraken staan daarbij op papier, waarbij ook projecten met weinig gemeenschappelijke voorzieningen regelingen op papier zetten. Met betrekking tot de overeenstemming over regels en afspraken bij de totstandkoming van de projecten, in relatie tot de aanwezigheid van een formele organisatiestructuur en voor de ontstaans- en bestaansvormen van regels zien we weinig tot geen verschillen ten aanzien van de categorieën van de variabele *sys*.

4.2.2.4 De relatie tussen de mate van gemeenschappelijkheid en de open- of geslotenheid van een project

Een ander mogelijk verband betreft de mate van open- of geslotenheid naar de buitenwereld van een project (*v20*) in relatie tot de variabele *sys*.

Tabel 14: Kruistabel van de open- of geslotenheid van een WG en voorzieningen op systeemniveau (N=18)

Frequentie	weinig	veel	
Percentage	gemeenschappelijke	gemeenschappelijke	
Rijpercentage	voorzieningen	voorzieningen	totaal
Kolompercentage			
open	3 16.67 27.27 60.00	8 44.44 72.73 61.54	11 61.11
open noch gesloten	2 11.11 33.33 40.00	4 22.22 66.67 30.77	6 33.33
gesloten	0 0.00 0.00 0.00	1 5.56 100.00 7.69	1 5.56
totaal	5 27.78	13 72.22	18 100.00

Is het zo dat projecten die hun woongemeenschap openstellen voor publiek, onder de vorm van opendeurdagen, of er actief mee naar buiten treden door ondermeer het geven van lezingen, ook meer gemeenschappelijke voorzieningen delen? In de tabel zien we bij de kolompercentages dat er evenveel open projecten voor komen bij beide categorieën van de *sys* variabele. Ook bij de tweede categorie, open noch gesloten, zien we weinig verschil ten aanzien van de variabele *sys*. We dienen wel op te merken dat er zich sowieso slechts één project gesloten noemt. De openheid is dus eigenlijk een constante.

4.2.2.5 De relatie tussen de mate van gemeenschappelijkheid en de variabele *ideologie*

De variabele *sys* wordt samen met de variabelen *v22_1-v22_5* in tabellen gegoten teneinde wederom de mate van gemeenschappelijkheid te spiegelen aan het bestaan van bepaalde kenmerken in woongemeenschappen. Men dient in het achterhoofd te houden dat, met betrekking tot de variabele *ideologie*, gevraagd werd wat *centraal* staat in de woongemeenschap.

Tabel 15: Kruistabel van de variabele *ideologie*, optie leven/wonen en de voorzieningen op systeemniveau(N=18)

Frequentie	weinig	veel	
Percentage	gemeenschappelijke	gemeenschappelijke	
Rijpercentage	voorzieningen	voorzieningen	totaal
Kolompercentage			
nee	1 5.56 100.00 20.00	0 0.00 0.00 0.00	1 5.56
ja	4 22.22 23.53 80.00	13 72.22 76.47 100.00	17 94.44
totaal	5 27.78	13 72.22	18 100.00

Dit verklaart mogelijk waarom slechts een beperkt aantal onderwerpen werd aangeduid, naast het erg vanzelfsprekende *wonen/leven* item. In deze tabel zien we dat de meeste projecten het effectief samen wonen en leven centraal stellen, los van de variabele *sys*. Dit ‘samen’ willen wonen en leven hoeft niet steeds samen te gaan met de aanwezigheid van gezamenlijke voorzieningen. De volgende tabel toont drie woongemeenschappen waar religie centraal staat. Religie betreft het centraal stellen van spiritualiteit of bepaalde (religieuze) waarden.

(...) het zijn vijf doelen die dezelfde waarden hebben hé. Maar als ge niet eerst ‘aanwezigheid’ hebt, ge kunt ook geen ‘vriendschap’ hebben. Ge moet eerst aanwezig zijn, dan pas kunt ge vriendschap hebben, dat wil zeggen goede ‘relatie’ met de mensen. Door de ‘relatie’ kunt ge zeggen, gij zijt ook een man. (...) en dan samen zullen wij ‘rechtvaardigheid’ zoeken. Hoe kan ik leven? en als gij een andere manier van leven hebt kunt ge van ‘hoop’, van ‘utopia’ spreken. Daar kunt gij iets nieuw bouwen, maar gij zult niks bouwen als ge niet eerst uzelf verandert. Het gaat dus om een bepaalde weg (R6).

In alle drie de gevallen gaat het om projecten met veel voorzieningen op systeemniveau.

Tabel 16: Kruistabel van de variabele ideologie, optie religie en de voorzieningen op systeemniveau(N=18)

Frequentie Percentage Rijpercentage Kolompercentage	weinig gemeenschappelijke voorzieningen	veel gemeenschappelijke voorzieningen	totaal
nee	5 27.78 33.33 100.00	10 55.56 66.67 76.92	15 83.33
ja	0 0.00 0.00 0.00	3 16.67 100.00 23.08	3 16.67
totaal	5 27.78	13 72.22	18 100.00

Slechts drie projecten vermelden ecologie als centraal thema. Hieromtrent bestaan, omwille van de kleine aantallen, geen significante verschillen in relatie tot de variabele *sys*. Een ecologische levenswijze vinden we terug in de keuze van onderhouds- en andere huishoudelijke producten, in het gebruik van energie en water en ten aanzien van de constructie van de woondelen. Ecologische accenten werden bij ongeveer alle geïnterviewde woongemeenschappen terug gevonden.

(...) ja, zoals kuisproducten, afwasmiddel en ook om u te wassen van 'Ecover', omdat die biologisch afbreekbaar zijn (*R5*).

(...) wij hebben ook plannen om zonnepanelen te zetten, om daar ook energie van te krijgen voor de verschillende huizen (*R6*)

Er leeft bij veel projecten duidelijk een ecologische 'betrokkenheid', wat niet betekent dat ecologie centraal staat in de gemeenschap.

Tabel 17: Kruistabel van de variabele ideologie, optie ecologie en de voorzieningen op systeemniveau(N=18)

Frequentie Percentage Rijpercentage Kolompercentage	weinig gemeenschappelijke voorzieningen	veel gemeenschappelijke voorzieningen	totaal
nee	4 22.22 26.67 80.00	11 61.11 73.33 84.62	15 83.33
ja	1 5.56 33.33 20.00	2 11.11 66.67 15.38	3 16.67
totaal	5 27.78	13 72.22	18 100.00

Voor item vier, *politiek*, wordt geen tabel ingevoegd. Slechts één project heeft dit aangeduid.

Het item *andere*, werd gekozen door vier woongemeenschappen. Het gaat respectievelijk om: *realiseren van een cultuurproject; comfort om op een betaalbare manier in een mooie omgeving te kunnen wonen; persoonlijke groei; buurtgerichtheid, zorg en opvang van mekaar*. Door de sterk inhoudelijke verschillen kunnen geen uitspraken worden gedaan ten aanzien van de variabele *sys*.

4.2.3 De ligging

De ligging van de woongemeenschap vormt de ruimere context waarbinnen het project zich situeert. Met betrekking tot de ligging wordt een onderscheid gemaakt tussen stad, platteland en rand. Gezien België en voornamelijk Vlaanderen grotendeels geürbaniseerd is, en bestaat uit een aaneenschakeling van steden en gemeenten, steenwegen en autostrades, is deze opdeling erg arbitrair en subjectief. Toch werd er vanuit gegaan dat, door deze drie opties aan te bieden, diegene wordt gekozen die geldt voor het project. Dat lijkt logisch en is het ook. Maar het gaat erom dat elk project in relatie tot haar *specifieke* omgeving bepaalt wat hieronder verstaan wordt. Zo is de Brusselse rand misschien even ‘verstedelijkt’ als de Leuvense binnenstad. Hiermee willen we de relativiteit van de begrippen *stad*, *platteland* en *rand* even benadrukken. We bekijken de eventuele relaties tussen de ligging en enkele andere variabelen.

4.2.3.1 De terreinoppervlakte en de ligging

Voor de variabele *v1* (terreinoppervlakte) werd voor de verwerking een nieuwe dichotome variabele *topp* aangemaakt. Projecten met een oppervlakte kleiner of gelijk aan 0.5 hectare behoren tot de woongemeenschappen met een kleine terreinoppervlakte, de rest heeft een groot terreinoppervlak. De indeling werd

gemaakt op basis van de frequenties. Het cut-off point wordt 0.5 omdat tot daar de kleinere projecten gradueel sterk op mekaar aansluiten. Voorbij het punt van 0.5 gaat het met significant grotere sprongen naar de maximale waarde van 18.

Er van uitgaand dat er een relatie bestaat tussen de geografische ligging van een woongemeenschap en haar terreinoppervlakte werd volgende kruistabel aangemaakt:

Tabel 18: Kruistabel van de ligging en de terreinoppervlakte (N=18)

Frequentie percentage Rijpercentage Kolompercentage	klein	groot	totaal
stad	5 31.25 83.33 50.00	1 6.25 16.67 16.67	6 37.50
platteland	1 6.25 25.00 10.00	3 18.75 75.00 50.00	4 25.00
rand	4 25.00 66.67 40.00	2 12.50 33.33 33.33	6 37.50
totaal	10 62.50	6 37.50	16 100.00

(frequentie missing = 2)

In deze tabel zien we dat, van het totale aantal projecten gelegen in een stedelijk gebied, er 83 procent tot het kleine type behoort. Van de projecten gesitueerd in een landelijk gebied behoort 75 procent tot de groep van grote projecten in relatie tot het terreinoppervlak. Deze resultaten werden verwacht daar de beschikbare grond binnen steden veel schaarser is, en er moeilijker dan buiten de stad een groot terrein in zijn geheel kan aangekocht worden. Ook zien we voor projecten in de rand dat daar 40 procent van het totale aantal projecten klein is en 33 procent

groot. Bekijken we de projecten in concreto dan zien we dat de drie grootste projecten effectief op het platteland liggen.

4.2.3.2 De relatie tussen de ligging van de woongemeenschap en het hebben van een gemeenschappelijk vervoersmiddel

We gaan ervan uit dat een gemeenschappelijke auto of autobus in de stad minder voor de hand ligt, daar er in deze omgeving heel wat alternatieven beschikbaar zijn, zoals de fiets of de bus. Een auto op het platteland is in bepaalde gevallen het enige transportmiddel en vaak erg noodzakelijk voor woon-werkverkeer van de verschillende huishoudens. Een fiets of bromfiets is veel goedkoper in aankoop, waardoor de beslissing er één voor de gemeenschap ter beschikking te stellen niet zoveel consequenties heeft.

Tabel 19: Kruistabel van de ligging van de woongemeenschap en het hebben van een gemeenschappelijke auto of bus (N=18)

Frequentie Percentage Rijpercentage Kolompercentage	nee	ja	totaal
stad	7 38.89 87.50 46.67	1 5.56 12.50 33.33	8 44.44
platteland	4 22.22 100.00 26.67	0 0.00 0.00 0.00	4 22.22
rand	4 22.22 66.67 26.67	2 11.11 33.33 66.67	6 33.33
totaal	15 83.33	3 16.67	18 100.00

Uit beide tabellen blijkt dat het aantal projecten met één van beide voorzieningen in gemeenschap zeer beperkt is. Hierover kan dus geen betrouwbare uitspraak worden gedaan.

Tabel 20: Kruistabel van de ligging van de woongemeenschap en het hebben van een gemeenschappelijke fiets of bromfiets (N=18)

Frequentie Percentage Rijpercentage Kolompercentage	nee	ja	totaal
stad	7 38.89 87.50 43.75	1 5.56 12.50 50.00	8 44.44
platteland	4 22.22 100.00 25.00	0 0.00 0.00 0.00	4 22.22
rand	5 27.78 83.33 31.25	1 5.56 16.67 50.00	6 33.33
totaal	16 88.89	2 11.11	18 100.00

4.2.3.3 De ligging van het project en de aanwezigheid van kinderen

Bestaat er ook een relatie tussen de ligging van het project en de aanwezigheid van kinderen? Tussen wonen in de stad of op het platteland en het hebben van kinderen in de woongemeenschap bestaat geen verband. In de stad heeft 25 procent van de projecten geen kinderen, de overige 75 procent wel. Dezelfde cijfers gelden voor het platteland. In de rand komen verhoudingsgewijs meer projecten met kinderen voor.

Tabel 21: Kruistabel van de ligging van de WG en de aanwezigheid van kinderen (N=18)

Frequentie Percentage Rijpercentage Kolompercentage	geen kinderen	kinderen	totaal
stad	2 11.11 25.00 50.00	6 33.33 75.00 42.86	8 44.44
platteland	1 5.65 25.00 25.00	3 16.67 75.00 21.43	4 22.22
rand	1 5.56 16.67 25.00	5 27.78 83.33 35.71	6 33.33
totaal	4 22.22	14 77.78	18 100.00

4.2.3.4 De ligging en de constructiewijze

Nieuwbouwprojecten, 11 procent van het totaal, vind je enkel in de rand terug. Aankoop van bestaande woondelen zonder grondige renovatie vertegenwoordigt ook slechts 11 procent. De meeste woongemeenschappen, 56 procent, gingen over tot een grondige renovatie van de aangekochte onroerende goederen. De helft ervan tref je in steden, 30 procent in rurale context en 20 procent in de rand. Een resterende 22 procent van alle woongemeenschappen, niet geconcentreerd in een bepaalde geografische context, heeft een onderkomen in huurwoningen. Het ligt in de lijn van de verwachtingen dat meer dan de helft van de projecten tot een grondige renovatie over gaat. De infrastructuur dient vaak aangepast te worden aan de specifieke wensen van de gemeenschap. Nieuwbouw kan ook, maar het is erg moeilijk om grote percelen te vinden. Makelaars verkavelen die percelen al snel

om de winsten te vergroten. En de overheid heeft nog geen beleid ontwikkeld ten aanzien van woongemeenschappen. Heel wat projecten vonden een onderkomen in een oude school, een vervallen klooster, of kochten enkele aan elkaar palende panden in één keer op. Zo vonden hun dromen en wensen toch nog een oplossing.

Tabel 22: Kruistabel van de ligging en de constructiewijze van de woongemeenschappen (N=18)

Frequentie Percentage Rijpercentage Kolompercentage	nieuw gebouwd	bestaande woondelen gekocht	combinatie (grondige renovatie)	huurwoning	totaal
stad	0 0.00 0.00 0.00	1 5.56 12.50 50.00	5 27.78 62.50 50.00	2 11.11 25.00 50.00	8 44.44
platteland	0 0.00 0.00 0.00	0 0.00 0.00 0.00	3 16.67 75.00 30.00	1 5.56 25.00 25.00	4 22.22
rand	2 11.11 33.33 100.00	1 5.56 16.67 50.00	2 11.11 33.33 20.00	1 5.56 16.67 25.00	6 33.33
totaal	2 11.11	2 11.11	10 55.56	4 22.22	18 100.00

4.3 Demografische gegevens

In dit gedeelte bekijken we wie nu de eigenlijke actoren zijn binnen woongemeenschappen.

Tabel 23: Frequentietabel met het aantal mannen, vrouwen, kinderen, koppels gezinnen en alleenstaanden per project (N=18)

project	bewoners					
	man	vrouw	kinderen	koppel ¹⁴	gezin ¹⁵	alleenstaand
1	47	15	12	6	4	42
2	3	5	1	-	1	7
3	4	4	4	2	2	-
4	5	6	14	-	5	1
5	2	2	-	-	-	4
6	7	5	-	4	-	4
7	1	3	-	2	-	2
8	7	8	12	-	5	5
9	8	10	11	2	6	2
10	3	4	1	1	1	3
11	4	4	3	1	3	-
12	3	3	-	-	-	6
13	3	2	1	1	-	3
14	5	5	4	-	5	-
15	4	5	13	-	4	1
16	2	2	2	1	1	-
17	8	7	9	-	-	-
18	8	5	9	1	4	3
	totaal= 124	totaal= 95	totaal= 96	totaal= 21	totaal= 41	totaal= 83
	gemidd. = 6.9	gemidd. = 5.3	gemidd. = 5.3			
			gemidd. van de projecten met kind. = 9.6			

¹⁴ een paar zonder kinderen

¹⁵ een paar met minstens 1 kind

Er zijn geen demografische achtergrondvariabelen verzameld over de bewoners, enkel werd geïnventariseerd hoe de bewoners zijn verdeeld over de seksen, hoeveel kinderen elk project kent, en of er eerder sprake is van koppels, gezinnen of alleenstaanden. Hier ligt dan ook een enorme bron voor verder onderzoek. Een overzicht van de informatie die wel werd ingewonnen geeft bovenvermelde tabel. Voor de volledige som van de projecten bekomen we een totaal van 124 *mannelijke* en 95 *vrouwelijke* eenheden. Dit resulteert in een gemiddelde van 6.9 mannelijke bewoners en 5.3 vrouwelijke bewoners per project. Deze resultaten worden echter vertekend door project nr. 1, waar sprake is van een sterke disproportie in de geslachtsverhouding. Laten we dit project buiten beschouwing, dan komen we tot een mannen/vrouwen verhouding van 77/80, hetgeen ongeveer overeen komt met de Belgische bevolking. We vinden in totaal 96 *kinderen* terug verspreid over 41 gezinnen. Dit resulteert in een gemiddelde van 2.34 kinderen per gezin. Het *totale aantal volwassen bewoners* valt te verdelen over 21 koppels, 41 gezinnen en 83 alleenstaanden¹⁶. Op basis hiervan werd de variabele *huish*, die het aantal huishoudens per project weer geeft, aangemaakt. Het totale aantal *huishoudens* bedraagt 145, met een gemiddelde van acht huishoudens per project. Deelt men het totale aantal bewoners (219) door het aantal huishoudens (145) dan krijgt men een ratio van 1.51 *bewoners per huishouden*. Voor de Belgische bevolking onderkennen we een sterk dalende trend van het aantal inwoners per huishouden. In 1846 was er sprake van 4.87 inwoners per huishouden, tegenover 2.45 in 1997. Deze daling hangt in sterke mate samen met een stijgend aantal éénpersoonshuishoudens, van ongeveer 17 procent in 1947 naar ongeveer 31 procent in 1997 (Departement Sociologie, 31/05/2002). In de onderzoekspopulatie maken alleenstaanden een kleine 40 procent uit van het totale aantal volwassen bewoners.

¹⁶ Nu is het zo dat indien we de koppels en de gezinnen vermenigvuldigen met het getal twee, en daarbij de alleenstaanden optellen, we uitkomen op 207, tegenover een totaal aantal volwassen bewoners van 219. Hier is dus sprake van een significante inconsistentie in de data. Mogelijkerwijs is dit toe te schrijven aan het, door de respondenten, per ongeluk of verkeerdelijk onderbrengen van kinderen onder de noemers mannen en vrouwen tijdens het invullen van de enquêtes. Deze meetfout zal de onderzoeksresultaten verder niet beïnvloeden.

De vraag kan dan gesteld worden of het kleiner worden van het huishouden en de stijging van het aantal alleenstaanden in de samenleving, verband houdt met gelijkaardige feiten binnen woongemeenschappen. Een aantal zaken wijzen hier alleszins op. Kijk alleen al naar het feitelijk aantal alleenstaanden binnen woongemeenschappen. In het theoretische deel werd reeds besproken dat mensen recentelijk tot heel wat meer samenlevingsvormen kunnen komen dan in het verleden. Door de individualisering en emancipatie van het subject heeft deze zijn ‘handelingscapabiliteit’ uitgebreid en is erin geslaagd de instituties van het traditionele gezin te bevragen. Hierdoor kon hij komen tot de ontleding van het gezin in al zijn deelaspecten (partnerschap, ouderschap, huisvesting, en dergelijke), hetgeen de (post)moderne mens toestaat deze los van mekaar te beleven. Binnen de woongemeenschap wordt dan bijvoorbeeld louter de socialisatiefunctie vervuld, de relationele functie wordt buiten de gemeenschap gehouden.

(...), ik?, euh, ja ik heb ne vriend. (...) ja, iedereen hier in huis heeft op 't moment een relatie denk ik. Ja, hé? (roept naar iemand in de keuken). Ja, we hebben allemaal een relatie buiten. (...) ja, hier is wel is een relatie binnen geweest, da was voor mijnen tijd, maar das niet de bedoeling, nee (RI).

De gewijzigde keuzebiografie zorgt voor veranderingen in de levensloop en de schikking van gebeurtenissen. Mensen wisselen vaker periodes met en zonder partner, getrouwd en gescheiden, af. Zie hierbij ook de hoger beschreven veranderingen in de relatievorming en de idee van de ‘pure relaties’: zuiver, puur en louter om zichzelf bestaand. Er is een tendens tot seriële monogamie, langere relaties die mekaar doorheen een leven opvolgen. De bevrijding van de vrouw zoals hoger beschreven is een belangrijke verklarende factor.

Woongemeenschappen vormen een optimale structuur waarlangs deze toegenomen handelingsvrijheid zich kan manifesteren. Een woongemeenschap kan, voor alleenstaanden, fungeren als een warme en veilige transitzone tussen relaties, en garandeert steeds de aanwezigheid van de ander om op verhaal te komen, samen huis te houden en zo verder.

Nee, op deze moment zijn er geen relaties binnenshuis. Interviewer: ‘Maar wel buitenshuis?’, ja da wel, ja, op dit moment is het niet helemaal

duidelijk bij sommigen (lacht). Dat hangt er ook vanaf hoe de mensen zich daarin opstellen. Mensen doen hun goesting daarin. (...) in de eerste groep waar dat ik was, daar was een koppel, allé, die zijn als koppel binnen gekomen, en ge weet dat dan gewoon, dat is dan van in het begin duidelijk. We hebben ook ene keer gehad, ja in die tien jaar hebt ge ondertussen wel wat geschiedenis, dat er inderdaad een koppel is ontstaan binnen de groep en dat is niet evident, als ge zo dicht op mekaar zit. Dat geeft een heel andere dynamiek dan zo een groepsproces. Dat doorkruist dat dan wel een beetje (R4).

Verdere vergelijkingen of verbanden met demografische gegevens omtrent de algehele Belgische bevolking worden niet gemaakt. Het aantal onderzoekseenheden is te klein om ons eraan te wagen deze de onderzoekspopulatie af te zetten tegen de Vlaamse bevolking. Wel wordt de variabele *huis* vergeleken met een paar andere variabelen. Sommatie van de variabelen *v11_1-v11_3* laat toe een nieuwe variabele *huish* aan te maken, die weergeeft aan hoeveel huishoudens elke woongemeenschap een onderkomen biedt. Op basis van de frequentietabel van deze variabele wordt een opdeling gemaakt naar het aantal huishoudens per project. Onder de dichotome variabele *huis* krijgen ‘kleine’ projecten met hoogstens vijf huishoudens de code 1. De ‘grote’ projecten, meer dan vijf huishoudens, krijgen code 2.

4.3.1 Het aantal huishoudens in relatie tot de aanwezigheid van was- en droogmachines en logies op systeemniveau

In de meeste woongemeenschappen, 71 procent, is een was- of droogmachine op systeemniveau voorhanden. Het maakt niet uit of het gaat om projecten met veel of weinig huishoudens.

Logies vind je in 47 procent van de gevallen op systeemniveau terug, en zijn ongeveer gelijk verdeeld over de twee categorieën van de variabele *huis*.

Tabel 24: Kruistabel van het aantal huishoudens in relatie tot de aanwezigheid van (een) was- of droogmachine(s) op gemeenschappelijk niveau (N=18)

Frequentie Percentage Rijpercentage Kolompercentage	nee	ja	totaal
kleine projecten	3 17.65 33.33 60.00	6 35.29 66.67 50.00	9 52.94
grote projecten	2 11.76 25.00 40.00	6 35.29 75.00 50.00	8 47.06
totaal	5 29.41	12 70.59	17 100.00

(frequentie missing = 1)

Tabel 25: Kruistabel van het aantal huishoudens in relatie tot de aanwezigheid van logies op gemeenschappelijk niveau (N=18)

Frequentie Percentage Rijpercentage Kolompercentage	nee	ja	totaal
kleine projecten	5 29.41 55.56 55.56	4 23.53 44.44 50.00	9 52.94
grote projecten	4 23.53 50.00 44.44	4 23.53 50.00 50.00	8 47.06
totaal	9 52.94	8 47.06	17 100.00

(frequentie missing = 1)

4.3.2 Het aantal huishoudens in relatie tot de algemene voorzieningen op systeemniveau

Tabel 26: Kruistabel van de voorzieningen op systeemniveau en het aantal huishoudens (N=18)

Frequentie Percentage Rijpercentage Kolompercentage	kleine projecten	grote projecten	totaal
weinig gemeenschappelijke voorzieningen	3 17.65 60.00 33.33	2 11.76 40.00 25.00	5 29.41
veel gemeenschappelijke voorzieningen	6 35.29 50.00 66.67	6 35.29 50.00 75.00	12 70.59
totaal	9 52.94	8 47.06	17 100.00

(frequentie missing = 1)

Keken we daarnet naar relaties tussen de aanwezigheid van specifieke voorzieningen, zoals logies, en het aantal huishoudens, dan willen we hier verifiëren of er in het *algemeen* een relatie bestaat tussen voorzieningen op systeemniveau en de variabele *huis*.

In de tabel is duidelijk te zien dat het, voor het aantal gedeelde voorzieningen, geen rol speelt of er veel of weinig huishoudens in het geding zijn.

4.4 De levensloop van woongemeenschappen

Onder deze noemer bekijken we de antwoorden op volgende vragen: ‘*Hoe lang bestaat de groep al in de huidige samenstelling (een geboorte verandert de samenstelling niet)*’ en ‘*In welk jaar is de woongemeenschap ontstaan?*’.

Tabel 27: Frequentietabel van de bestaansduur in de huidige samenstelling van de projecten en het jaar waarin ze zijn ontstaan (N=18)

project	bestaan ¹⁷	ontstaan
1	-	1958
2	4	1974
3	3	1995
4	15	1985
5	0.6	1993
6	4.6	1982
7	0.9	1996
8	0.8	1997
9	0.6	1985
10	0.1	1999
11	1	1993
12	6	1976
13	13	1983
14	13	1990
15	5	1998
16	4.5	1995
17	2	2000
18	2	1998
	totaal = 75.5 jaar	totale levensduur = 257 jaar
	gemiddelde = 4.4 jaar	gemiddelde = 14.3 jaar

Een antwoord op de eerste vraag vinden we in de linkse kolom van tabel 5. Uit deze gegevens blijkt een redelijk groot verloop binnen woongemeenschappen. Slechts drie projecten, 17 procent, kennen een zeer stabiele samenstelling: ongewijzigd gedurende 13-15 jaar. 28 procent heeft minder dan een jaar geleden

¹⁷ in jaren

iemand weten vertrekken of een nieuwe bewoner bij gekregen. De resterende 55 procent kent een stabiele samenstelling die schommelt tussen één en zes jaar. Gezien het hoge aantal alleenstaanden binnen de diverse projecten hoeven deze cijfers niet echt te verwonderen. Uit verschillende interviews blijkt duidelijk dat de woongemeenschap voor heel wat bewoners, in het bijzonder alleenstaanden, symbool staat voor een overgangperiode of een vertrekbasis. *R6* stelt het als volgt:

Deze leefgemeenschap heeft in haar bestaan 50 huwelijken gekend, daarvan zijn er vier of vijf in de gemeenschap gebleven. Das dus niet veel hé. Ja, de meeste willen zelf iets proberen op te bouwen. Ze zijn ergens anders gaan wonen. Maar die komen allemaal nog wel dikwijls langs en zo, we hebben daar geen contact mee verloren. Die wilden liever een leven buiten de gemeenschap. Dat is geen probleem hé.

Op de vraag waarom bewoners op een bepaald ogenblik beslissen om te vertrekken antwoordt *R4*:

De meeste die vertrekken hebben meestal een relatie en willen gaan samenwonen. Der zijn der ander, die meer ruimte willen, ..., maar het is toch vooral omdat ze iemand zijn tegengekomen. Soms zeggen ze: tis tijd om terug alleen te wonen.

Woongemeenschappen staan niet buiten de samenleving. Zij zijn evenzeer gevoelig voor het stijgend aantal echtscheidingen, hetgeen ook binnen erg stabiele gemeenschappen een andere grondige reden van vertrek voor een of beide partners kan zijn. *R5* woont reeds meer dan twintig jaar in een gemeenschap en reageert op de opmerking van de interviewer, dat er hier altijd dezelfde mensen hebben gewoond, als volgt:

De twee gezinnen die doorheen de jaren zijn vertrokken kwam door een scheiding. (...) ik kon hier blijven omdat het financieel mogelijk was.

Maar ook andere zaken kunnen bepalend zijn voor verloop. Wederom *R5* als antwoord op de vraag of ze er ooit aan gedacht heeft te vertrekken:

Ja, nu met het ouder worden, het huis wordt te groot voor mij, de tuin wordt te groot. Das het meeste werk, de tuin. Ook het huis vraagt veel onderhoud.

We kunnen besluiten dat alleenstaanden, gezien hun bovenvermelde leefwereld en aspiraties, een belangrijke oorzaak zijn van het verloop binnen woongemeenschappen. Zelfs indien zij niet vertrekken omwille van een positieve persoonlijke keuze, maar bijvoorbeeld ten gevolge van spanningen binnen de gemeenschap, is het deze groep bewoners die, doordat ze alleen zijn, zich het meest flexibel kunnen opstellen. Men mag echter niet vergeten dat ook bij de andere bewoners echtscheiding, conflicten, nieuwe interesses, een andere job, behoefte aan privacy, ouderdom, en zo verder, oorzaken kunnen zijn van vertrek. In het theoretische deel werd opgemerkt dat voor kinderen het vertrek uit een woongemeenschap even emotioneel belastend kan zijn als een echtscheiding. Dit alleen al maakt dat gezinnen vaak diepere wortels hebben in de gemeenschap.

De rechter kolom van tabel 5 geeft voor elk van de projecten het jaar aan waarin ze zijn opgericht, of ontstaan. De gemiddelde leeftijd bedraagt 14.3 jaar. Deze leeftijd wijst op het engagement van de bewoners, tot het waar maken van de intenties om een duurzaam project uit te bouwen.

De projecten werden niet op toevallige wijze¹⁸ geselecteerd uit de volledige populatie, maar zijn om praktische redenen in het onderzoek terecht gekomen. Daarom kunnen we uit de jaartallen niet concluderen dat er in bepaalde decennia sprake was van een ‘boom’ en in andere van een terugval op het vlak van nieuwe gemeenschappen. Een ding blijkt wel en dit wordt bevestigd in de interviews: woongemeenschappen leven zelden langer dan één generatie. Uit de geïnterviewde projecten met kinderen komt duidelijk naar voren dat de tweede generatie eerst zelf zijn weg wil zoeken en later zullen zien of ze zich ‘deze levenswijze’ aanmeten. Natuurlijk kan een woongemeenschap zichzelf vernieuwen met buitenstaanders. Als we kijken naar de leeftijden van de projecten, hoewel uitspraken hierover omzichtigheid vragen, lijken ze toch te vallen of te staan bij de gratie van de (of enkele) stichtende leden.

¹⁸ Dit is het geval wanneer elk project evenveel kans heeft om tot de onderzoekspopulatie te behoren.

4.5 Toegang tot de woongemeenschap

Wanneer wordt gevraagd of *iedereen welkom is* in de gemeenschap, of dat de gemeenschap *zich richt tot een specifieke doelgroep*, dan kruist 50 procent de eerste optie aan. Evenveel projecten lijken zich dus te richten op een specifieke doelgroep. Bekijken we echter de bijkomende vraag: *‘Hoe zou u deze doelgroep omschrijven?’* dan volgt geen uitgebreide accurate omschrijving van de doelgroep, maar worden elementen vermeld die voor de gemeenschap belangrijk zijn en gaat het om evidenties zoals ‘het moet klikken’; ‘men moet gemotiveerd zijn tot gemeenschappelijke activiteiten en akkoord met de visietekst’; ‘nieuwe bewoners moeten passen binnen de groep’; ‘mensen die het belangrijk vinden om ervaringen met mekaar te delen’; en zo verder. Op zich mag het dus verwonderen dat de projecten, *eigenlijk*, voor iedereen open staan, maar dat toch 50 procent, bewust, de andere optie aankruist om duidelijk te maken hoe belangrijk een nieuwkomer wel is, en zeker het feit dat hij of zij moet ‘passen’ binnen het project. Heel wat projecten gebruikten deze optie haast automatisch als kanaal om aan te geven dat een nieuwe bewoner in heel wat gevallen een soort nieuw gezinslid of nabije medebewoner wordt en dat dit enorme implicaties heeft voor het project.

De relatie van de nieuwkomer tot het project is ook afhankelijk van de instapmogelijkheid. Dit wil zeggen: *koopt* of *huurt* men een deel van de infrastructuur, of is er sprake van een *ander scenario*. In de onderzoekspopulatie is er in 22 procent van de gevallen een aankoopverplichting, 28 procent verloopt via een huurcontract, en in nog eens 28 procent van de projecten kan men opteren voor aankoop *of* huur. Blijven nog vier projecten over waar een ander scenario geldt. De woongemeenschap is dan een vzw, of er wordt gewerkt met aandelen. De reikwijdte van de drie opties is erg verschillend. De drempel tot de aankoop van een woongedeelte, of aandelen is groter, de uitstap moeilijker. Maar het vergroot de betrokkenheid, feitelijk door het materiële engagement maar ook symbolisch, door effectief die stap te zetten. Bij de opstart van een nieuw project worden de initiatiefnemers vaak verplicht tot aankoop, daar in België zelden grote woondelen te huur staan, zeker in het geval van woongemeenschappen van het type *cohousing*

of *Centraal Wonen*. Een *woongroep* is veelal kleiner en kan bijvoorbeeld een onderkomen vinden in een groot herenhuis, dat wordt opgedeeld in subsystemen. Deze laatste vinden makkelijker hun gading op de huurmarkt.

Op de vraag of de nieuwkomers zich dienen te houden aan een *minimale woonduur* antwoordt slechts 11 procent affirmatief. Zij verwachten telkens een eerste engagement voor een jaar. Bij de overige projecten zijn hierover geen afspraken of verplichtingen.

In verband met de *selectie van nieuwe bewoners* geeft het merendeel van de projecten aan dat er een consensus dient te zijn. Slechts na een gesprek met de hele groep of de verschillende bewoners apart, wordt er beslist. In een klein aantal gevallen is er een soort van proefperiode. Een paar projecten kennen geen regeling voor de selectie van nieuwe bewoners.

4.6 Regels en afspreken

4.6.1 De structuur rond regels en afspraken

In functie van het reilen en zeilen van huishoudens en de verhoudingen tussen de gezinsleden of bewoners bestaan er een hele reeks regels en afspraken. Deze komen soms in samenspraak of louter toevallig tot stand. Ze worden schriftelijk vastgelegd of men geeft ze mondeling door. Het laatste deel van de vragenlijst peilt naar het bestaan van deze regels en afspraken. Ze zijn vaak explicieter aanwezig binnen woongemeenschappen waar verschillende subsystemen eventueel overeenkomstig het traditionele gezin een aantal leefregels hanteert, maar waar bovenop heel wat afspraken nodig zijn om het handelen en de interacties binnen en tussen subsystemen te reguleren.

Tabel 28: Frequentietabel van de afspraken op papier, het belang van regels bij de totstandkoming van woongemeenschappen, de aanwezigheid van een formele vergaderstructuur en de wijze waarop regelingen ontstaan (N=18)

Project	afspraken op papier ¹⁹	belang regels bij totstandkoming ²⁰	formele vergaderstructuur ²¹	ontstaan regelingen ²²
2	2	-	1	3
3	1	1	1	2
5	1	3	1	3
6	1	2	1	2
7	2	3	2	2
8	1	1	1	2
9	1	1	2	3
11	1	1	1	2
12	1	2	1	3
13	1	1	1	3
14	2	3	1	3
15	2	4	2	3
18	1	1	1	3
20	1	1	2	2
21	1	2	1	3
22	1	1	2	3
23	1	1	1	2
25	1	1	1	-
	totaal aantal x wanneer:	totaal aantal x wanneer:	totaal aantal x wanneer:	totaal aantal x wanneer:
	x=1: 14/18= 78 % x=2: 4/18= 22 % x=3: 0/18= 0 %	x=1: 10/17= 59 % x=2: 3/17= 18 % x=3: 3/17= 18 % x=4: 1/17= 5 %	x=1: 13/18= 72 % x=2: 5/18= 28 %	x=1: 0/17= 0 % x=2: 7/17= 41 % x=3: 10/17= 59 % x=4: 0/17= 0 % x=5: 0/17= 0 %

Het traditionele gezin vertrekt vanuit een partnerrelatie waarbinnen op gefaseerde wijze het handelen van de partners steeds verder op mekaar afgesteld wordt waardoor bepaalde handelingspatronen, routines, gewoontes ontstaan. Wanneer de

¹⁹ 1=ja; 2=nee; 3=nvt

²⁰ 4-puntenschaal 1=zeer zeker; 4=niet zo zeer

²¹ 1=ja; 2=nee

²² 1=grotendeels 'vanzelf' ontstaan; 2=grotendeels in bewondersbijeenkomsten afgesproken; 3=beide ongeveer even veel; 4=anders; 5=nvt

partners samenwonen zullen hun gedragingen, en de achterliggende drijfveren zich, in optimale omstandigheden, vervlechten tot een harmonieuze levenswijze die een stabiel nest vormt voor de eventuele kinderen. Vanaf de geboorte eigenen de kinderen zich im- en expliciet de levenswijze van de ouders toe. Regels en afspraken komen hierdoor op een zeer spontane, natuurlijke en vanzelfsprekende wijze tot stand, doorheen, in vakjargon, de gezinssocialisatie.

Binnen woongemeenschappen bestaan parallellen in het ontstaan en de ontwikkeling van deze handelingspatronen, mede afhankelijk van de levensduur en de samenstelling van de woongemeenschap. Toch komen de verschillende subsystemen (gezinnen, alleenstaanden, eenoudergezinnen, enz.), elk in een eigen ontwikkelingsfase, veel bruusker tot mekaar te staan dan het geval is voor traditionele gezinsleden. Ze ‘fitten’ niet altijd even goed, waardoor een aantal eerder ‘formele’ kunstgrepen om het samenleven te organiseren noodzakelijk zijn. Voor 78 procent van de woongemeenschappen zien we dan ook dat er afspraken op papier bestaan (zie tabel). Hoe uitgebreid of gedetailleerd die afspraken zijn is niet duidelijk. Daarnaast stellen we vast dat 59 procent afspraken over regels bij de totstandkoming van de woongemeenschap zeer belangrijk vindt. Slechts vijf procent vindt dit niet zo belangrijk. Op de vraag: *“Is er sprake is van een formele organisatiestructuur (Bijvoorbeeld vaste vergadermomenten waarbinnen iedereen of enkelen een stem kunnen uitbrengen en waarbinnen regels en afspraken tot stand komen en gewijzigd kunnen worden)?”*, is voor 72 procent het antwoord: ja. Dit aantal wordt bevestigd in de volgende enquêtevraag waarop 41 procent antwoordt dat regels en afspraken grotendeels in bewonersbijeenkomsten worden afgesproken, en nog eens 59 procent zegt dat ze deels ‘vanzelf’, deels in bewonersbijeenkomsten ontstaan. Laat duidelijk zijn dat het niet altijd gaat om zeer formele vergadermomenten:

Het eten om de drie of vier weken is tevens ook een vast vergadermoment. Dan wordt er gekookt en eten we samen. Het is vanzelfsprekend dat iedereen er is, dat op voorhand vastgelegd.” (R4).

Toch merken we ook dat opstartende en andere projecten een duidelijke vergaderstructuur proberen op te zetten, waar gezocht wordt naar een methodiek

die iedereen, ook de minder mondige, aan bod laat komen (Anonieme Bron). Ook uit een interview blijkt soms de verregaande organisatiestructuur. We knipten hier de belangrijkste elementen uit een lang interviewfragment.

In elk huis (woningencomplex op een bepaald adres) is er een wekelijkse vergadering. Daarop wordt een beurtrol besproken voor het koken en kuisen. Er is bijna niemand die hetzelfde werk elke dag zal doen. In elk privaat huis, de kleine zijn voor een familie, of groter ook voor een familie of daar zijn er twee of drie personen die verschillende verdiepingen hebben, is er een verantwoordelijke voor die woning die overlegt als daar iets moet gebeuren of als er een conflict is. Die is verantwoordelijk voor drie jaar. Dat wijzigt ook. Voor de gemeenschappelijke delen bestaat er een takenboek. De private delen moet iedereen voor zichzelf onderhouden. Voor de gemeenschappelijke keuken hebben de vrouwen nu een aparte vergadering gevraagd. (...) Wij hebben veel vergaderingen. Wij hebben per week een vergadering per huis (woningcomplex). We hebben per maand een vergadering voor diegenen die minder dan één jaar in de gemeenschap zijn. We hebben per maand een vergadering voor deze die langer dan een jaar hier zijn. En dan is er nog een weekend per maand voor de mensen die gekozen hebben in de gemeenschap te blijven. Er zijn ook drie personen die de anderen bevragen om te zien waar ze goed in zijn en welke verantwoordelijkheid zij voor langere tijd kunnen dragen voor de gemeenschap. Maar al de beslissingen worden in consensus genomen. Dat is veel praten en dat zorgt ook voor beslissingen die drie jaar duren hé (lacht). Bijvoorbeeld voor de aankoop van een vrachtwagen. Het is dus een hele organisatie, maar die is doorheen de jaren gegroeid. Elke vergadering is er gekomen als antwoord op de vraag van de personen zelf (R6).

De relatie tussen gemeenschappelijke voorzieningen en regels en afspraken kwam hoger reeds uitgebreid aan bod.

4.6.2 Verschillende soorten regels en afspraken

De grote variatie tussen de projecten komt ook op dit vlak tot uiting. Regels en afspraken rond het samen koken, onderhoud van gemeenschappelijke delen, financiële kwesties, het houden van huisdieren en zo verder, verschillen qua vorm en inhoud, en bestaan voor sommige projecten wel en voor anderen niet. Het bestaan van deze regels hangt daarbij erg af van de voorzieningen op de

verschillende niveau's. De structurele elementen zoals hoger beschreven hebben zeker hun invloed op de regelingen (cf. supra).

(...) want in het begin zaten we dichter opeen omdat alles nog niet aangepast was, dan moesten er veel meer afspraken gemaakt worden. Dat was wel moeilijk. Nu heeft ieder zijn eigen appartement en wordt vooral nog de tuin samen onderhouden. (R5)

De regelingen vormen echter een tweede structuur, naast of samen met de materiële bronnen die het handelen van de bewoners bepalen. Zoals in het theoretisch deel reeds vermeld, zijn regels veelvormig en kennen ze formele en informele, expliciete en impliciete gedaanten. Bronnen en regels komen tot uiting in de interacties en communicaties van de actoren, waarbij ze zowel oorzaak als gevolg van het handelen kunnen zijn. De regels en afspraken zijn kenmerkend voor het specifieke karakter van verschillende woongemeenschappen, en kunnen steeds weer in vraag gesteld worden. Bepaalde regels die na jaren tot een gewoonte zijn geworden, waar onbewust aan wordt voldaan, kunnen elk van de bewoners terug onder de aandacht brengen.

Vroeger hadden we verjaardagen, ontbijt om de twee weken en zo samen. Daar begon sleur in te komen. Dus dat is weer veranderd. (R5)

De bewoners zijn ondanks hun behoefte aan 'ontologische' veiligheid steeds in staat 'to make a difference'.

We bespreken nu de belangrijkste regelingen die werden bevraagd. De vragen werden vooraf gegaan door volgende formulering:

Hieronder staan een aantal onderdelen van het dagelijks leven, waarvan ik verwacht dat er een regeling voor kan bestaan. Indien van toepassing, geef kort aan hoe de betreffende regeling eruit ziet.

Ook werden eerst enkele voorbeelden gegeven om aan te tonen welk type antwoorden werden verwacht.

4.6.2.1 Afspraken omtrent dagelijkse huishoudelijke taken

De eerste vraag luidt als volgt: *Wie kookt er als er gezamenlijk gegeten wordt?*. De antwoorden hierop zijn zeer uiteenlopend. We geven hier enkele antwoorden ter illustratie: *beurtrol voor allemaal; wie zin heeft; iedereen heeft een vaste kookavond; verschillende leden koken regelmatig, enkele van tijd tot tijd*. In de zelfde lijn liggen de antwoorden op de tweede vraag: *“Wie doet de afwas?”*. Deze variëren als volgt: *allen samen; ieder voor zich; wie zin heeft; beurtrol voor alle volwassenen*. Daarna wordt gevraagd of er afspraken bestaan over de kwaliteit van het eten. Wederom een hele waaier aan antwoorden die, zoals vele andere, indien de onderzoekspopulatie groter was, te categoriseren zijn. Een zekere constante die we hier in de antwoorden terug vinden is *vegetarisch* en *ecologisch*, hetgeen, samen met andere indicatoren, kan wijzen op een bepaald type mensen, terug te vinden binnen woongemeenschappen. De betrokkenheid op het milieu werd ook hoger reeds opgemerkt. Ook betreffende antwoorden op de vragen: *“Wie doet de dagelijkse en wekelijkse boodschappen?”*; *“Hoe worden de kosten van het eten berekend?”*; *“Is er een schoonmaakregeling?”* is diversiteit troef. Maar het blijft duidelijk dat er heel wat regelingen bestaan binnen woongemeenschappen (cf. supra). Dit wordt opnieuw bevestigd door de antwoorden op volgende vraag: *“Hebben jullie een vaste klussen/takenregeling?”*. In 61 procent van de projecten is het antwoord een duidelijke ‘ja’. Dit wordt nog eens beaamd door de geïnterviewde respondenten. We geven enkele voorbeelden:

Er zijn afspraken voor de goede gang van zaken. ‘t Is een systeem van week en jaartaken, voor de vuilnis, de boodschappen, en zo verder. Je bent een heel jaar verantwoordelijk voor de tuin, of voor de financiën, of een ‘technische dienst’. Anders is er een vrijbuitersprobleem. Laat je het loslopen, dan komt het niet vanzelf in orde. (R2)

Het basisprincipe is dat we hier vrij zijn. Er zijn ook geen afspraken van: we moeten samen eten, samen weg gaan, dat niet de bedoeling is vast te leggen. En ja de gemeenschappelijke ruimtes is toch de bedoeling dat iedereen daar een stuk zorg voor draagt. En ja, dan hebben we zo een beurtrol, we schrijven dat dan op. De taken verdelen we dan. Iedereen krijgt een verschillende taak, elke week. (R1)

4.6.2.2 Inkomensnivellering

De vraag: “*Hebben jullie een of andere inkomensnivellering?*” peilt ook naar het bestaan van bepaalde regelingen hieromtrent maar tracht evenzeer na te gaan in hoeverre het gemeenschapsgevoel tussen de bewoners zich ook op gevoelige, minder evidente terreinen verder zet. Het financiële wordt hiervoor als parameter gebruikt.

Tabel 29: Kruistabel van inkomensnivellering en de aanwezigheid van kinderen (N=18)

Frequentie Percentage Rijpercentage Kolompercentage	geen kinderen	kinderen	totaal
ja	0 0.00 0.00 0.00	4 23.53 100.00 30.77	4 23.53
nee	4 23.53 36.36 100.00	7 41.18 63.64 53.85	11 64.71
niet van toepassing	0 0.00 0.00 0.00	2 11.76 100.00 15.38	2 11.76
totaal	4 23.53	13 76.47	17 100.00

(Frequentie missing = 1)

In 33 procent van de gevallen is er in min of meerdere mate sprake van inkomensnivellering. Er is één project waar alles wordt gedeeld, men geeft zijn inkomen en rendement op de persoonlijke bezittingen aan de gemeenschap, die de bewoners voorziet van al het noodzakelijke. In andere gevallen is de ‘bijdrage voor het wonen afhankelijk van het inkomen’, ‘brengt wie meer heeft meer in’, ‘betaalt de armste van de groep geen huur’ of is er sprake van de oprichting van een

‘solidariteitsfonds’. Opmerkelijk is daarbij dat een grotere onderlinge solidariteit te meten valt binnen de woongemeenschappen met kinderen. Om dit te onderzoeken werd de dichotome variabele *kinder* aangemaakt die een onderscheid maakt tussen projecten met en zonder kinderen.

In de tabel wordt onze veronderstelling duidelijk bewezen. In geen enkel kinderloos project is sprake van enige inkomensnivellering, terwijl er toch in 24 procent van de gevallen sprake is van nivellering indien we de ganse populatie, inclusief de non-response van 12 procent, bekijken. Het zou dus kunnen dat de aanwezigheid van kinderen het sociaal weefsel en de solidariteit binnen de gemeenschap versterkt.

4.6.2.3 Conflicten, regels en afspraken

Waar mensen leven zijn er ook conflicten, spanningen, onenigheden. We laten even *R5* aan het woord:

Wat vreselijk storend is zijn de kleine dingen. Zo, schoenen die in de gang blijven staan. De vuilnis die zich opstapelt omdat hij niet wordt buitengezet door diegene die dat moet doen. Dat zorgt voor blijvende ergernissen. Als ik dat bekijk op een periode van 15 jaar dan zijn dat de dingen die enerveren.

Ook de andere geïnterviewde respondenten geven aan dat het vaak om kleine dingen gaat:

Ik was bijvoorbeeld altijd gewoon om toiletpapier te kopen en ik was dat eens vergeten. Alle, ik had echt geen tijd en ik had gehoopt dat iemand anders dat zou doen, en dat is niet gebeurd en toen zijn er heel veel spanningen gekomen, en dan, iedereen begon daar met iedereen over te babbelen, en dan kwam er van alles anders boven (...) (*R1*)

Klassiek voorbeeld is den afwas, je hebt gemeenschappelijke ruimtes en dan is het logisch dat die ordelijk blijven. Sommigen hebben dat blijkbaar niet, hoe ga je daar dan mee om, ja (...) onlangs was het zo dat hij der van vijf dagen nog stond, en dan ben ik even ... ontploft. (*R4*)

Het gaat duidelijk om gemeenschappelijke ruimtes waarover afspraken zijn gemaakt en die door onderlinge taakverdeling worden onderhouden. Uit de verschillende interviews blijkt ook dat het voor de bewoners een groeiproces is. De groep en de individuele bewoners gaan op zoek naar een evenwicht in het samenleven en manieren om ergernissen te uiten, te bepalen wanneer ze het recht hebben om te reageren en zo verder.

Ook in de survey werd naar het *'omgaan met problemen van of tussen bewoners'* gevraagd. In bepaalde gevallen is er een *'verantwoordelijke per huis'* die hierin bemiddelt (cf. supra). Deze bemiddeling door derden blijkt voor verschillende projecten een beproefde methode. Daarnaast benadrukken enkele projecten het belang om spanningen *'bespreekbaar'* te maken. Eerst tussen de betrokkenen, in tweede instantie, soms, binnen de hele groep, eventueel op een formeel vergadermoment.

Door de transitie, binnen de gezinscultuur, van een bevelhuishouding naar een onderhandelingshuishouding en de grotere openheid van gezinnen binnen woongemeenschappen wordt communicatie het middel bij uitstek om met spanningen om te gaan. Het gezin ligt in een woongemeenschap veel meer open. De gezinsleden hebben een groter referentiekader waaraan het eigen gezinsleven en de dingen die daarbinnen gebeuren getoetst kunnen worden. Kinderen kennen vaak verschillende ouderfiguren en delen ongeveer dezelfde leefwereld als de andere kinderen binnen de gemeenschap.

Dit open karakter maakt het ook mogelijk de veranderende opvattingen over de sekserollen te implementeren in de dagelijkse praktijk. De traditionele machtsverhoudingen vervlakken en er ontstaat een groter draagvlak voor evenredige verdeling van huishoudelijke taken (cf. supra).

4.7 Besluit

We hebben in dit analysedeel structurele elementen als een soort raamwerk gebruikt voor de beschrijving van een aantal aspecten van woongemeenschappen. Een beschrijving van alledaagse contacten, van interacties tussen de bewoners, van het doordeweekse reilen en zeilen, kwam niet aan bod. Een eerste structurele dimensie vormt het onderscheid individualiteit/collectiviteit en wel het glijdende karakter van dit onderscheid, dat afhankelijk van het project, meer de nadruk legt op het ene, dan weer op het andere. Dit onderscheid komt tot uiting in het belang van de privacy, beschreven in de zelfdefinities, maar evenzeer in het materiële opzet van de woongemeenschap: de systeem/subsysteem verhouding. Een tweede structuur wordt gevormd door regels en afspraken. Zij vloeien voort uit het onderscheid individualiteit/collectiviteit en de systeem/subsysteem verhouding, maar zijn hier niet altijd van afhankelijk. Een derde pijler is de bewonerssamenstelling binnen woongemeenschappen, ook zij is enorm bepalend voor het samen leven. De consequenties van dit alles werden niet *in depth* onderzocht, dit was niet mogelijk binnen dit onderzoek. Wel is duidelijk dat deze drie elementen, collectiviteit versus individualiteit, de bewonerssamenstelling en de regels en afspraken het specifieke karakter van woongemeenschappen aangeven. Zij vormen als het ware de parameters van de woongemeenschappen. We vinden ze in een bepaalde verhouding in *elke* woongemeenschap terug, hetgeen hen bindt. Die verhouding is ook determinerend voor het persoonlijke karakter van de woongemeenschap en tekenend voor de *grote variatie* mogelijk binnen en tussen woongemeenschappen. Bewoners van woongemeenschappen zoeken naar een nieuw en ander evenwicht in de keuze met wie ze willen wonen, hoe ze sociaal en materieel willen leven, wetende dat daarvoor ook een heleboel afspraken nodig zijn.

Algemeen besluit

In dit besluit bespreken we wat we allemaal gezien hebben en of het gebruik van die ‘autofocus’, die automatisch scherp stelt op de details die je selecteert, niet beter was vervangen door een manuele ‘breedhoeklens’. Buiten deze metafoor betekent dit dat we op zoek gaan naar de waarheid, dat stukje ware kennis opgedaan door dit onderzoek. We trachten dit kritisch te doen. Bij het schrijven van deze verhandeling droegen we soms oogkleppen, om niet af te dwalen, niet te verdwalen in de alternatieven. Nu mogen we die af zetten, terugblikken en een blik op de toekomst werpen.

Er werd vertrokken vanuit het niets. Op de faculteit sociale wetenschappen was niemand op de hoogte van de bestaande woongemeenschappen in Vlaanderen. In de bibliotheek werden geen referenties gevonden van artikels of boeken over dit fenomeen, tenzij beperkte buitenlandse literatuur. We startten van een adressenlijst die vzw Samenhuizen over de jaren had verzameld. Weinig tot geen informatie was voorhanden over wie of wat achter de, toen nog dode, adressen schuil ging.

Een eerste houvast vormde de verzameling van alle mogelijke literatuur in de uitgebreide universiteitsbibliotheek voorhanden. Er werd gezocht naar alles wat verband hield met alternatieve leefwijzen, communes, collectief wonen, nieuwe samenlevingsvormen. Eerste bronnen leverden ‘treffers’ voor een verdere zoektocht naar literatuur. De relevante bronnen terug te vinden in de Vlaamse bibliotheken werden gebruikt en zijn te vinden in de bibliografie. Heel wat artikels, waaronder erg recent materiaal, waren niet beschikbaar, tenzij via het interbibliothecair leenverkeer. Een te kostelijke zaak. Hier ligt een eerste uitdaging voor verder onderzoek. Aan de hand van de literatuur werd in het theoretische deel een overzicht gegeven van collectief wonen in diverse buurlanden. Verschillende auteurs met een bepaalde expertise van het fenomeen woongemeenschappen kwamen aan bod. Enkelen onder hen onderzoeken dit deel van de sociale werkelijkheid nog steeds. We slaagden erin aan de hand van hun definities over, en visies op woongemeenschappen, een aantal types te onderscheiden om zo tot een verzameling te komen waarbinnen elk van de door ons bestudeerde projecten een

plaats kan vinden. Al dienen bepaalde definities daarvoor wat lossier te worden gehanteerd. Belangrijk is de operationele definitie die op basis van de literatuur werd opgesteld. In de Scandinavische landen, de Verenigde Staten en Nederland bestaan, naast de universele 'woongroepen', min of meer geïnstitutionaliseerde vormen van collectief wonen (cohousing en Centraal Wonen). In België is het belangrijk om een neutrale sociologische definitie te kunnen hanteren, die alle mogelijke vormen dekt. Dit werd betocht door de constructie van de in het onderzoek gebruikte werkdefinitie.

Het deel over het hedendaagse gezin en veranderingen in gezinssamenstelling, levensloop van gezinnen, relatievorming, echtscheiding, en dergelijke, clustert gebeurtenissen die een invloed kunnen hebben op het fenomeen woongemeenschappen als onderdeel van de samenleving en op het samenleven binnen woongemeenschappen. We hebben kunnen besluiten dat er wel degelijk maatschappelijke veranderingen zijn die de relevantie van woongemeenschappen in de samenleving vergroten. De toenemende individualisering, de emancipatie van de vrouw, het stijgend aantal echtscheidingen zijn enkele van de belangrijkste elementen die hebben geleid tot meer alleenstaanden, een grotere relationele onzekerheid en de loskoppeling van de verschillende gezinsfuncties. In bepaalde gevallen bieden woongemeenschappen hiervoor passende oplossingen. De volledige draagwijdte van al deze maatschappelijke veranderingen kan enkel maar worden verondersteld. Slechts voor een deel van deze veranderingen werden empirische data gevonden die dit ondersteunen. Dit onderzoek is dan ook beperkt. Verderop diepen we dit verder uit.

Met Giddens structuratietheorie trachtten we een model aan te reiken waarmee algemene sociaal-culturele veranderingen begrepen kunnen worden, zowel op micro-, meso- en macrosociologisch niveau. Het was pas in een later stadium dat deze theorie in de verhandeling werd binnen gebracht. Gezien ik geen gezinssociologie studeer, maar mijn verhandeling zich wel op dit domein bevindt, ben ik mij weinig bewust welke sociologische theorieën gangbaar zijn in dit domein. Misschien vandaar een nogal eigenzinnige keuze. Belangrijk in deze theorie is de nadruk die wordt gelegd op het handelen, op de praxis en daardoor op

processen. Veranderingen kunnen zo begrepen worden als processen waarbinnen ook de individuele actoren een belangrijk aandeel hebben. Optimaal wordt deze theorie gebruikt om bijvoorbeeld via participerende observatie te kijken hoe de bewoners van de verschillende projecten doorheen het handelen in staat zijn in te grijpen in het verloop van de dingen. Deze theorie wordt binnen de verhandeling ‘uitgeprobeerd’ op erg statische data. Toch konden we er reeds een heel stuk mee op weg. Het is aan toekomstige onderzoekers om te oordelen of deze theorie toereikend blijft.

Er zijn keuzes gemaakt voor dit eerste verkennend onderzoek. Het theoretisch deel heeft meer body en beslaat een groter domein van het wonen in gemeenschap en de maatschappelijke context waarin dit plaats vinden, dan in het analysedeel naar voren kon worden gebracht. De koppeling werd gemaakt in de mate dat ze relevant was.

Een volgend deel betreft de eigenlijke onderzoeksmethodes en het verloop van het onderzoek. Zoals reeds vermeld werd vertrokken van een betekenisloze adressenlijst waarachter een aantal woongemeenschappen zouden schuil gaan. Dat dit louter een veronderstelling was, van de vzw, bleek uit het aantal projecten dat uiteindelijk over bleef. Er werd daarom besloten in twee fases te werken. Een eerste onderzoeksrunde zou zoveel mogelijk informatie inwinnen op basis van een via de post verstuurd vragenlijst per project. Er werd gezocht welke aspecten konden worden bevraagd op projectniveau, zodat een duidelijk beeld ontstond van de verschillende gemeenschappen. Die informatie zou dan de basis vormen voor een tweede survey waarmee we de intentie hadden alle bewoners of ten minste één bewoner per huishouden te bevragen. Het is bij een intentie gebleven. Hier werd de onderzoekspraktijk verkeerdelijk ingeschat. Ondanks de nodige maatregelen (telefonische contacten, introductiebrieven, de expliciete vraag om de survey binnen de tien dagen terug te sturen), duurde het uiteindelijk drie maanden voor alle vragenlijsten verzameld waren. Hierdoor heeft een waardevol onderdeel van de dataverzameling niet kunnen plaats vinden. Zodoende zijn we erg weinig te weten gekomen over de individuele bewoners van de woongemeenschappen en hun ervaringen, ideeën en opvattingen. Door deze dwingende omstandigheden

beslisten we een tweede complementaire onderzoeksmethode te gebruiken: diepte-interviews. Deze hebben erg interessant materiaal opgeleverd, maar waren te klein in aantal om tot algemene uitspraken te komen. We denken dat methodologisch zeker de juiste keuzes zijn gemaakt in functie van een verkennend onderzoek. Wel kunnen lessen worden getrokken uit de tijd die dataverzameling in beslag neemt.

Een synthese van de verzamelde kennis over (een aantal) woongemeenschappen in Vlaanderen vinden we terug in het deel: analyse van de data. Op basis van Giddens theoretische ‘knowledgeability’ en ‘handelingscapabiliteit’ van de actoren, werd alsnog getracht aan te geven hoe de bewoners zich binnen het voornamelijk structurele kader dat aan de hand van de enquête werd geschetst, kunnen gedragen. Enerzijds tonen de bewoners, door de aparte weg die zij kiezen (woongemeenschappen zijn nog steeds een erg marginaal fenomeen), hun handelingsvrijheid en hun individualiteit. Anderzijds hebben zij zich, zoals blijkt uit de interviews veelal genesteld in een eigen subcultuur of netwerk. We halen hier een element aan dat geen plaats meer kon krijgen in deze verhandeling maar dat een suggestie wil vormen voor verder onderzoek. Uit de interviews viel namelijk ook op te maken dat heel wat projecten op de hoogte waren van het bestaan van andere gemeenschappen uit de onderzoekspopulatie. Het weerklonk als een ‘ons kent ons’ en zou kunnen wijzen op een zoeken van medestanders als een soort van legitimatie van het ‘anders’ zijn. We geven hier vrijblijvend enkele aanzetten, de waarheid is zeker complexer. Uit het materiaal dat wel werd verzameld kwam zowel uit de survey als de interviews naar voren dat de materiële omstandigheden erg belangrijk zijn en kenmerken voor de verschillende soorten gemeenschappen. Wil de overheid deze levens –en woonvormen stimuleren of mogelijk maken dan zal zij de nodige infrastructuur moeten vrij maken. De beschikbare panden beslissen voor een deel in de plaats van de bewoners hoe er samen kan geleefd worden en met hoeveel. Dit kwam ook naar voren uit het emailverkeer tussen nieuwe initiatiefnemers van woongemeenschappen. Ik heb deze correspondentie tijdens de onderzoeksperiode kunnen volgen. Interessant was het te zien hoe de voorstellen tot het starten van een project beïnvloed werden door het vastgoed dat men op dat moment kon

aankopen. Dit element, de aanlooperperiode tot, het complexe proces voorafgaand aan het wonen in gemeenschap kwam niet aan bod in deze verhandeling. Het vormt echter een interessante bron van informatie, over de mensen die worden aangetrokken door de idee en diegenen die uiteindelijk volharden, en over het groepsproces dat hier reeds ontstaat. Naast deze materiële aspecten werd het belang benadrukt van het onderscheid collectiviteit/individualiteit en de omgang met het element privacy, hetgeen ook in het materiële belichaamd wordt, maar evenzeer een onderdeel vormt van het bestaan van regels en afspraken. Regels en afspraken zijn dan weer een essentieel onderdeel vormen van de organisatiestructuur die woongemeenschappen veelal opzetten. Op de details gaan we hier niet meer in. Die vindt men in het betreffende deel. We eindigen met de hoop dat deze verhandeling een aanzet en een bron van inspiratie mag zijn voor verder onderzoek naar dit verschijnsel.

Bibliografie

- Abrams, P., McCulloch, A., & Abrams S., e.a. (1976). *Communes, sociology and society*. Cambridge: university press Cambridge, p. 239
- Beck, U. (1998). *Risk Society. Towards a New Modernity*. London: Sage
- Bronsema, H. (1996). Onder hetzelfde dak. Samenlevingsvormen in de Europese Unie. *Demos*, 12(10), p. 80
- Castells, M. (1997). The End of Patriarchalism: Social Movements, Family and Sexuality in the Information Age. In: Castells, M. *The Power of Identity*. Oxford: Blackwell Publishers (volume II), pp. 135-242.
- Chekki, D. A. z. d.. Changing Families in Contemporary Societies: An Overview. *Journal of Comparative Family Studies*, pp. 175-185
- de Europese Unie (z. d.) *The European Observatory on the Social Situation, Demography and Family* [www]. http://europa.eu.int/comm/employment_social/eoss/selectstatcountry_en.html [21/03/03]
- De Leeuw, E. & Vander Cammen, M. (2001). *Collectief wonen. Cohousing in Denemarken*.
- Departement Sociologie (31/05/2002). *Belgodata* [www]. Katholieke Universiteit Leuven: <http://www.kuleuven.ac.be/facdep/social/soc/belgodat.htm> [07/04/2004]
- Dumon, W. (1998). Family and Housing: A Problematic Relationship. In Cahiers Familles dans le monde (167-191). z.u.
- Dumon, W. (1994). Enkele kenmerken van gezin in de Belgische situatie in de jaren negentig. *Belgisch tijdschrift voor sociale zekerheid*, (1), pp. 341-354
- Fromm, D. (1991). *Collaborative communities. Cohousing, central living and other new forms of housing with shared facilities*. New York: Van Nostrand Reinhold
- Gierveld, J. (1996). Het demografisch bijzondere van Nederland: wellicht wel het woord, maar niet noodzakelijk de daad. *Mens en maatschappij* 71(1), pp. 1-3
- Holstein, J. A., Gubrium, J. F. (1995). Deprivatization and the Construction of Domestic Life. *Journal of Marriage and the Family* 57, pp. 894-908

- Huisman, J. (1984) Vrouwen en de verzorgingsstaat. In A. G. Weiler, E. Mulder, H. d'Ancona e.a. (Reds.), *Vrouwen en maatschappij. De rol van vrouwen in de opbouw van cultuur en samenleving* pp. 42-68. Ambo Baarn
- Jacobs, T., Bauwens, A. (2000). Liefdesconcepten in Vlaanderen anno 1998. In *Jaarboek 2000. Seksualiteit, relaties, geboorteregeling* (pp. 73-95). Brussel: Federatie Centra Geboorteregeling en Seksuele Opvoeding
- Jansen, H. (1985). De woongroep als leefvorm: het gezin voorbij?. In Weggemans, T., Poldervaart, S. & Jansen, H. (Reds.), *Woongroepen. Individualiteit in groepsverband* (pp. 54-74). Utrecht: Uitgeverij Spectrum
- Jansen, H. (1990). *Woongroepen in Nederland*. Academisch Boeken Centrum: de Lier
- Hart, H., van Dijk, J. & de Goede, M. (1998). *Onderzoeksmethoden*. Amsterdam: Boom
- Kesler, B. E. Th. A. (1992). Woongemeenschappen en volkshuisvestingsbeleid. *Gezin 4* (3/4), pp. 204-219
- Kesler, B. E. Th. A. (1991). *Centraal wonen in Nederland. Een onderzoek naar bewonerservaringen en sociaalruimtelijke voorwaarden*. Z.p.: Grafisch Service Centrum LUW, p. 516
- Layder, D. (1994) Giddens' structuration theory. In: D. Layder Understanding Social Theory. (pp.125-149) London: Sage Publications Ltd.
- Langeveld, H. M. (1985). Binding in vrijheid. Een studie naar toekomstige gezinnen, relaties en hulpverlening. *Sociale en culturele studies*, 6
- Kuijsten, A. C. (1996). Changing Family Patterns in Europe: A Case of Divergence?. *European Journal of Population* 12, pp. 115-143
- Matthijs, K., Van den Troost, A. (1998). De perception of private life forms. An empirical survey of Louvain students. In K. Matthijs (Red.), *The family. Contemporary perspectives and challenges* pp. 111-133. Leuven: Universitaire Pers Leuven
- Matthijs, K. (2000). Vernieuwingsdrang, bindingsangst en statusstrijd in de postmoderne private ruimte. In R. Burggraeve, e.a. (Reds.) *Het huwelijk* (pp. 104-122). Leuven: Universitaire Pers Leuven
- Monster, M. (1997). Het gezin in discussie. *Tijdschrift voor vrouwenstudies* 18(3), pp. 345-348

- Poldervaart, S. (1985). Woongroepen en de communautaire traditie. ?. In Weggemans, T., Poldervaart, S. & Jansen, H. (Reds.), *Woongroepen. Individualiteit in groepsverband* (pp. 20-53). Utrecht: Uitgeverij Spectrum
- Ruebens, M. (1989) Het handelingsbegrip in A. Giddens' structuratietheorie: een positieve kritiek op hermeneutiek en etnomethodologie. *Tijdschrift Voor Sociologie*. 10 (2): 281-309.
- Shilling, C. (1992). Reconceptualising structure and agency in the sociology of education: structuration theory and schooling. *British journal of sociology of education*. 13 (1): 69-87.
- The Cohousing Network* [www]. <http://www.cohousing.org/resources/whatis.html> [21/03/03]
- Thursby, G. R.(1996-2001) *The Constitution of Society by Anthony Giddens ~ Extracts and Annotations* [www]. Thursby, G.R.: <http://www.clas.ufl.edu/users/gthursby/mod/gidcns.htm> [07/08/2003].
- Van Acker, J. (1992). Gezinsproblemen in de welvaarts-en verzorgingsstaat. *Tijdschrift voor orthopedagogiek*, 31, pp. 544-552
- Van Bavel, J. (1995). Het gezin als eenheid: een beeld met barsten. Nieuwe stiefgezinnen als anomalie en uitdaging. *Tijdschrift voor sociologie* 16(3), pp. 219-250
- Vancoillie, J., Verhoeven J. C. (1999) *Sociale processen. De eenheid van de sociologie als een verschil in het veelvoud*. Leuven/Amersfoort: Acco.
- van den Elzen, A. z.d.. Culturele ontwikkelingen rondom het westerse gezin. pp. 47-65
- Weggemans, T. (1990). *De regels van de woongroep*. Tilburg: Tilburg University Press, p. 225

Bijlage 1. Introductiebrief

Geachte mevrouw, mijnheer,

19 september 2003

Als laatstejaarsstudent sociologie ben ik bezig met een onderzoek naar woongemeenschappen in Vlaanderen. Hiervoor werk ik samen met de vzw Samenhuizen. Deze vereniging heeft tot doel het *gemeenschappelijk wonen te ondersteunen door informatieoverdracht, belangenbehartiging en ervaringsuitwisseling*. Zij beschikken over een adressenbestand met woongemeenschappen in Vlaanderen dat ik voor het onderzoek wil gebruiken.

Nu is het geenszins mijn intentie personen of groepen in het onderzoek te betrekken zonder hun medewerking hiervoor te vragen. Vandaar deze brief.

De gegevens voor dit onderzoek, dat gepromoot wordt door prof. Koen Matthijs van het departement gezinssociologie, zullen verzameld worden aan de hand van vragenlijsten. Een eerste vragenlijst peilt naar de kenmerken van de gemeenschap of het project zelf (aantal bewoners, terreinoppervlakte, samenlevingsvorm, leeftijd, enz.). Dit moet het mogelijk maken om bepaalde types van woongemeenschappen te onderscheiden en te toetsen aan de werkdefinitie uit het onderzoek.

Aan de hand van een tweede bevraging, gericht naar gezinnen of individuele bewoners, hoop ik een genuanceerder beeld te krijgen van de participant aan een woongemeenschap. Vooreerst wordt gevraagd naar demografische variabelen (geslacht, leeftijd, beroep, enz.). Verderop in de vragenlijst worden de vragen specifiek gesteld ten aanzien van het *wonen in gemeenschap*.

Twee of drie gemeenschappen zullen geselecteerd worden om mee te werken aan een klein vooronderzoek. De vragenlijst wordt afgenomen en in een kort gesprek geëvalueerd op volledigheid, duidelijkheid en relevantie.

Het gebruik en de verwerking van de gegevens gebeurt volledig anoniem en enkel vanuit wetenschappelijk oogpunt. Er worden geen concrete namen van projecten of bewoners in het onderzoek vermeld zonder expliciete toestemming van de betrokkenen.

Mag ik tenslotte vragen uw medewerking aan dit onderzoek in overweging te nemen. Uiterlijk 26 september zal ik u telefonisch contacteren voor de bevestiging van uw deelname. Hebt u in tussentijd nog vragen, dan kan u mij steeds bereiken op het nr. xxxx/ xx xx xx of via e-mail: xxxxxx.xxxxxxx@xxxxxxx.

Met vriendelijke groeten,

De onderzoeker
Steven Haccour

Promotor
prof. K. Matthijs

Bijlage 2. De vragenlijst of survey

Woongemeenschappen in Vlaanderen

Ik wil u bedanken voor uw medewerking. Zonder u is dit onderzoek onmogelijk. De beloofde online-versie is door onvoorziene omstandigheden **niet** beschikbaar. Mijn excuses hiervoor.

Deze vragenlijst heeft tot doel een beeld te vormen van de aan dit onderzoek deelnemende woongemeenschappen. Er kunnen echter zeer grote verschillen bestaan tussen de woongroepen. Dit maakt het erg moeilijk vragen te formuleren die voor iedereen vanzelfsprekend en relevant zijn. Probeer desondanks de vragen **zo nauwkeurig mogelijk** in te vullen. Geef in geval van voorgedrukte antwoordmogelijkheden het best bij uw woongemeenschap passende antwoord.

Gelieve de vragenlijst **volledig** in te vullen en **binnen de 10 dagen** terug te sturen.

U kan steeds bij mij terecht indien u nog vragen bij de vragenlijst of het onderzoek hebt.

Hartelijk dank en vriendelijke groeten,

Steven Haccour
de onderzoeker

Steven Haccour: onderzoeker
TEL. xxxx/xx xx xx
E-mail: xxxxxx.xxxxxx@xxxxxx

Prof. Dr. K. Matthijs
TEL. (016)32 31 73 FAX (016)32 33 65
E-mail: koen.matthijs@soc.kuleuven.ac

ZELFPERCEPTIE

1. Hoe zou u de woon/leefwijze van uzelf en de (uw) medebewoners omschrijven of definiëren?

MATERIELE ELEMENTEN

2. Wat is de totale oppervlakte van het terrein (gebouw(en), tuin, toegangsweg,...) waarop de woongemeenschap zich bevindt?

... hectare, ... are (1 hectare = 10.000 m²; 1 are = 100 m²)

3. Wat is de totale bewoonbare oppervlakte van het (de) gebouw(en)? (bv. gelijkvloers: 350 m²; 1ste verdieping: 150 m²). Maak nadien de optelsom van alle gebouwen en schrijf hier het totaal:

..... m²

4. Welke **gemeenschappelijke** ruimtes/voorzieningen zijn er binnen de woongemeenschap aanwezig?
(voorzieningen op projectniveau)

- inkomhal
- ontmoetingsruimte
- eet/kookruimte
- wasmachine(s)/droogmachine(s)
- berging
- ontspannings en/of ontmoetingsruimte voor (de) kinderen
- fietsenstalling
- bureau/office
- logeerkamer(s)
- hobby/knutsel/atelierruimte
- auto(s)/busje
- brommer/fiets
- tuin en/of ander gereedschap

- andere:
- geen

5. Welke voorzieningen zijn aanwezig **per** huishouden?

- keuken
- leefruimte
- badkamer
- slaapkamer(s)
- tuin/terras
- wc
- berging

DE GEMEENSCHAP EN HAAR BEWONERS

6. Met betrekking tot de bewoners van de gemeenschap zou ik het volgende willen vragen?

- a. aantal vrouwen:
- mannen:
- kinderen:

aantal koppels:
gezinnen (koppel met minstens 1 kind):
alleenstaanden:

b. Hoe lang bestaat de groep al in de huidige samenstelling (een geboorte verandert de samenstelling niet)?

..... jaar maanden

c. In welk jaar is de woongemeenschap ontstaan?

.....

7. Over nieuwkomers kan u het volgende zeggen (zegt u het volgende):

- iedereen is welkom
- de woongemeenschap richt zich tot een specifieke doelgroep

Hoe zou u (omschrijft u) deze doelgroep omschrijven?

.....
.....
.....

8. Instappen in de woongemeenschap betekent dat men een gedeelte:

- huurt
- koopt
- andere

9. De woongemeenschap:

- heeft de woondelen **nieuw gebouwd**.
- bestaande** woondelen gekocht.
- een **combinatie** van beide (grondige renovatie).

10. De woongemeenschap ligt...

- ...in de stad
- ...op het platteland
- ...op de rand (in een randgemeente)

11. Hoe omschrijft u de relatie van de woongemeenschap met de *buitenwereld*?

- open (extrovert)

Deze openheid toont zich in:

- het openstellen van de woongemeenschap voor publiek (opendeurdagen, vrije bezoeken, ...)
- het naar buiten treden van de woongemeenschap (lezingen, website, contacten met de pers, ...)

- andere

.....
.....
.....

- open noch gesloten
- gesloten (introvert)

13. Binnen de woongemeenschap...

- bestaan er verschillende subhuishouden
- bestaat er slechts één gemeenschappelijk huishouden

14. Wat staat centraal binnen de woongemeenschap

- samen wonen/leven
- religie
- ecologie
- politiek
- andere:

Om samen te kunnen leven en wonen bestaan er een hele reeks regels en afspraken. Deze regels komen soms in samenspraak tot stand of ontstaan toevallig. Ze worden schriftelijk vastgelegd of men geeft ze mondeling door. Het derde deel van deze vragenlijst gaat over de afspraken die in jullie woongemeenschap gelden, (over hoe ze zijn ontstaan en gewijzigd kunnen worden). Ik zou graag een zo volledig mogelijk overzicht willen hebben van de bij jullie geldende regels en afspraken die voor iedereen van de woongemeenschap gelden. Heel wat vragen zullen niet voor iedere woongemeenschap van toepassing zijn. Hiervoor zal er steeds een nvt (niet van toepassing) bolletje voorzien worden.

Ps: De regels en afspraken die hier worden onderzocht hebben niets te maken met de financiële of juridische structuur die is opgezet met betrekking tot de eigendom en het beheer van het onroerend goed van de woongemeenschap.

REGELS EN AFSPRAKEN

14. Een gedeelte van de regels en afspraken is door de woongemeenschap op papier
gezet.
- ja
 - neen
 - nvt
15. Overeenstemming over regels en afspraken was van belang bij de totstandkoming van het project? Omcirkel op de puntenschaal het voor u best passende cijfer.
- zeer zeker 1 2 3 4 niet zo zeer
16. Is er sprake van een formele organisatiestructuur? (Bijvoorbeeld vaste vergadermomenten waarbinnen iedereen of enkelen een stem kunnen uitbrengen en waarbinnen regels en afspraken tot stand komen en gewijzigd kunnen worden.)
- ja
 - neen

Hieronder staan een aantal onderdelen van het dagelijks leven waarvan ik verwacht dat er een regeling voor kan bestaan. Indien van toepassing, geef kort aan hoe de betreffende regeling er uit ziet.

Voorbeeld

1. Hoe is het mee-eten van gasten geregeld?

mogelijk antwoord: intekenen op eetlijst; niet meer dan twee gasten per keer; wordt verrekend met diegene die kookt.

2. Is er een schoonmaakregeling?

mogelijk antwoord: iedereen houdt zelf privé-ruimte(s) schoon; daarnaast heeft iedereen een wekelijkse taak in de gemeenschappelijke ruimte(n); elk half jaar wisselt deze taak.

3. Hoe worden de woonlasten verdeeld?

mogelijk antwoord: naar grootte van de privévertrekken.

Nu de eigenlijke vragen:

1. Wie kookt er als er gezamenlijk warm gegeten wordt?

.....
.....
.....
.....

2. Wie doet de afwas?

.....
.....
.....
.....

3. Bestaan er afspraken over de kwaliteit van het eten? (bijv. vegetarisch, geen diepvries, enz)

.....
.....
.....
.....

4. Wie doet de dagelijkse en wekelijkse boodschappen?

.....
.....
.....
.....

5. Hoe worden de kosten van het eten verrekend?

.....
.....
.....
.....

6. Is er een schoonmaakregeling?

.....
.....
.....
.....

7. Hebben jullie een vaste klussen/takenregeling?

.....
.....
.....
.....

8. Hebben jullie een of andere vorm van inkomensnivellering?

.....
.....
.....
.....

9. Zijn privé-vertrekken (woningen) onbeperkt toegankelijk voor anderen?

.....
.....
.....
.....

10. Is er iets afgesproken over de minimale woontijd van bewoners?

.....
.....
.....
.....

11. Is er een regeling omtrent de selectie van nieuwe bewoners?

.....
.....
.....
.....

12. Hebben jullie een of andere gemeenschappelijke externe activiteit (werk, kunstenaarscollectief, politieke actie, e.d.)?

.....
.....
.....
.....

13. Worden met de woongemeenschap soms gezamenlijke activiteiten gepland?

.....
.....
.....
.....

14. Is er iets afgesproken over het omgaan met problemen van of tussen bewoners?

.....
.....
.....
.....

15. Worden losse seksuele relaties tussen de groepsleden onderling geaccepteerd?

.....
.....
.....
.....

16. Zijn er afspraken over het houden van huisdieren?

.....
.....
.....
.....

17. Zou je in het kort kunnen aangeven welke algemene uitgangspunten jullie gehanteerd hebben bij het opstellen van de regelingen waarnaar hierboven gevraagd werd?

.....
.....
.....
.....

18. Zijn de regelingen zoals die in jullie woongemeenschap gelden:

- grotendeels 'vanzelf' ontstaan
- grotendeels in bewonersbijeenkomsten afgesproken
- beide ongeveer even veel
- anders
- nvt

Dat was het !

Bijlage 3. SAS-datamatrix met de resultaten van de survey

Bijlage 4. Codeboek

	CODEBOEK		
	project		1-18 (onderzoekspopulatie)
V1	terreinoppervlakte		hectare
V2	T.opp./bewoners		are/aantal personen
V3	bewoonbare oppervlakte		m ²
V4	B.opp./bewoners		m ² /aantal personen
V51	systeemniveau	inkom	1=ja; 0=nee
V52		ontmoeting	1=ja; 0=nee
V53		eet/kook	1=ja; 0=nee
V54		was/droog	1=ja; 0=nee
V55		berging	1=ja; 0=nee
V56		kind	1=ja; 0=nee
V57		fiets	1=ja; 0=nee
V58		bureau	1=ja; 0=nee
V59		logeer	1=ja; 0=nee
V510		atelier	1=ja; 0=nee
V511		auto/bus	1=ja; 0=nee
V512		brom/fiets	1=ja; 0=nee
V513		tuingerei	1=ja; 0=nee
V514		andere	1=ja; 0=nee
V61	substysteemniveau	keuken	1=ja; 0=nee
V62		leefruimte	1=ja; 0=nee
V63		badkamer	1=ja; 0=nee
V64		slaap	1=ja; 0=nee
V65		tuin/terras	1=ja; 0=nee
V66		wc	1=ja; 0=nee
V67		berging	1=ja; 0=nee
V7	man		aantal eenheden
V8	vrouw		aantal eenheden
V9	kind		aantal eenheden
V10	bewoners		aantal eenheden
V11	koppel		aantal eenheden
V12	gezin		aantal eenheden
V13	alleenstaand		aantal eenheden
V14	bestaan		in jaren
V15	ontstaan		in jaren
V16	nieuwkomers		1=iedereen is welkom 2=de woongemeenschap richt zich tot een specifieke doelgroep
V171	instappen	huur	1=ja; 2=nee
V172		koop	1=ja; 2=nee
V173		andere	1=ja; 2=nee

V18	constructie		1=nieuw gebouwd 2=bestaande woondelen gekocht 3=combinatie (grondige renovatie) 4=huurwoning
V19	ligging		1=stad; 2=platteland; 3=rand
V20	relatie		1=open 2=open noch gesloten 3=gesloten
V21	huishouden		1=verschillende subhuishoudens 2=één gemeenschappelijk huishouden
V221	ideologie	leven/wonen	1=ja; 0=nee
V222		religie	1=ja; 0=nee
V223		ecologie	1=ja; 0=nee
V224		politiek	1=ja; 0=nee
V225		andere	1=ja; 0=nee
V231	regels en afspraken	op papier	1=ja; 2=nee; 3=nvt
V232		belang bij totstandkoming	4-puntenschaal 1=zeer zeker 4=niet zo zeer
V233		vergader	1=ja; 0=nee
V234		ontstaan	1=grotendeels 'vanzelf' ontstaan 2=grotendeels in bewonersbijeenkomsten afgesproken 3=beide ongeveer even veel 4=anders 5=nvt
V241	geregeld/ongeregeld	koken	1=regeling; 2=geen regeling; 3=nvt
V242		afwas	1=regeling; 2=geen regeling; 3=nvt
V243		eten	1=regeling; 2=geen regeling; 3=nvt
V244		boodschap	1=regeling; 2=geen regeling; 3=nvt
V245		kosten	1=gemeenschappelijk 2= niet gemeenschappelijk 3=nvt
V246		schoonmaak	1=regeling; 2=geen regeling; 3=nvt
V247		regeling	1=regeling; 2=geen regeling; 3=nvt
V248		nivellering	1=ja; 2=nee; 3=nvt
V249		toegang privé	1=ja; 2=nee; 3=nvt
V2410		minimum	1=ja; 2=nee; 3=nvt
V2411		selectie	1=ja; 2=nee; 3=nvt
V2412		GEA	1=ja; 2=nee; 3=nvt
V2413		gez. activiteit	1=ja; 2=nee; 3=nvt
V2414		conflict	1=ja; 2=nee; 3=nvt
V2415		seks	1=ja; 2=nee; 3=nvt

V2416		dieren	1=ja; 2=nee; 3=nvt
topp	terreinoppervlakte		0=oppervlakte ≤ 0.5 hectare 1=oppervlakte > 0.5 hectare
systeem	gemeenschappelijke voorzieningen		aantal eenheden per project
sys	gemeenschappelijke voorzieningen		0=weinig gemeenschappelijke voorzieningen (≤ 4) 1=veel gemeenschappelijke voorzieningen (> 4)
v24_	v24_1 tot v24_15		hercodering voor de aanmaak van de var <i>regels</i> en <i>regel</i> (missing value en nvt werden verwijderd)
regels	regels en afspraken		aantal regelingen per project
regel	regels en afspraken		1=weinig 2=matig 3=veel
v11_	v11_1 tot v11_3		hercodering voor de aanmaak van de var <i>huish</i> en <i>huis</i>
huish	huishoudens		aantal eenheden per project
huis	huishoudens		1=≤ 5 huishoudens 2=>5 huishoudens
kinder	kinderen		0=project zonder kinderen 1=project met kinderen